

V organizaciji Zgodovinskega društva Ormož, Zgodovinskega društva Celje, Zveze zgodovinskih društev Slovenije in OŠ Središče ob Dravi (ter pod pokroviteljstvom občine Ormož in Medicinske fakultete v Mariboru) se je prisrčna slovesnost ob odkritju spominske plošče dr. Štefanu Kočevarju (1808-1883) na njegovi rojstni hiši v Središču ob Dravi 9. aprila 2005 nadaljevala z znanstvenim simpozijem, na katerem je enajst referentov osvetlilo življenje in delo tega skromnega, a slovenstvu do zadnjega atoma predanega narodnjaka. Večina referatov se je osredotočila na Kočevarjevo narodno-politično delo in predstavila njegovo delovanje v okviru ilirskega gibanja, njegovo vlogo pri akciji zbiranja podpisov za Zedinjeno Slovenijo (1848) in njegovo politično delovanje v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko je bil Kočevar glavni organizator slovenske stranke na Spodnjem Štajerskem. Dva prispevka sta na inovativen način osvetlila Kočevarjevo strokovno delo na področju medicine, z vrsto novih podatkov pa so postregli tudi bolj »lokalno« orientirani referati, npr. o Kočevarjevem rojstnem kraju (Središče ob Dravi) in njegovem rodu.

Dr. Štefana Kočeverja, ki je v zadnjih desetletjih kar nekako izginil iz slovenskega kolektivnega spomina, so že sodobniki upravičeno označevali za »neskaljeni biser čistega, vzvišenega rodoljuba« (J. Vošnjak). Da ta ocena ni pretirana, potrjujejo tudi referati, zbrani v pričujočem zborniku. Upamo, da smo z njim dodali kamenček v Kočeverjev življenjski mozaik.

Janez Cvirn

Prosim Te, da pogovoriš sledeče gospode
 Rabič Klemenčič
 Anč Prelog
 Colnik Jovančič
 Čuček Kosnjak z rokičina
 Horvan

na 18. Jan. novembra v Ljbi.
 Šal bom dva purana speci, Kura
 bom pr. Kapuran pozvati
 Jaz' vsem na znanje, da bom
 se pr. Kapuran znišli. Ravno
 kažeš Jan. bode v čifalini
 ples, kelovaga bode se morebiki
 ples, ali drugi vdeležiti. hotel

Štefan Kočevar – rodoljub slovenski

In ne bode gl'ias v'ei govorit,
 a'ko bode sam o' Hermannu o' glori
 o' stal. Pot'na resnica je, da od
 p'tajarskega govoru nikaj dobrega za
 nas Slovene pričakati ne moremo.
 Kogo se živi!
 18. 6. 66. Tvoj brat
 Križanec

»Zamaklivešoga ni na sveti, kak je narodolubav, ona nam jakost podaje, vse posvetno zaničvati, ona nas v našoj voli okrepi, vse zauzeti, kaj našoj domovini čast in haska donese, v noj mi moč najdemo našo življenje za dobra naroda prodati.«

(Štefan Kočevar, 1833)

Cena 3.990,00 SIT

ŠTEFAN KOČEVAR – RODOLJUB SLOVENSKI

Celje, 2006

ŠTEFAN KOČEVAR – RODOLJUB SLOVENSKI

Izdalo in založilo

Zgodovinsko društvo Celje

Odgovorna urednica

Marija Počivavšek

Glavni urednik

Janez Cvirn

Uredniški odbor

Bojan Cvelfar, Janez Cvirn, Branko Goropevšek, Tone Kregar,

Marija Počivavšek, Andrej Studen, Aleksander Žižek

Fotografije

Arhiv Republike Slovenije, Osrednja knjižnica Celje,

Pokrajinski muzej Celje, Zgodovinski arhiv Celje;

Franc Krnjak, Vinko Skale

Lektor

Anton Šepetavc

Oblikovanje naslovnice

Triartes, Domjan

Računalniški prelom

Andrej Mohorič

Tisk

Grafika Gracer

Naklada

400 izvodov

Celje, 2006

Za znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

Izdajo knjige je omogočila

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929 Kočevar Š.(082)

ŠTEFAN Kočevar - rodoljub slovenski / [glavni urednik Janez

Cvirn ; fotografije Zgodovinski arhiv Celje ... et al.]. - Celje :

Zgodovinsko društvo, 2006. - (Zgodovini.ce ; 4)

ISBN-10 961-91222-3-2

ISBN-13 978-961-91222-3-5

1. Cvirn, Janez 2. Kočevar, Štefan

229522176

VSEBINA

Ivica Kanič

Središče ob Dravi v Kočevarjevem času 5

Ivan Rihtarič

Središče in njegova okolica do okoli leta 1880 13

Franc Krmjak

Kočevarjev rod 21

Miran Puconja

K vprašanju ilirizma 35

Bojan Cvelfar

Dr. Štefan Kočevar - Krunoslav, okrajni zdravnik v Podčetrtku 53

Stane Granda

Dr. Štefan Kočevar v revolucionarnem letu 1848/49 69

Janez Cvim

»Le delavnost, stanovitnost in pogumnost so nam potrebne« 81

Branko Goropevšek

Kočevarjeva celjska Narodna čitalnica 97

Zvonka Zupanič Slavec

Zdravniško poslanstvo dr. Štefana Kočevarja 113

Andrej Studen

Kočevarjeva Slovenska mati 123

Ivica Kanič

Središče ob Dravi v Kočevarjevem času

Prostor KS Središče ob Dravi, ki poleg Središča obsega še štiri naselja (Godenince, Grabe, Obrež in Šalovce), je bil že zelo zgodaj poseljen, o čemer pričajo arheološke izkopanine – od kamnitih sekir, ostankov rimske postojanke do staroslovanskih grobov. V začetku 13. stoletja pride Središče kot madžarski fevd v last ptujskih graščakov. Kraj se je imenoval Polstraw in je bil kot trg prvič izpričan leta 1433, čeprav se domneva, da je to postal že sto let prej. Sredi 15. stoletja dobi svojo mitnico in sodišče. Leta 1500 se kraj prvič omenja kot Sre-dische. Lastno sodstvo ima do druge polovice 18. stoletja, vendar pa ni nikoli dobil popolne avtonomije, kajti vedno je bil podložen ormoškemu graščakom. Tržani so imeli skladiščno pravico ter pravico do tedenskega tržnega dne, lova in ribolova. Oproščeni so bili mitnine in carine.

V Evropi je bil začetek 19. stoletja v znamenju Napoleonovih osvajalnih vojn. Vojne pa so negotov in nemiren čas. Takšen je bil tudi čas, ko je 14. avgusta 1808 takratnemu središkemu županu Miklavžu Kočevarju in njegovi ženi Ani privekal na svet njun tretji otrok – Štefan Kočevar. Njegov oče Miklavž oziroma Nikolaj Kočevar je kmalu po rojstvu Štefana zaprosil ormoško gosposko, da ga zaradi visoke starosti, bolehnosti in domačih razmer razreši županstva, ki ga je štiri leta uspešno opravljal v zadovoljstvo ormoške gosposke in v blagor srediških tržanov. Prošnji so ugodili, vendar je bil očitno tako dober župan, da je župansko službo s krajšimi presledki opravljal še skoraj petindvajset let. Kot župan se je lastnoročno podpisoval, česar ne moremo trditi za vse središke župane na začetku 19. stoletja. Res pa je, da so vsi opravljali župansko službo v zelo težkih razmerah, v času, ko so se preko našega ozemlja podile različne vojske, bremena spopadov pa so Središčani občutili na lastnih plečih. Vzdrževati so morali zdaj avstrijsko, zdaj francosko, nekaj časa celo rusko vojsko in tako naprej. Pisani viri poročajo, da je bilo samo v letu 1808 v Središču in okolici nastanjenih 64 častnikov in 1887 mož iz petih ruskih polkov. Le 14 od približno 142 hiš v Središču (toliko jih je bilo po podatkih za leto 1813) ni imelo nastanjenih vojakov, ker so bile verjetno pretesne in prerevne. In če število vojske porazdelimo po hišah, je na vsako hišo prišlo v povprečju 15 vojakov.

Skozi poletje 1809 so morali Središčani sprejeti na stanovanje in hrano skoraj 200 francoskih vojnih ujetnikov. Tem so sledili francoski vojaki kot osvajalci. Kakor drugod so bili tudi tu ljudem v veliko nadlogo. Viri poročajo, da so zlasti ženske morale zaradi njih veliko pretrpeti. Ljudje so se jih zelo bali. Zahtevali so seno in oves za konje, zaseko, vino, klavno govejo živino, moko in perutnino. Za potrebe vojske so morali v Središču vsakih 24 ur speči 1500 hlebov kruha. Kruh se je pekel ne le pri pekih, ampak tudi v zasebnih hišah. Velika nadloga je bil tudi konjski nabor za vojsko, kjer so ljudem pobrali najboljše konje. Premožnejše hiše so imele po tri, nekatere celo štiri konje. Leta 1809 je bil

Središče na prelomu stoletja / Franc Kmjak

kar dvakrat konjski nabor za avstrijsko, nato pa še za francosko vojsko. Najhujši pa je bil krvni davek, kajti najkrepkejši mladeniči so morali na bojišče. Virov o tem, koliko fantov je bilo vpoklicanih pod orožje, ni, pač pa obstajajo zapisi, ki govorijo o tem, da se je marsikateri skušal vojaški službi izogniti in se je pred njo umaknil na Hrvaško. Obmejna lega je torej prinašala tudi korist. Sicer pa so se Središčani zaradi meje med Štajersko in Ogrsko neprestano prerekali in tožarili s Hrvati. Sporna je bila paša živine in sečnja drv na območjih, kjer je reka Drava po vsakokratni poplavi prestavila tok in spremenila mejo. Leta 1815 sta središki in varaždinski magistrat v duhu dobrososedskih odnosov sklenila medsebojno pogodbo o uporabi spornih zemljišč, dokler se ne določi deželna meja. Tudi občinska meja z Grabami je bila dolgo časa predmet preprirov in tožb. Krive so bile dravske prodnate naplavine, za katere so se potem vsi potegovali.

Konec leta 1809 so se Središčani veselili, znebili so se namreč francoskih vojakov. V ormoški okraj so se vrnile avstrijske čete, z njimi pa nova bremena. Posledice vojn so bile hude, sledile so še slabe letine, oderuhi so dvigovali cene, vrednost denarja je padala. Upanje na boljše čase je prinesla najprej Napoleono-va zakonska zveza z dunajskim dvorom, potem pa še njegov poraz.

Kljub težkim časom in slabim letinam pa je bilo Središče ena najpremožnejših trških občin na Spodnjem Štajerskem. Imelo je znatno premoženje v zemljiščih in tudi v vrednostnih papirjih. Čeprav so ponavadi jedro mestnega in trškega prebivalstva predstavljali trgovci in obrtniki, v Središču ni bilo tako.

Tukaj je bilo poljedelstvo vedno glavna dejavnost, obrt pa je služila predvsem domačim potrebam kmečke hiše. Kljub temu pa je bilo v začetku 19. stoletja v Središču, ki je takrat štel 766 prebivalcev, kar precej obrtnikov. Čevljarji so bili kar štirje, pravzaprav trije, kajti eden od njih je bil t. i. čizmar. V Središču so namreč, podobno kot na sosednjem Hrvaškem, natančno ločevali čevljarje od izdelovalcev škornjev. Kolarja sta bila dva, prav tako krojača, lončarji in usnarji pa po trije. Svoje posle sta opravljala tudi klobučar in »remenar«. Tkalcev je bilo kar osem, kovačev pa sedem. Deroča Drava je Središčanom omogočala postavitev mlinov, ki so zadoščali za domače potrebe, hkrati pa omogočali tudi lep zaslužek. Nekateri tržani so imeli po več mlinov. Mlinarstva niso opravljali sami, ampak so najeli izučene mlinarje. Nekateri so postavili mline tudi na potoku Trnavi. Že ob koncu 18. stoletja je stalo na Dravi 10 mlinov, med mlinarji pa je prihajalo do prepиров in tožb, čigav mlin bo stal na prvem mestu, kajti dogajalo se je, da so prvi nastavili svoje mline tako, da so zadnjim vzeli vodo. Leta 1830 je bilo v Središču kar 30 posestnikov, ki so plačevali mliniski davek. Vsak od teh seveda ni imel svojega mlina, včasih je namreč kakšen mlin imel tudi več lastnikov.

Kljub temu, da so mlini kar veliko mleli, pa Središčani sredi 19. stoletja niso jedli ravno najboljšega kruha, saj so se pritoževali nad takratnim pekom (ki je bil hkrati tudi mlinar in gostilničar), češ da peče preslab in prelahak kruh, večkrat pa da ga sploh nima. Tudi nad mesarjem so se velikokrat pritoževali, tako da se je središki magistrat nazadnje odločil mesnico zapreti.

Kot drugod so bili tudi v Središču obrtniki povezani v zadruge, pridruženj pa so bili ali ormoški ali ptujski zadrugi. Večina obrti se je obdržala do konca stoletja. Pojavijo se celo nekatere nove. Vidno nazadovanje pa je doživela (nekoč v Središču cvetoča) lončarska obrt. Enako se je zgodilo s tkalstvom, v marsikateri kmečki hiši pa je tudi zastal kolovrat. Konkurenca tujih industrijskih izdelkov je v začetku 20. stoletja omogočala preživetje zgolj enemu središkemu tkalcu.

O trgovinah najdemo prva poročila šele ob koncu 19. oziroma na začetku 20. stoletja. Dva trgovca sta prodajala usnje, eden les, eden pa perutnino in jajca. Vendar to ne pomeni, da se Središčani niso ukvarjali s trgovanjem, ki je tod zaradi obmejne lege s Hrvaško oziroma z Ogrsko vedno cvetelo, in to še bolj kot obrtna dejavnost. Obmejna lega pa je bila ves čas tudi idealen prostor za prekupčevanje oziroma tihotapstvo.

Metternichov absolutizem, ki je v prvi polovici 19. stoletja z jekleno roko vodil avstrijsko državo, je nekako uspaval tudi središke tržane. Ko so zacelili vojne rane in so nastopile tudi boljše letine, je postalo življenje znosnejše. V

javne, zlasti v politične zadeve pa se tako ali tako niso smeli vmešavati. Tako so pričakali tudi revolucionarno leto 1848, ki je bilo v Središču zaradi bližine meje v znamenju spopadov med Madžari in Hrvati. Madžari, ki so iz Čakovca preko slovenskega ozemlja želeli prodreti v Varaždin, a so jih pri Ormožu zaustavili avstrijski vojaki, so se vračali ter ropali po Središču in okolici. Nekemu Središčanu so vzeli lonec masti, v katerem je imel skrite srebrnike. Oškodovanec je takoj odšel na trg v Čakovec, kjer je našel vojaka, ki je prodajal njegov lonec masti. Kupil ga je in si povrnil svoj »mastni zaklad«.

Čeprav v samem Središču ni prišlo do kakšnih revolucionarnih dogodkov, pa je bilo pomembno to, da so se tudi Središčani predramili, da se je v njih začela prebujati slovenska narodna zavest, zaradi bližine Hrvaške pa tudi zavest o slovensko-hrvaški vzajemnosti. Idejo ilirizma so v Središče prinesli dijaki, ki so študirali v Varaždinu, pa tudi sam Stanko Vraz, ki se je v rodni Cerovec vračal skozi Središče in se srečeval s svojim dobrim prijateljem in podpornikom Štefanom Kočevarjem. Dr. Kočevarja je leta 1848 kot pooblaščenca graškega društva Slovenija v hrvaškem saboru navdušeno sprejel sam ban Josip Jelačić. Dr. Štefan Kočevar je slovensko narodno zavest in idejo o slovensko-hrvaški vzajemnosti neutrudno širil tako med izobraženci kot med preprostim ljudstvom. Njegovo globoko narodno zavest izpričujejo besede ob odprtju celjske Narodne čitalnice leta 1862, katere soustanovitelj je bil. Takrat je povedal: »Svoje matere ne bi bil zapustil, čeravno ni bila bogata in imenitna, ako bi se meni svetla kraljica bila ponudila na mesto matere stopiti. Tako ne zapustim slovenskega naroda, čeravno bi bil zadnji narod na svetu. Za ves svet njega ne zapustim.« Verjetno ni naključje, da je tudi za svoje strokovno delo, s katerim je poučeval matere, kako naj ohranijo svoje zdravje in zdravje svojih otrok, izbral naslov Slovenska mati.

Leta 1848 se je z odpravo podložništva pretrgala večstoletna vez med središkim trgov in ormoško graščino. V Avstriji in s tem tudi v slovenskih deželah pa je kmalu nato zopet zavladal absolutizem, ki pa je prinesel nekaj sprememb na vojaškem področju, v upravi in sodstvu. Za Središče je bila od leta 1850 dalje prva sodna instanca okrajna sodnija v Ormožu, druga pa deželna ali okrožna v Celju. Upravno je bilo Središče podrejeno okrajnemu glavarstvu na Ptuj in okrožni oblasti v Mariboru.

Februarski patent iz leta 1861 je obnovil ustavno življenje v monarhiji, oživelo pa je tudi narodno in politično življenje Slovencev. Če so bili na volitve leta 1861 še slabo pripravljeni, so se na volitve leta 1867 že bolje pripravili in v vseh deželnih zborih okrepili svoje zastopstvo. Oklic, ki so ga po volitvah izdali štajerski rodoljubi, med njimi je na prvem mestu podpisan dr. Štefan Kočevar, pravi: »Dan 21. januarija naj bo z zlatimi črkami zapisan v zgodovini našega na-

roda.« Narodna zavest v Središču pa je bila takrat še vedno omejena le na peščico izobražencev. V Slovenskem gospodarju je bilo takrat o Središču z okolico zapisano: »Kar zadene narodnega duha v Središču in okolici, je slabo. Malo je kmetov, kateri bi *Slovenskega gospodarja* ali kak drugi slovenski časnik prebirali. Vzrok temu je, ker ni pravega učitelja in vodje. Kmeti pa rajši v krčmo hodijo, tamkaj le pijejo in igrajo, namesto da bi se shajali in o gospodarskih rečeh pogovarjali.« Istega leta je isti časopis poročal o Središču, »da razen nekaterih gospodarjev, ki prihajajo k veselicam in k besedam ter marljivočitajo slovenske časnike, se ni živa duša ne briga za narodnost; le malo bliščečih iskric je v velikem kupu črnega oglja.« Vendar Središčani nikakor niso bili tako nedostopni za narodno delo, kakor bi lahko sklepali iz teh poročil. Še istega leta je ljubomorska čitalnica organizirala izlet v Središče, kjer so jih navdušeno sprejeli – pokali so topovi in trg je bil v zastavah. Verjetno so bile tiste bleščeče iskrice dovolj močne, da so zažgale kup črnega oglja v dokaj močan plamen. Ena takšnih iskric je bil prav gotovo tudi takratni središki učitelj Josip Šinko, ki je leta 1872 okrog šolskega poslopja, ki so ga Središčani postavili že leta 1812, uredil šolski vrt, sredi njega pa zasadil lipo. Toda na ukaz šolskega nadzornika jo je moral odstraniti. Presadil jo je na sredino Gradišča, kjer stoji še danes. V tej šolski stavbi, ki je stala zraven cerkve na Grabah, je začetne nauke pri učiteljih Francu Regolecu in Matiju Karničniku dobil tudi Štefan Kočever. Iz dvorazrednice, ki jo je Štefan Kočever obiskoval v šolskem letu 1818/19, se je leto po njegovi smrti že razširila v štirirazrednico. Kmalu zatem (leta 1891) pa so Središčani za potrebe svojega šolstva zgradili novo šolsko stavbo, ki še danes služi svojemu namenu. Še pred začetkom 20. stoletja je bila razširjena v šestrazrednico. V letu, ko je umrl Štefan Kočever, so Središčani ustanovili Bralno društvo »Edinost«. Istega leta so sprejeli sklep, da se zapisniki občinskih sej pišejo v slovenskem jeziku. Leta 1886 je bilo ustanovljeno gasilsko društvo, ki so ga leta 1902 izključili iz štajerske deželne gasilske zveze zaradi slovenskega poveljevanja. Leta 1888 so Središčani praznovali 400-letnico potrditve trških pravic. Slavnosti se je udeležilo osem do deset tisoč ljudi.

Vse to priča, da je Središče, kljub pisanju v Slovenskem gospodarju, imelo dovolj vplivnih učiteljev in narodnih buditeljev, ki so do konca 19. stoletja predramili Središčane, iz Središča pa naredili pravo trdnjavo slovenstva. Eden takih narodnih buditeljev je bil prav gotovo tudi dr. Štefan Kočever, ki je Središče sicer zgodaj zapustil, vendar pa so Središčani vedno bili in so še vedno močno navezani in ponosni na vse svoje rojake, ki so z znanjem, zdravo kmečko pametjo, predvsem pa s poštenjem zasloveli doma in po svetu.

Ivan Rihtarič

Središče in njegova okolica do okoli leta 1880

(zgodovinsko-demografska skica)

Središče ob Dravi in njegova okolica bosta predmet moje predstavitve ob slovesnosti v spomin na Štefana Kočevarja (1808–1883). Osredotočil se bom na zgodovinski prikaz prebivalstva tega območja, s posebnim poudarkom na popisu prebivalstva leta 1880, torej le tri leta pred Kočevarjevo smrtjo.

Trg Središče je v jeseni leta 1828 imel 144 hiš. Tako je poročalo županstvo, ko je v svoji prošnji okrožni oblasti omenilo, da » so občinski posli znatni, prebivalci se pečajo večinoma s poljedelstvom in nimajo časa hoditi vsak čas v graščino«.¹

Leta 1866 so bili uvedeni okrajni zastopi in v ormoškem, ki je imel 33 članov (veleposestvo 8, mesta in trgi 11, veleindustrija 3 ter kmečke občine 11), je sam središki trg (npr. leta 1909) imel 5 zastopnikov in še enega kot zastopnika veleindustrijcev.²

Kako težko je bilo podložniku dobiti trške ali meščanske pravice, nam lepo pokaže naslednji primer.

Jakob Hrčko, sin Jurija Hrčka je imel 5 bratov. Okoli 1649. jim je umrl oče, ko so bili še nedorasli otroci. Na njihovo kmetijo v Šalovce se je priženil Ivan Jurina in vzel vdovo, njihovo mater, za ženo. Jakob je že kot deček odšel na Ogrsko in se izučil za krojača ter se po šestih letih vrnil domov. Medtem sta mu že tudi umrla mati in očim, bratje pa so si dediščino razdelili brez njega. Kmetijo je prevzel najstarejši brat Jurij. Ker je Jakob uvidel, da ne more ostati na domačiji, se je spet odpravil na Ogrsko in se vrnil šele po desetih letih. V Središču se je oženil s Katarino, vdovo Petra Bogoviča, ki je pred kratkim umrl za kugo. S poroko si je priženil tudi trške pravice ter bil tudi zaprisežen kot tržan. Mir je užival sedem let in pol. Šele po 23 letih in pol se je namreč oglasil baron Maurerburg iz Purgstalla pri Ptujju ter zahteval Jakoba Hrčka kot svojega podložnika nazaj, pod svojo jurisdikcijo. Graščaku je ponudil odkupnino, a je le-ta ni hotel sprejeti. Jakob si je najel advokata Jurija Rusa iz Gradca, ki naj bi ga zastopal pri obravnavi, ki je bila določena za 7. november 1689. Zanimivo pri tej pravdi je dejstvo, da se je središka trška občina bala morebitnega uspeha graščaka. Če bi dobil Hrčka nazaj na svoje posestvo, bi to pomenilo, da mora občina nositi sodne stroške za sicer že svojega bivšega tržana Hrčka. Na prvi instanci je graščak res dobil pravico do odkupnine s sodnimi stroški vred, a so se na tako razsodbo tržani pritožili. Nova obravnava je bila razpisana sredi septembra 1659, a do nje ni prišlo. Pravda se je zaključila, ko je Jakob Hrčko sam plačal 32 gld od-

1 Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910 (ponatis 1988), str. 437.

2 Prav tam, str. 441.

Središče na začetku 20. stoletja / Franc Kmjak

kupnine, plačal tudi stroške advokata ter mu v zahvalo kot nagrado podaril še polovnjak dobrega vina.³

Okoli leta 1785 je moral občinski pisar popisati vse tržane v smislu »nравnega ozira«, kar je od trga zahteval vladni ukaz. Stari središki tržani, bilo jih je le 45, so bili »preprosti ljudje, večinoma kmetovalci, šolo so sicer imeli že od druge polovice 17. stoletja, vendar jih je malo vedelo brati in pisati«. Omenjeni popis je podrobneje opisal pet trških svetovalcev (ime in priimek, starost, prejšnje funkcije, zakonski stan, posest, vero, jezik in nравstveno držo). O ostalih tržanih je popis povedal, da »govorijo samo hrvaško, poznajo le Spodnjo Štajersko, da so poljedelci ter da so skorajda vsi uporni, sploh brezobzirni in večinoma vdani pijači«.⁴

Šele ukaz cesarice Marije Terezije iz leta 1770 je osnova za natančnejše podatke o številu hiš v Središču. Opomba v središki farni mrtvaški knjigi pravi, da so vojaki šli od hiše do hiše, šteli ljudi ter na hiše pribijali tablice s številkami. Po takem štetju je bilo 20. avgusta 1770 v Obrežu 64 hiš, v Gornjih in Spodnjih Šalovcih 43, v Središču 115 hiš, v Vodrancih 16, v Godenincih prav tako 16 ter na Grabah 28 hiš. Tem številkam so v naslednjih letih dodajali nove, saj davčni zapisnik iz leta 1795 v Središču našteva že 142 hiš in navaja tudi imena njihovih

³ Prav tam, str. 443–444.

⁴ Prav tam, str. 448, 453 (imena in priimki meščanov: »bürger zu Polsteraw« iz leta 1579).

lastnikov. To število je ostalo dalj časa nespremenjeno. Med posameznimi številkami so bile konec devetnajstega stoletja opazne tudi nove, višje, kar je samo dokaz, da se je hišno-posestna struktura spreminjala, deloma zaradi kosaanja starih posestev, deloma zaradi nakupa občinskega zemljišča in tam novozgrajenih hiš.⁵

Središki posestniki iz leta 1795 so prikazani s prvotno in tedanjo hišno številko, imenom in priimkom ter občinskim deležem po zemljiški knjigi. Popis vsebuje 142 hišnih posestnikov.⁶ Tako je bilo leta 1805 v Središču 141 hišnih posestnikov in 52 drugih strank. Skupaj so morali plačati natančno 492 gld 33 kr. 3 v. davka, osmino obrestnega davka 40 gld 53 kr. 2 v., gozdnega davka 110 gld 26 kr. in mesnine 23 gld; vsak po 10 kr., le nekateri po pet, drugi pa nič.

Leta 1807 je vojaški davek plačevalo 142 hiš v skupni višini 345 gld.

Leta 1808, v rojstnem letu Štefana Kočevarja, je bilo v trgu 452 prebivalcev.

Leta 1810 je osebni davek v središču plačevalo 446 oseb, leta 1811 je bilo obdavčenih 142 trških hiš, leta 1814 pa je bilo v središkem magistratu vpisanih 227 davkoplačevalcev (142 hišnih posestnikov in 85 drugih strank).⁷

Leta 1813 je bilo v trgu 142 hiš, 161 družin, 382 moških in 384 žensk oz. skupaj 776 oseb, leta 1850 pa že 970 oseb.⁸

Zelo natančen pa je popis srediških posestnikov iz leta 1908, ki nam pove novo, staro in prvotno hišno številko, ime in priimek posestnika ter domače hišno ime. Po tem popisu je bilo v Središču 194 hiš.⁹

Trški pisni viri nam dokazujejo zelo veliko število najrazličnejših obrtnikov, še tudi v 19. stoletju združenih v domačih ali z drugimi mesti in trgi povezanimi cehi (čevljarji, kolarji, kovači, krojači, lončarji, mesarji, mizarji, mlinarji, peki, tkalci, usnarji in zlatarji).¹⁰

Da so se središki tržani ukvarjali tudi s kmetijstvom in živinorejo, je bilo seveda popolnoma razumljivo in pričakovano. V trgu je bilo 1820. leta 247 krav

5 Prav tam, str. 449–450.

6 Prav tam, str. 460–464.

7 Prav tam, str. 527–529.

8 Prav tam, str. 554.

9 Prav tam, str. 453–459.

10 Prav tam, str. 539–551.

in 74 mlade goveje živine. Posamezne hiše so imele po tri, večina pa po dve ali le eno samo glavo živine.¹¹

Poglejmo si pa še bolj natančno popis prebivalstva leta 1880. Popis je vseboval naslednje rubrike: ime kraja oz. zaselka, uvrstitev le-tega v občino, sodni okraj (Ormož) in okrajno glavarstvo (Ptuj) ter podatke o številu hiš, moško in žensko prebivalstvo in skupaj, njihovo versko pripadnost (katoliška, protestantska, judovska in »druge«) ter opredelitev po občevalnem jeziku (»Umgangssprache«) z možnostjo odločitve za slovenski, nemški ali »drugi jezik«.

Celoten sodni okraj Ormož je bil sestavljen iz 33 občin; 31 je bilo podeželskih, ena trška (Središče) in ena mestna (Ormož). V sodnem okraju je bilo 18.649 prebivalcev (8796 moških in 9943 žensk) v 3992 hišah. Po veri je bilo 18.638 katoličanov, le 1 protestant in 10 Judov. Slovenski občevalni jezik je izpričalo 17.795 ljudi, nemški pa le 508 oz. 2,72 %.

Oglejmo si podrobneje podatke za Središče in okoliške kraje ter za Ormož¹²:

Središče:

72 hiš; 1035 prebivalcev (488 moških in 547 žensk); 1025 katoličanov in 10 Judov; 930 slovenski in 21 nemški občevalni jezik;

Ormož:

135 hiš; 956 prebivalcev (461 moških in 495 žensk); 955 katoličanov in 1 Jud; 456 slovenski in 440 nemški občevalni jezik;

Grabe:

40 hiš; 267 prebivalcev (126 moških in 141 žensk); 267 katoličanov; 250 slovenski občevalni jezik;

Obrež:

89 hiš; 569 prebivalcev (282 moških in 287 žensk); 569 katoličanov; 548 slovenski občevalni jezik;

Frankovci:

40 hiš; 265 prebivalcev (127 moških in 138 žensk); 265 katoličanov; 256 slovenski občevalni jezik;

¹¹ Prav tam, str. 556.

¹² Orts - Repertorium von Steiermark, Wien 1886, str. 184–191.

Pozdrav s Središča !

Središče med svetovnima vojnama / Franc Krnjak

Loperšice:

43 hiš; 271 prebivalcev (129 moških in 142 žensk); 271 katoličanov;
270 slovenski občevalni jezik;

Šalovci:

56 hiš; 322 prebivalcev (147 moških in 175 žensk); 322 katoličanov;
318 slovenski občevalni jezik;

Pušenci:

35 hiš; 194 prebivalcev (82 moških in 112 žensk); 194 katoličanov;
184 slovenski občevalni jezik;

Godeninci:

22 hiš; 123 prebivalcev (64 moških in 59 žensk); 123 katoličanov;
120 slovenski občevalni jezik.

Ob koncu tega prispevka pa pogledajmo še podatke iz istega časa za trg Podčetrtek, kjer je Štefan Kočevar služboval polnih 16 let (1836–1851). Podčetrtek (Windisch Landsberg), trg s 47 hišami, je imel 258 prebivalcev (125 moških in 133 žensk), od tega 115 s slovenskim in 43 z nemškim občevalnim jezikom.¹³

In kateri so najpogostejši priimki v Središču, kot so izpričani v letu 1795 in dobrih sto let pozneje, leta 1908?

Leta 1795 je bil najpogostejši priimek med posestniki Jakl (8 posestnikov), sledili so jim Horvat (7), Modrinjak in Dečko (6), Poljanec (5), Ivančič in Prepelec (4) ter Šinko, Klobučar, Kolarič, Pintarič in Borko (3).

V letu 1908 pa je bila največja skupina tistih s priimkom Zadravec (10 posestnikov), sledili so jim Dečko in Horvat (9), Ploh (7), Borko in Jakl (5), Dogša, Bauman, Klobučar in Kolarič (4) ter Kočevar in Tkalec (3).

Iz zapisanega lahko zaključimo, da je Središče ob koncu 19. stoletja imelo izrazit slovenski demografski značaj. Ta se je odražal tudi v slovensko orientirani politični misli, ki je dala širšemu štajerskemu in slovenskemu prostoru pomembne može. Eden izmed njih je bil nedvomno tudi Štefan Kočevar, ki pa je pečat svojega zavednega slovenstva odtisnil predvsem v Podčetrtku in Celju.

¹³ Prav tam, str. 219.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Bojan Cvelfar

**Dr. Štefan
Kočevar - Krunoslav,
okrajni zdravnik v
Podčetrtku**

Dr. Štefan Kočevar je za doktorja vsega zdravilstva promoviral 6. avgusta 1835 na Dunaju.¹ Kot je ugotovil že Fran Ilešič, je zagotovo do konca tega leta še ostal na Dunaju; to je razvidno tudi iz pisma Stanka Vraza Muršču 3. decembra 1835, ko mu naznanja, da »Kozhevar doktor medicine, kirurgije, oknega in babinskega umsëtva itd. nakani ob boshizhi v Gradez in bersh zhash tudi kos Ptuj v Serdishe priti«.² Na to kaže tudi pismo Štefana Kočevarja Stanku Vrazu 14. decembra 1835, ko mu sporoča svoj dunajski naslov (»Josephstadt, Herrengasse No 191 im 3. St., Thür No 11«),³ ter pismo Frana Miklošiča Stanku Vrazu, v katerem omenja, da Kočevar kljub opravljeni doktorski disputaciji »komaj protoletje v svojo blaženo domovino pride«.⁴ Iz seznama okrožnih in okrajnih zdravnikov na Štajerskem pa je jasno razvidno, da je Kočevar 8. oktobra 1835 pridobil še naziv magistra porodništva, diplomu doktorja kirurgije pa šele 4. februarja 1838, oboje seveda na Dunaju.⁵

Svojo prvo zdravniško prakso je opravljal v začetku leta 1836 v Celju. A kaj kmalu se mu je odprla možnost, da bi pridobil mesto okrajnega zdravnika v Podčetrtku. V zvezi s tem ga nagovarja Vraz že v pismu 7. maja 1836: »Dominkoš⁶ so na Te hudi, zakaj si nè dozdej prišel. Oni so Te do včerašnega dnè čakali. Meni so veleli, da ti na naglem pišem, kaj bi se ti berž kak list do rok pride, v Gradec napotil, vse svoje atestate sobo vzel, ter se Štajerskemu ravnitelniku in vsem ravnitelским svetovavcom pokazal, posebno pak g. Ormožkemu zavoljo physikata (Landsberg), zakaj g. D. so vse Doktore in apotekarje (v imeni + Boga ozheta, X ino + sina, ino + duha svetega Amen (ter) obuntali, kaj glas raznašajo, »Da bi velika budalaščina bila, ako bi Nemec physikat dobil, kde ma s puhimi Slovenci posel.« Morti se to pod nos ravnitelstva dokadi, ter za nas Slovence dober rezultat včini.«⁷

Slednje se je vsekakor kmalu tudi zgodilo. Z dekretom graškega gubernija 13. julija 1836 je bil dr. Štefan Kočevar nameščen za okrajnega zdravnika v Podčetrtku s plačo 400 gld. Zapisregel je 27. avgusta istega leta.⁸ Da se je kmalu

1 Štajerski deželni arhiv Gradec (Steiermärkische Landesarchiv Graz), v nadaljevanju ŠDA, Hs. XXII/3, Aertzte ältere Datums, Qualifications tabellen der Kreis und Bezirks-Aertzte in Steiermark, Štefan Kočevar.

2 Fran Ilešič, Dr. Štefan Kočevar (1808–1883) prvokrat zdravnik v Celju (1836), ČZN, 1966, str. 156 (dalje Kočevar).

3 Ljubomir Andrej Lisac, Slovenska korespondenca Vraz-Kočevar 1833–1838, Ljubljana 1961, str. 37.

4 Fran Ilešič prav tam.

5 ŠDA, Hs. XXII/3, Aertzte ältere Datums, Qualifications tabellen der Kreis und Bezirks-Aertzte in Steiermark, Štefan Kočevar.

6 Andrej Dominkuš (1797–1851), oskrbnik graščine v Središču.

7 Ljubomir Andrej Lisac, n. d., str. 38.

8 ŠDA, Hs. XXII/3, Aertzte ältere Datums, Qualifications tabellen der Kreis und Bezirks-Aertzte in Steiermark, Štefan Kočevar.

zatem Kočevar že nastanil v Podčetrtku, lahko sklepamo iz pisma Vukotinoviću, ki ga je 31. avgusta koncipiral Stanko Vraz in v katerem je zapisal, da »do sedmoga dojdüčega meseca ne može stati u srědnoj Ilirii, jerbo četvertog nadojde jedan između gornjih domorodaca iz Celja k meni, sramota mi je, ako me kod kuće ne nalazi«. Tu je gotovo mislil na Kočevarja, ki se je ob selitvi v Podčetrtek oglašil domov v Središče.⁹ Prvo Kočevarjevo pismo Stanku Vrazu iz Podčetrтка pa je datirano s 13. novembrom 1836.

Vse skupaj se tudi ujema z upokojitvijo slatinskega zdraviliškega upravnika in zdravnika dr. Johanna Fröhlicha sredi leta 1835;¹⁰ Fröhlich je bil tudi okrajni zdravnik s sedežem v Rogaški Slatini. Jeseni 1836 so sedež okrajnega zdravnika prenesli v Podčetrtek, v zvezi s tem pa je kraj februarja 1836 dobil tudi lekarno. Prvi lekarnar je bil Ernst Valentin.¹¹

Ob nastavitvi v Podčetrtku si je mladi okrajni zdravnik močno želel ustvariti družino. V Celju se je namreč strastno zaljubil v komaj dvajsetletno Karolino Eisel von Eiselsberg, rojeno v Admontu, hčerko posestnika in upravnika glažute na Zgornjem Štajerskem, katerega žena in Karolinina mati je bila rejenka Ignacija Novaka, enega izmed najpodjetnejših Celjanov predmarčne dobe.¹²

Kot pravi prijatelj mu je Stanko Vraz v pismu 14. februarja 1837 svetoval: »Moj dragi brat! Ne ženi se!!!« V nadaljevanju pa ga je spraševal: »Ali ima popov obvoj ino jegove besede resen taj blagoslov kak prostaki verjejo?« Očitno in zelo nedvoumno ga je skušal odvrniti od prenagljene odločitve tudi z besedami: »Ti si mi pravil, da je Tvoja Dulcinea jako lepa, prekrasna itd. Kaj je počasi z take ljubezni, ki se na samo lepoto stavi? – prah – to kaj je počasi z naj lepše lepote. Ino kaj pa bo tedaj, kadar še na lepšo nameriš? Slasti kadar bo se že Tvoja žena osipala?«¹³

A Kočevar se ni dal zmotiti. 16. marca 1837 se je v Celju s svojo izvoljenko poročil, seveda pa se je tudi prijatelj Vraz omehčal in mu že v pismu 28. aprila 1837 iskreno zaželel vso srečo.

Njun, na žalost zelo kratkotrajni zakon, je moral biti ena sama velika ljubezen. Prijatelju Stanku Vrazu piše: »Bog mi je dao srečo, kaj sem se oženio. 11 tjedov mam mojo ženo vu Podčeterťki, ter najna lubav nije menša, temoč je veća

9 Fran Ilešič, Kočevar, str. 154.

10 Zgodovinski arhiv Celje. Zdravilišče Rogaška Slatina, 237/1836.

11 Fran Ilešič, Kočevar, str. 154, 156.

12 Prav tam, str. 155.

13 Ljubomir Andrej Lisac, n. d., str. 44–45.

postala. Jas sem si sam mojo srečo napravio, ter njo sam uživam. Nobena žena mene nebi tak srečnega napravila, či bi milione mela. Tak tudi malo kera lubiti zna, kak moja žena. Pridi v'jesen kmeni, ter boš pri meni Griseldij¹⁴ najšeo.«¹⁵

Kadar se je Kočevar moral peljati na dom k bolniku, ga je ljubeča soproga vedno hotela spremljati, a blaga duša, kakršen je bil, »ni jej hotel kratiti tega veselja. Pri neki vožnji v Konjice sta se konja splašila, voz trkne na cesti v stolp in jeden butne glavoj v glavo drugega, da bi se lahko oba ubila.«

Živela sta skromno. Vrazu v pismu potoži: »Mojo delo, kero me vsaki celi den moči, mi dosti skerbi, a malo dobička prinese. Malo zaslužim, pa se tudi z'malim moji živeš splača. Jas ne bom več kak 500 fl. sr. na leto za mojo gospodarstvo potrebovao, kaj mi služba in sosedna grašina donese. Vse, kaj si pri bolnikih zaslužim, bom za duge potrebovao ...«¹⁶

Karolina mu je v Podčetrtku povila dve hčeri, 16. februarja 1838 Ljudmilo in 23. maja 1840 še Emo Frančiško, ki je kmalu umrla. Obema otrokoma sta bila krstna botra ženina »stara starša«, Ignacij in Fani Novak. Kot kaže, je Kočevar, vsaj v začetku svojega delovanja v Podčetrtku, imel z njima tesne stike.

Družina je živela v hiši št. 23, ki stoji tik poleg župnijske cerkve in župnišča in je takrat bila last trgovske družine Fabiani. Kočevarjevi so zasedali polovico hiše. Dokler je bil Kočevar še samski, je živel v hiši št. 18.¹⁷ Vendar pa je že 26. septembra 1840 njegova žena Karolina umrla.

Drugič se je, med drugim tudi na Vrazovo nagovarjanje, oženil 14. oktobra 1844 v Podčetrtku s Terezijo Koller. Povila mu je pet otrok: Julijo,¹⁸ Štefana,¹⁹ Josipa,²⁰ Frančiško²¹ in Terezijo.²² Vsi razen slednje so bili rojeni v Podčetrtku.²³

14 Griseldis je ženski lik, znan iz srednjeveške in novejšje literature, ki ponazarja žensko pohlevnost in zvestobo.

15 Ljubomir Andrej Lisac, n. d., str. 50.

16 Prav tam, str. 55.

17 Fran Ilešič, Graščinski oskrbnik, sreski komisar Josip Herzog v Podčetrtku (+1860), »strice Stanka Vraza, ČZN 1970, str. 111 (dalje Herzog).

18 Rojena 2. januarja 1845, poročena z železniškim uradnikom Mayerjem.

19 Rojen 25. oktobra 1845, umrl kot pravnik oktobra 1870. Bil je vnet rodoljub.

20 Rojen 21. maja 1848, nadaljeval je očetov poklic. Leta 1871 si je v Gradcu pridobil naziv dr. medicine, umrl pa je 22. marca 1893 v Celju kot začasni mestni zdravnik in asistent v bolnišnici.

21 Rojena 26. novembra 1850, poročena je bila z Alojzijem Wallterjem, c. kr. sodnikom v Rogatcu.

22 Najmlajša, rojena 3. junija 1854 v Celju, soproga vrlega slovenskega narodnjaka in odvetnika dr. Josipa Serneca.

23 Božidar Flegerič, Doktor Štefan Kočevar, rodoljub in pisatelj slovenski, Ljubljana 1890, str. 18.

Iz dveh zakonov je torej Kočever imel sedem otrok. Dve hčerki sta se poročili z vrlima slovenskima narodnjakoma: najstarejša Ljudmila z Ivanom Žužo, najmlajša Terezija pa z Josipom Sernecem.

Ugotovitev, da Podčetrtek v slovenski kulturni zgodovini ni nikoli dosegel tako visoke stopnje pomembnosti kot prav v času, ko je tam služboval dr. Štefan Kočever, nikakor ni iz trte izvita. Dejstvo je, da je Podčetrtek s Kočeverjem v 40. letih 19. stoletja postal narodno-kulturno slovensko središče celjskega okrožja.

Pred njegovim prihodom razmere v majhnem trgu za narodno stvar niso bile nič kaj rožnate. Podčetrtek je tako po zunanji kot notranji podobi dajal videz nemškosti. Občevalni jezik v trgu je bil nemški in le malo katera hiša je bila slovenska. Seveda je bila tudi šola nemška. Takratni učitelj Jurij Beheim med poukom ni dovoljeval slovenskega jezika. Na šoli je bil prisoten inštitut »flaške«, namreč v stekleničko je učitelj dal listič z imenom in priimkom učenca, ki si je med poukom drznil govoriti slovensko. Kršitelj je stekleničko ob zasmehovanju in roganju sovrstnikov v soboto moral odnesti domov.

Štefan Kočever se je idejno oblikoval v Gajevem krogu in se kot ilirec zavzemal za uvedbo gajice med Slovenci. Po odhodu na Dunaj je vseskozi vzdrževal stike s štajerskimi domoljubi. Leta 1831 je na Dunaj prišel študirat medicino tudi Anton Murko. Spoprijateljila sta se ter se nekega poletnega dne leta 1832 »pomenkovala o slabem stanju slovenščine zaradi malega števila domoljubnih Slovencev. V Gradcu so bivali Matjašič, Klajžer, Vogrin, Knupleš in Verblach. Muršec /zdaj Zlatomešnik/ je kaplanoval v slovenskih Goricah, tudi sma mislila na Krempla, Volkmar, Dajnka in Modrinjaka. Ti so bili na levi strani Drave. Na desni strani Drave sta bila Slomšek in Lipold, ter Korošci so imeli svojega Jarnika. Krajci so čislali več domoljubov, in so se ponašali z Vodnikom, Kopitarjem in Čopom. Gotovo je to bilo malo število domoljubov poleg razširjenega renegatstva i splošne nezavednosti naroda. Obupati je bilo na bodočnost! Tužna Domovina!«²⁴

Kot se je kasneje spominjal Kočever, je v tem nadvse zaskrbljujočem trenutku pisal domoljubom v Gradcu, od koder je od Knupleša prejel vzpodbudno novico, »da imamo dva mlada Slovence, od katerih eden Homera drugi Vigila slovenski uči. Ta Slovenca sta bila Stanko Vraz in Miklošič.« Jeseni 1832 se je

24 Nacionalna sveučilišna knjižnica Zagreb (v nadaljevanju NSK), R-3981c, Štefan Kočever, 6. 9. 1880.

tako z njima seznanil in pobratil pri št. st. davčnem komisarju, sicer velikem podporniku slovenstva, Ferdinandu Dominkušu v Gradcu.²⁵

Iz njegovega zgodnjega obdobja je nekoliko manj znan, toda nič manj rodoljuben tale zapis: »Mojo perse je polno čutenja, jas bi Vam ves moj Ideal od slovenstva popisal, da solze mi oči ne bi pokrile, ter serce mi strašno tukalo v persah.«²⁶

Kočevarja danes uvrščamo med štiri najpomembnejše »Ilire iz Štajerja«, kamor štejemo še Oroslava Cafa, Davorina Trstenjaka in Stanka Vraza. Kot ilirec seveda ni uvidel možnosti in ni zaupal v slovenščino kot knjižni jezik. V predmarčni dobi je zbiral ljudske pesmi in pripravljal izdajo slovarja ilirskega jezika.

Kočevarjeva narodnobuditeljska usmerjenost in njegovo delovanje v Podčetrtku in širši okolici sta najbolj razvidna iz bogate korespondence s Stankom Vrazom, s katerim sta bila zelo dobra prijatelja.

Že kmalu po prihodu v Podčetrtek je Kočevar v pismu Stanku Vrazu 13. listognoja²⁷ 1836 zagotovil, da ni pozabil na Slovence: »Lubav moja domorodstva je nepremeniiva, kajti samo Eno domorodstvo mam, za kero in v kerom živim in živil bom.« V nadaljevanju je jasno nakazal smer svojega narodnobuditeljskega delovanja. Ko se mu opravičuje, da mu v Celju in njegovi okolici ni imel časa zbirati ljudskih pesmi zaradi ljubezenskih skrbi in da jih je zaradi tega celo sam začel pisati, nadaljuje: »Zdaj je moja duša eno malo pomirena, zdaj tudi očem več na druge pesmi paziti, bom njih zbiral, bom iskal več bratov slovenskih. Enega sem najšel, on se zove Klobočnik,²⁸ je kaplan v mojem dištrikt, ker, kak vsi drugi povedajo, dobre pesme dela, meni še njih je ne šteti dal, pa mi je obečal. Tudi bom kak apoštol v'mojem dištrikti Slovence za njihovo domorodstvo nagovarjal; da bi li mogel kakšno moč čes nje dobiti! Horvatske novine bom v'tukejshno oštarijo dal, da bodo ludi vèdli, kaj i v'njihovom ilirskom jeziki se kaj vrednoga šteti najde. Či moje brate na pravi pot napelam, se bom štimal, kak da bi en novi svet stvoril.«²⁹

V pismu 9. aprila 1938 je Vraz Kočevarju poslal stran časopisa Ost und West s Šafaříkovim člankom Notizen über slawische Literatur ter mu predlagal,

25 NSK, R-3981c, Štefan Kočevar, 6. 9. 1880.

26 NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, s.d. (1835–36?).

27 November.

28 Franc Ksaver Globočnik, kaplan pri nadžupniji Sv. Križ v Rogaški Slatini (15. 12. 1835 – 26. 11. 1838), 700-letnica nadžupnije Sv. Križ, Rogaška Slatina 2004, str. 37.

29 Ljubomir Andrej Lisac, n. d., str. 42.

da pridobi kakšne naročnike za ta časopis. Vraz je omenjal Herzoga, učitelja Feictingerja in zdraviliškega upravnika in zdravnika dr. Jožefa Soka v Rogaški Slatini.³⁰

9. decembra pa mu sporoča: »Eto ti šaljem sliko od našega preljubljenega Gaja, ka ga neka Bog poživi! Ja znam, da Ti dobro došla bude.«³¹

Od domače družbe sta narodno zavednost na gradu poleg Vrazovega daljnega sorodnika Josipa Herzoga, graščinskega oskrbnika in od leta 1851 notarja v Podčetrtku, kazala vsaj še dva uradnika: vodja zemljiške knjige Anton Nagy in davčni uradnik češkega rodu Franc Suchy. Na grad k Herzogu je (sicer) zaradi ženske družbe zahajal takrat še študent Matevž Vehovar, pa tudi rogaški oskrbnik poljskega rodu Frančišek Bolberyc, ki je v nasprotju z ilirskim avstroslavizmom v družbo vnašal protiavstrijsko razpoloženje.³²

Herzog je na primer na binkoštni ponedeljek leta 1845³³ na kosilo povabil slovenske (ilirske) domoljube dr. Kočevarja, Antona Premelča (župnika v Bučah) in Antona Wolfa (župnika pri sv. Petru na Medvedovem selu, današnjem Kristan Vrhu).³⁴ K njemu sta redno zahajala tudi Wolfov predhodnik Josip Žafran in kaplan v Olimju Josip Virk, neposredno s Kočevarjem pa je imel tesne zveze tudi kaplan v Rogatcu, ilirec Josip Kašnik.³⁵

Izmed tržanov je bil ob družinah Pajk in Neckermann Herzogu blizu tudi učitelj Franc Travn. Herzog je imel tesne zveze tudi s trgovci Fabianiji, Kočevarjevimi stanodajalci – iz te hiše je prišel tudi njegov zet. Tudi ranocelnik Gollner je po vsej verjetnosti spadal v ta krog.³⁶

Sicer so se v Podčetrtku sestajali tudi na javnih shajališčih. Takšna prizorišča družabnosti sta prvenstveno bili trški gostilni »pri Horvatu«³⁷ in »pri Bučarju«. Leta 1844 se omenja celo nekak klub »pri Nusserju«.

Pomembno je omeniti, da je bil Kočevar že leta 1836 naročnik gajevih Novin. Prinašal jih je v podčetrško gostilno, češ naj vidijo ljudje, da se tudi v na-

30 Prav tam, str. 58.

31 NSK R-3981a, Vraz-Kočevar, 15. 12. 1938.

32 Fran Ilešič, Herzog, str. 122.

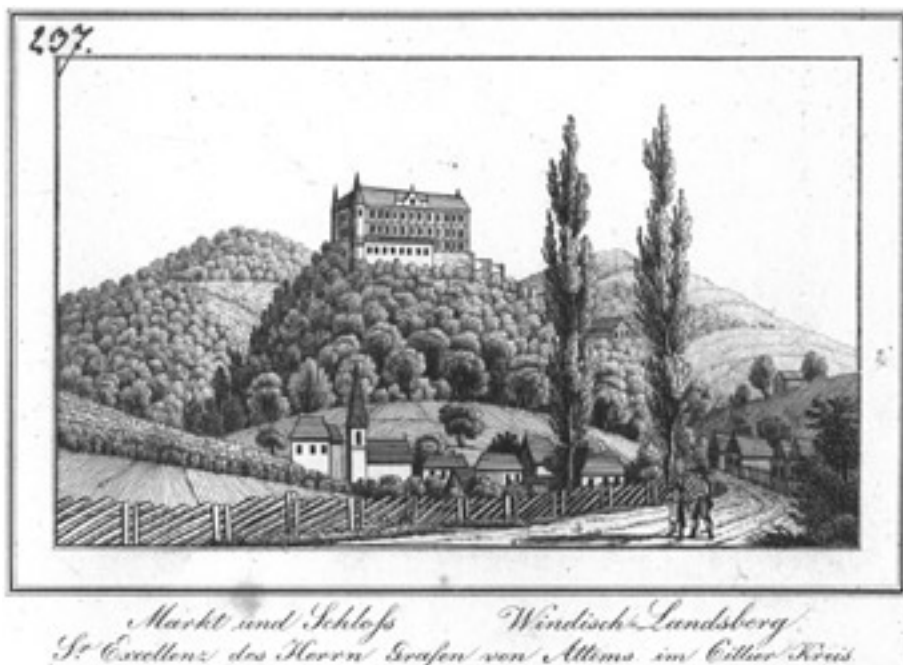
33 12. maja.

34 Fran Ilešič, Herzog, str. 117.

35 Prav tam, str. 125–26.

36 Prav tam, str. 125.

37 To je bila prva podčetrška »kavarna«, na razpolago je bil celo biljard. Prav tu se je dogajala veselica leta 1848.

Trg in grad Podčetrtek, litografija, 1824-1833 / Pokrajinski muzej Celje

šem »ilirskem jeziku da čitati kaj vrednega«. Vrazov graški ilirski dijaški krog je na Kočevarja računal, predvsem kot na nekakšnega ilirskega preroka v celjskem okrožju, ki da je že »mного farmeštrov in kaplanov obrnil na vero slovensko«. ³⁸ Pozneje je naročil še Zoro Dalmatinsko, razširjal je tudi Kranjsko čbelico. Tudi mnogim štajerskim domoljubom (predvsem duhovnikom) je s pozivi k narodnemu prebujenju razpošiljal slovensko in »ilirsko« literaturo.

Ko se je v začetku avgusta 1842 Vraz pojavil v Podčetrtku, je s seboj prinesel zemljevid slovanskega sveta, ki ga je kot pojasnilo k svojim Slovanskim starožitnostim izdal Pavel Josip Šafařík. Zemljevid je pokazal ali pa celo razobesil v podčetrtski gostilni. ³⁹

Sicer pa Kočevar v ilirski vnemi ni prav nič zaostajal za Vrazom. Kar je bil Vrazu za mariborsko okrožje duhovnik dr. Muršec, mu je bil za celjsko dr. Štefan Kočevar. ⁴⁰

³⁸ Fran Ilešič, Stanko Vraz v celjskem okrožju, Narodni dnevnik, Stanko Vraz-ova številka, št. 145, Celje 1910 (dalje Vraz).

³⁹ Fran Ilešič, Herzog, str. 115.

⁴⁰ Fran Ilešič, Vraz.

Geografsko in prometno je seveda Podčetrtek gravitiral tudi proti Zagrebu. Tako ni nič presenetljivega, če je Vraz leta 1839 tudi Podčetrčane, Herzoga in Kočevarja vabil na ples študentov pravnikov v Zagreb, češ, »tam se mu bode srce razigralo, zakaj vse bo narodno, oprava, napisi, igre, plesi (kolo), pesmi itd.«. Kočevar je velikokrat prihajal čez Sotlo v Miljano k upravniku graščine Čabrianu, saj se je poznal s »harmicarjem«⁴¹ Stenico in kontrolorjem Strupom«. Večkrat je tudi obiskal Zagreb. Kočevar omenja, da je svojo hčer Ljudmilo v letih 1847/48 pa tja do aprila 1850 poslal v vzgojo v Zagreb h gospe Strupi.⁴²

H Kočevarju v Podčetrtek so poleg Stanka Vraza, ki je k svojemu zvestemu ilirskemu prijatelju v letih 1836–1850 zahajal redno vsako leto,⁴³ prihajali tudi drugi domoljubi. Domnevamo, da sta poleg Vraza julija leta 1837 v Podčetrtek prišla tudi Davorin Trstenjak in Oroslav Caf, ko so s Kočevarjem vred vsi skupaj bili pri Ljudevitu Gaju v Krapini. Tam so ob priliki znamenite rüttljevske⁴⁴ rodoljubne ilirske prisega Štefana Kočevarja preimenovali v Krunoslava ter ob prisotnosti Ljudevita Gaja v Krapini prisegli »mi tedanji Iliri iz Štajerja«, brata Stanko, Oroslav in on »do smrti neutrudljivo delati za dušno prerodenje naroda jugoslovanskega«.⁴⁵

Pozneje je bil Caf pri Kočevarju v Podčetrtku še večkrat, zagotovo pa leta 1840. Prav tako Davorin Trstenjak, iz Celovca je v Podčetrtek večkrat prišel tudi Matija Majar Ziljski; zagotovo 13. in 14. oktobra 1844, ko se je tu sestal s Stankom Vrazom.⁴⁶

Kočevar je imel (vsaj pisne) stike tudi z drugimi takratnimi slovenskimi rodoljubi, ki jih, kot sem že omenil, v tridesetih letih še ni bilo prav veliko. Najbolj ga je skrbelo za Frana Miklošiča. V pismu 29. januarja 1837 je Kočevar Stanku Vrazu izrazil bojazen »... bog nedaj, kaj bi nas Miklošič zapustio« ter hkrati kar nekoliko vizionarsko napovedal: »On bode za našo slavo in slovstvo važne stvari pripravio, či bode hteo. Či njegova glava za nas zgublena bode, kda bode druga njegovej jednaka izišla?«⁴⁷ V pismu 28. aprila 1837 pa Vraz prosi Kočevarja za pomoč pri prepričevanju Miklošiča, da bi knjige izdajali v novem črkopisu, gajici.⁴⁸

41 Harmica je bila carinarnica ob ogrsko-avstrijski meji.

42 Fran Ilešič, Herzog, str. 117.

43 To je zapisal sam dr. Kočevar (NSK, R-3981c, Štefan Kočevar, 6. 9. 1880).

44 Rüttli – livada v švicarskem kantonu Uri, kjer naj bi Švicarji leta 1307 prisegli, da se bodo osvobodili cesarskega jarma Albrehta I.

45 Fran Ilešič, Herzog, str. 124; Božidar Flegerič, n. d., str. 22.

46 Fran Ilešič, Herzog, str. 116.

47 Ljubomir Andrej Lisac, n. d., str. 44.

48 Prav tam, str. 49.

Dopisoval si je Kočevar tudi s Francetom Prešernom. Čeprav ta ni kazal nikakršnega navdušenja nad ilirskim gibanjem, je Kočevar v tistih trenutkih premogel pokazati veliko mero spoštovanja do drugače mislečega, kot ga sam imenuje »mojstra našega jezika«, ki ga v pismu iz leta 1839 naproša: »... Ne zapustite naše Slave, in ako tudi ne prisegnete na zastavo novega ilirskega slovstva, pojte slovenski (gornje ilirski)! Ne zapustite nas, vaših rojakov, kateri Vam vse zaupajo uverivši se, da ste sam Vi zmožen rešiti slovstveno čast Gornje Ilirije. Sicer bi ilirsko slovstvo več pridobilo, ako bi se Vi Gaju pridružili, da bi v našem skupnem vrtu cvetice gojili, toda Vi imate že svoj cvetni vrt, kateri ste do sedaj takó dobro gojili. Gojite ga tudi v bodoče in boste se uverili, da bo se vsak Ilir tega veselil ...«⁴⁹

Kočevarja je zagotovo vsaj leta 1846 obiskal tudi grof Anton Alexander Auersperg, za katerega je Vraz pri Kočevarju pustil snopič slovanskih knjig.⁵⁰

Kočevarjev najtesnejši prijatelj v predmarčni dobi pa je bil Stanko Vraz. Kočevar mu je veliko pomagal, tako pri njegovi hudi bolezni kot tudi v finančnem smislu, saj je »Stanko Vraz deval Kočevarjevo mošnjo pogostoma na pipo«. Tako ga na primer v pismu iz leta 1838 prosi za »5 gld., kojih mi veimi tréba«.⁵¹ Tudi iz pisma 17. marca 1839 je razvidno, da mu Kočevar ne more poslati denarja, pravi namreč, da nima »više od deset forintih u peneznici« ter da naj gre k Demetru in njega prosi na njegov račun.⁵²

Svoj »denarni« odnos sta stopnjevala v naslednjem pismu, ko mu Kočevar odgovarja: »Zašto se izpričaš, da mi ne možeš duga platiti? Jesamli Tebe terjao? Za nigda nisam mislio na taj dug, kojeg ako ga ne možeš platiti, Tebi popustim.«⁵³

Ko se je Vraz leta 1838 preselil v Zagreb, mu je Podčetrtek bil blizu in je vsako leto obiskal dr. Kočevarja. Vraz je namreč na Štajerskem in Kranjskem neutrudno zbiral ljudske pesmi, eno od teh je spoznal tudi pri Kočevarju. 15. decembra 1838 mu je namreč pisal: »Ja sam zadnjikrat kod Tebe jedan list papi- ra ostavio, na kojem bih si jednu nar. pësan od Tvoje Jerčke⁵⁴ zabiležio i svašta zasnova.«⁵⁵

49 Božidar Flegerič, n. d., str. 32. Tu je predstavljen del pisma v prevodu Božidarja Flegeriča, original v nemškem jeziku pa je objavljen v Letopisu Matice Slovenske za leto 1875, str. 158.

50 NSK, R-3981a, Vraz-Kočevar, 5. 7. 1846.

51 NSK, R-3981a, Vraz-Kočevar, 15. 12. 1838.

52 NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 17. 3. 1839.

53 NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 11. 7. 1839.

54 Jerčka je bila služkinja pri Kočevarjevih.

55 NSK, R-3981a, Vraz-Kočevar, 15. 12. 1938.

Za pusta leta 1840 pa je Vraza resno zapustilo zdravje in njegov daljni sorodnik Herzog ga je povabil v Podčetrtek, češ da mu bo dobro delo, ker bo spremenil zrak. Zanj pa je seveda skrbel njegov prijatelj, »glasoviti mladi zdravnik in ognjeviti slovanski patrijot« dr. Kočevar. Kraj je Vrazu zelo ugajal, kar je razvidno iz njegovega pisma Prešernu: »Podčetrtek leži na južnem pobočju spodnještajerske Švice, ima precej zdrav zrak in lepe razglede.«⁵⁶

Leta 1844 so morale biti nacionalne razmere že kar zaostrene, saj Kočevar Vrazu sporoča: »U Serbiu nemog putovati, jerbo Švabe paze na naše domorodce, koji bi mogli u nedužnosti u sumnju pasti.«⁵⁷

Zimo 1848/49 je Vraz preživel v hišni negi dr. Kočevarja pri svojem sorodniku, oskrbniku gosposčine Podčetrtek Josipu Herzogu. Vraza pa na Podčetrtek ni vezal le Kočevar, ampak tudi mlada Anka (letnik 1829), mlajša oskrbnikova hči. Ta ljubezen je trajala vse do njegove smrti leta 1851. O tem je leta 1869 Ivanu Macunu govoril tudi Štefan Kočevar, češ da je Vraz v Podčetrtek prihajal zaradi Anke »s pretvezo, da mene obiskuje«. Če je to bilo res, potem to vsekakor ne velja za zgodnje obdobje, ko je začel hoditi v ta kraj, saj je takrat Anka bila še otrok.⁵⁸ Hkrati je Kočevar poudaril, da »nobene ljubezni (do Vraza, op. a.) ni čutila, kolikor sem opazil«. Ravno nasprotno, v pismu 21. 12. 1849 Kočevar piše Vrazu (zanimivo, v cirilici): »... rad bi zvedil, če so zacelile tvoje rane, ktere ti je zadala Herzegova Ančka. Zdi se mi, da Te je ravno tak za norca mela kak Vehovarja, kteriga je ta ljubav mnogo stala. A vse je zastojn bilo, nevesto bode drugi domu nesel.«⁵⁹

Leta 1843 pa so Vraz, Muršec in Kočevar prišli še na neko drugo idejo. Avgusta se je Vraz nahajal v Rogaški Slatini, obiskal Kočevarja in skupaj sta se nameravala vrniti na ples. Toda Kočevar je moral službeno v Celje in Škale, Vraz pa je, kot ponavadi, šel z njim. Muršec, ki se je takrat zdravil na Dobrni, je prišel v Celje in se sestal s prijateljema. Skupaj so snovali jugoslovanski slovar. Za glavnega urednika je bil določen Kočevar, pritegniti pa so nameravali še Ulago, Drobniča, Pirša, Orožna in Wolfa, delali pa bi po Vuku, Belostencu, Jambrešiču, Stulliju, Voltiggiju in Murku. Delo pa se je zavleklo tja do 1848, ko so slovarju pomembnejši politični dogodki napravili konec. V zvezi s tem je zanimivo Kočevarjevo mnenje, ki ga je jasno izrazil v pismu Stanku Vrazu 16. novembra 1843: »Što se našoga Slovara tiče, Ti mogu kazati, da smo mi Štajarzi sami dosta odvažni, njega spisati i nepotrebujemo Kranjcov etc. Za ovu stvar.«⁶⁰

⁵⁶ Fran Ilešič, Herzog, str. 114.

⁵⁷ NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 29. 5. 1844.

⁵⁸ Fran Ilešič, Herzog, str. 119.

⁵⁹ Fran Ilešič, Herzog, str. 121.

⁶⁰ NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 16. 11. 1843.

V burnih revolucionarnih letih 1848–49 se je začelo Kočevarjevo kratkotrajno aktivno politično udejstvovanje. Aprila 1848 je bil izvoljen v 90-članski začasni štajerski deželni zbor. Še vedno si je zelo prizadeval za tesnejšo povezanost med Slovenci in Hrvati. Ker je na prvo zasedanje novega hrvaškega sabora 5. junija 1848 (istega dne je potekal tudi vseslovanski shod v Pragi) ban Josip Jelačić povabil tudi predstavnike ostalih avstrijskih Slovanov, so člani graške Slovenije Kočevarja izbrali kot zastopnika štajerskih Slovencev. Banu ga je osebno predstavil njegov prijatelj Stanko Vraz.⁶¹ Sredi julija istega leta je v Poljčanah z imenitnim govorom poskušal zbrane navduševati za narodne ideje. V Celjskih novinah je objavljал članke z narodno vsebino. V tem prelomnem času je veljal za vodilnega politika na slovenskem Štajerskem, za nekakšnega »štajerskega Bleiweisa«.

Seveda pa je bil dr. Kočevar predvsem zdravnik, »suženj svojega poklica«, kot ga je označil Stanko Vraz. To delo je opravljal z vsem žarom in njegova priljubljenost je bila velikanska. »Naudušen za svoj vzvišeni poklic, delal je neumorno, in v kratkem je njegovo ime daleč na okoli takó zaslovelo, da so ga klicali celó k takim bolnikom, katerin drugi zdravniki niso dajali nikakega upanja, da bodo kedaj ozdraveli. Kočevar je bil od narave blagega, mehkega srcá, da je malo takih ljudi, in baš zato siromakom pravi usmiljeni oče. Od revežev ni nikoli zahteval plačila, še zdravila jim je dajal zastonj.«⁶²

Ali kakor je v Kresu leta 1883 o njem zapisal Davorin Trstenjak: »Ko si ves utrujen prišel domu pozno v noči iz daljnih obhodov svojega poklica, vzbudila Te je revna mamica, da jej ozdraviš bolnega otroka, vzbudil te je ubogi rokodelec, da mu rešiš tovaršičino življenje, - brez godrnjanja si vstal in ko si prišel do postelje bolnikove, bilo mu je že lažje. Tvoj ljubeznjivi pogled, Tvoja tolažilna beseda ga je že okrepčala in za svojo prijazno pomoč nisi mnogokrat drugo dobil nego hvaležni: Bog plati!«⁶³

Sicer pa so, kot dr. Kočevar navaja v odgovorih na Göthove vprašalnice leta 1842, tamkajšnji prebivalci živeli v izredno težkih, higiensko zelo slabih razmerah. Zato so se jih seveda tudi zelo pogosto lotevale različne bolezni. Vendar pa bolni ljudje večinoma niti niso iskali zdravnikov pomoči. Prvič zato, ker niso imeli denarja, da bi plačali zdravila, drugič pa iz preprostega razloga: menili so, da če jim še vino ne pomaga več, jim tudi zdravnik ne more.

61 »Koliko ga je ban cienio (Vraza, op. a.), vidi se lahko iz toga, što imadijaše prosti pristup k njemu, te mu nebijaše nužno oglasit se dati, kad htjedo banu poklonit se. O tome uvjerio sam se osobno, kad me je Vraz prema lietjem 1848 Banu predstavio. (NSK, R-3981C, Štefan Kočevar, 6. 9. 1880)

62 Božidar Flegerič, n. d., str. 16.

63 Božidar Flegerič, prav tam, str. 22.

Teritorij, ki ga je pokrival Kočevar kot okrajni zdravnik, je bil ogromen. Njegova jurisdikcija je segala na Kozjansko in v Obsotelje, povedano še drugače – v šest tedanjih okrajnih gosposk: Rogatec, Strmol, Jelše, Podčetrtek, Žusem in Kozje.

V letu 1841 se je boril z epidemijo griže na področju šmarske, nekaj let kasneje (1848) pa na področju podčetrške okrajne gosposke.⁶⁴

Seveda pa je svoj poklic združeval z narodnobuditeljskim poslanstvom. Leta 1880 je podrobno opisal, kako je leta 1841 potekal njegov zdravniški obisk po Kozjanskem – takrat ga je spremljal prijatelj Stanko Vraz – in kakšne so bile ob tem reakcije oblasti: »Pratijaše me k boleznikom, ili kad prohadijah svoj kotar u zdravstvenem obziru. Uprav godine 1841 u augustu ili septembru pratio me je u okolišu Kozijanskom. Crvenkapa na glavi i z rjavoj surkoj obučen. Ovom prilikom nabirao je narodne pjesme, pjevao Crnogorske pjesme, govorio s pukom ilirski, koji ga umijaše. Njekdo morao je ovo putovanje dvorskoj kancelariji objaviti, koja putem gubernijuma v Gradcu i okružne oblasti u Celju glavarstvu u Podčetrtku i Kozji ukaže, neka izvijesti neodolčno, ne je li muž, koj čudnovito obučen z doktorom Kočevarom putuje, opasan za puk. Samo po sebi umije se, da od strani opravnika Herzoga izvijestje za Vraza ugodno bijaše, i Kozijanski opravnik, koj je Vraza kao komedijanta popisao, ništa štetljivog neobjavi. Dakle, i ovo istraživanje neje imalo nikakove posledice.«⁶⁵

O tem mu[AŠ1] je takrat tudi pisal, ga posvaril, da »svi okružni komisari imaju zapovēd na Te paziti ter izvēđjavati, šta ti namēruješ Tvojem rasplodjenjem ilirskih pēsama« ter mu svetoval, češ, »ako na Štajarsko dojdješ, po nje-mački se obučiš, i putni list svagda sobom nosiš«.⁶⁶ Tudi nekaj let kasneje mu svetuje: »Vaše crvene kapice so vam lepo čast donele. Zlato tele vam če pasti i bres Mozes. Obesite politiku na klin i deržite se literature, drugač budete godni za nervenhaus.«⁶⁷

Seveda je bil tudi v svoji stroki dejaven. V letu 1843 se je na gubernij pritožil glede novih dietnih pravil,⁶⁸ leta 1846 pa je odločno podpiral prepoved zdravljenja samo s homeopatskimi zdravili.⁶⁹

64 ŠDA, Gub. Index Gr. III (1822–1850), 1841–1842, 1848–1849, Kotschevar.

65 NSK, R-3981c, Štefan Kočevar, 6. 9. 1880.

66 NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 1. 12. 1841,

67 NSK, R-3981b, Kočevar-Vraz, 4. 2. 1844.

68 ŠDA, Gub. Index Gr. III (1822–1850), 1843, Kotschevar.

69 ŠDA, Gub. Index Gr. III (1822–1850), 1846, Kotschevar.

Kočearjevi pacienti so bili seveda raznovrstni, nekateri celo prava ugan-ka. Ena takih je zagotovo bila 22-letno kmečko dekle Barbara Jerič iz Zibike. Njena pripoved je naslednja:

»24. dne avgusta 1844 sem pasla na bregu živino. Proti večeru me je začela glava hudo boleti in omotna sem prihajala, tako da sem komaj prišla domu. 3. dne septembra sem omedlela in zdelo se mi je, da sem v nebesih in gledam, kako vihti Bog strašanski bič nad našo okolico; prosila sem, naj se spet povrnem na zemljo nazaj, da lahko svoje sosede poučim: Bog pa se je zarežal nad meno: 'Saj imajo duhovnike; te naj poslušajo!' Na Marijino priprošnjo mi je naposled željo izpolnil. Kar tri ure sem ležala kakor mrtva; samo na vratni žili se je še videlo, da utriplje. Kmalu nato sem prosila stariše, naj se varujejo grehov, kar sem pravila tudi drugim; nikdar se nisem drznila posegati v božje pravice, govoriti o bodočnosti ali hotela določiti, kaj se godi kateremu umrlemu v večnosti. Opo-minjam k pobožnosti in svarim pred grehi. Kar se drugače govori o meni, je grda laž, ki me zelo boli, a zgodi se volja Gospodova.«

Gustav Rudolf Puff je zapisal: »Obžalovati moramo, da je Barbaro Jerič preiskalo le malo mož z višjo fizijološko in psihološko izobrazbo, kakor n. pr. gospoda 'Tribunski' in Dr. Kočear. Sicer pa so se ultramontanske stranke 'napol-zročih' (njo imenujeta Tribunski in Puff 'Hellseherin') razcepile ob njej v dve stranki. Jedna pravi, da je Barbara Jerič navadna goljufivka, druga pa želi samo, da dobi dekle meč in šlem in da vstane na ta način med Slovenci druga Jeanne d' Arc.«

Njeno nadnaravno stanje pa je počasi ponehalo, z njim tudi »romanja« k njeni koči, ki je vedno bila nabito polna radovednežev. Ko je dekle ozdravelo, je zanimanje za njo zamrlo in to si je preveč vzelo k srcu. Že kaj kmalu si je pre-bodlo z nožem roke in noge in je samo še želelo, da bi jo na veliki petek bičali. Ker se to seveda ni moglo zgoditi, je na velikonočno nedeljo, ko ni bilo nikogar v cerkvi, zlezlo v močno zakurjeno peč, kjer so jo našli šele čez nekaj časa, sicer živo, a močno opečeno. Čez nekaj ur je revica umrla.⁷⁰

Uradna ocena celjskega okrajnega glavarja Schmelzerja, ki jo je v obrazec zapisal 8. aprila 1853, pove vse o Kočearjevi poklicni vnemi. Označuje ga za zelo marljivega, vestnega in poštenega, pravi, da izvrstno uporablja svoje sposobnosti, njegov politični nazor pa je ocenil kot zelo dober.⁷¹

70 Jože Glonar, Literarni odnošaji med Štajerskimi Slovenci in Nemci. ČZN, V. (1908). Zapisa v Styrii, letnik II, 1844 (Tribunski) in letnik III., 1845 (dr. R. G. Puff).

71 ŠDA, Hs. XXII/3, Aertze ältere Datums, Qualifications tabellen der Kreis und Bezirks-Aertzte in Steiermark, Štefan Kočear.

Dr. Štefan Kočevar se je tako po 15 letih od Podčetrtku poslovil v letu 1851 (SBL napačno navaja letnico 1852, na kar je opozoril že Fran Ilešič) in se vrnil tja, od koder je v ta simpatičen obsoteljski trg tudi prišel, v mesto ob Savinji. Upravne spremembe na sanitetnem področju so namreč ukinile mesto okrajnega zdravnika v Podčetrtku. Z dekretom ministra za notranje zadeve je tako bil 26. julija 1851 nastavljen za okrajnega zdravnika v Celju, zaprisegel pa je 28. avgusta 1851. Dodeljena plača je bila popolnoma enaka kot na prejšnjem delovnem mestu, 400 gld.⁷²

Tudi v štajerskem deželnem šematizmu za leto 1851 je kot okrajnega zdravnika v Podčetrtku še zaslediti »Stephana Kotsevarja« (za ilustracijo, kako pomembno je bilo to mesto: na slovenskem Štajerskem so bili okrajni zdravniki nameščeni le še v mestih Brežice, Ptuj, Slovenj Gradec in Slovenska Bistrica, okrožna zdravnika pa sta bila le v Mariboru in Celju).⁷³

Novice 6. avgusta 1851 navajajo, da je bil poleg drugih za »kantonskega« (okrajnega) zdravnika na Štajerskem imenovan dr. Kočevar, 17. septembra pa poročajo, da je »slavni domorodec dr. Kočevar k nam v Celje za c. kr. zdravnika prišel«.⁷⁴

Po novem so poleg Celja na slovenskem Štajerskem okrajnega zdravnika premogli le še Ptuj, Ljutomer, Maribor, Slovenj Gradec in Brežice.⁷⁵ Sicer pa Kočevarjevo drugo selitev v mesto ob Savinji leta 1851 potrjuje tudi pismo, ki ga je škof Anton Martin Slomšek 24. oktobra 1851 pisal celjskemu opatu Matiji Vodušku. Slomšek je namreč takrat v Celju pri Kočevarju iskal zdravniško pomoč in naj bi, kot omenjajo Novice, »popolnoma ozdravel«. V pismu tako med drugim naproša Voduška, »naj pove (njegovo) zahvalo dr. Kočevarju in zdravitelju Nekarmanu«.⁷⁶

⁷² Prav tam.

⁷³ Handbuch von Steiermark. Gradec 1851.

⁷⁴ Fran Ilešič, Kočevar, str. 156.

⁷⁵ Handbuch von Steiermark. Gradec 1852.

⁷⁶ Fran Ilešič, Kočevar, prav tam.

Stane Granda

**Dr. Štefan Kočevar
v revolucionarnem letu
1848/49**

Leto 1848 je prelomno tako v evropski kot v slovenski zgodovini. Seveda ima različne pomene in značilnosti. Pri nas pomeni konec fevdalizma, začetek parlamentarne demokracije, razglasitev slovenskega narodnega programa Združene Slovenije in še marsikaj.¹ Slovenska Štajerska in znotraj nje Slovenske gorice imajo v slovenskem prostoru v tem revolucionarnem, demokratičnem, socialnem in seveda narodnem gibanju izjemen pomen.²

Tamkajšnji kraji so se izkazali pri volitvah v nemški frankfurtski parlament,³ v peticijskem gibanju za Združeno Slovenijo⁴ in pri volitvah v dunajski parlament,⁵ ko so izvolili vanj enega največjih slovenskih znanstvenikov vseh časov, slavista dr. Frana Miklošiča. Pri volitvah v frankfurtski parlament so spadali v ptujski volilni okraj, ki je volitve po predpisih zavrnil. Pri volitvah v dunajski parlament so izvolili Andreja Dominkuša, kar lahko tudi označimo za slovensko narodno zmago. Narodna zavest je bila torej zelo visoka.

Zaenkrat imamo najbolje dokumentiran delež Ormoža in njegovih sosednih krajev pri peticijskem gibanju, to je pri podpisovanju tiskane pismene zahteve za Združeno Slovenijo. Peticijo je podpisalo nekaj preko 600 gospodarjev iz ormoškega okraja. Ta razmeroma zgodnja in obsežna peticija je urejena na poseben način. Ljudje, ki so se s podpisi izjavljali za Združeno Slovenijo, so se namreč podpisali po občinah. Tako so navedene občine Livonja (Libanja), Litmerk, Mihalovci, Vebrovnik (Brebrovnik), Kajžar, Miklavž, Kog, Lača ves, Vuzmetinci, Vitan, Ivankovci, Žerovinci, Jastrebec (Jastrebci), Obrežje, Godevinci, Središče, Grabe, Loperšice, Frankovci, Pavlovci, Hum, Pušenci, Ormož, Dobrava, Hardek. Peticija je posebno zanimiva že zaradi svoje vsebinske ureditve. Poudarja občine kot temeljne uprave enote. To lahko odraža takratna liberalna naziranja, po katerih je občina temelj parlamentarne države. Posebno dragocena je tudi skrb za verodostojnost peticije, saj so podpise dali potrditi okrajnemu komisariatu. Okrajni komisar je dokument potrdil s štampljko in podpisom, kar pomeni visoko, če že ne najvišjo stopnjo verodostojnosti.

-
- 1 Josip Apih, *Slovenci in 1848. leto*, Ljubljana 1888; Fran Ilešič, *Korespondenca dr. Jos. Muršca*, v: *Zbornik Slovenske matice*, VI. zvezek (1904) in VII. zvezek (1905); Franc Kovačič, *Arhiv za zgodovino in narodopisje*. Knjiga I., Maribor 1930–1932; Vasilij Melik, *Majarjeva peticija za Zedinjeno Slovenijo 1848*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v., 15, 1979, str. 286–294.
 - 2 Stane Granda, *Graška Slovenija v letu 1848/49*, v: *Zgodovinski časopis*, 28, 1974, str. 45–84.
 - 3 Vasilij Melik, *Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem*, v: *Zgodovinski časopis*, 2–3, 1948–1949, str. 69–134.
 - 4 Stane Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*, Ljubljana 1999.
 - 5 Ljuba A. Velidova, *Volitve v Avstrijski državni zbor v slovenskih deželah v letu 1848*, v: *Zgodovinski časopis*, 40, 1986, str. 437–438.

Iz Središča ob Dravi so navedeni priimki naslednjih Srejanцев: Šinko, Horvat, Seinkovič, Maršek, Kolarič, Dečko, Bede, Herg, Modrijak, Jaokel, Persoglio, Klobučar, Matjašič, Ozvald, Mlinarič, Kočevár, Polanec, Zadravec, Glavnik, Pinterič, Kanič, Pugelnik, Zollenstein, Jurinič. Podpisanih je 34 gospodarjev, podpisal jih je Andraž Jaokl. Dvomimo, da je bil samo on pismen. Domnevamo, da se je to zgodilo na eni strani zaradi komoditete podpisovalcev, na drugi strani pa zaradi estetskega videza podpisne pole. Ta je namreč izredno lepo urejena, za kar mora imeti zasluge trojica ali eden izmed njih: dr. Anton Magdič, Matej Seinkovič in Oroslav Kainich. Domnevamo, da je podpisala večina gospodarjev.

Če ne bi Srejanци tega izjemnega leta storili nič drugega, bi bilo že to izjemno veliko. Pa vendar se velja s tem v zvezi še posebno spomniti tamkajšnjega rojaka dr. Štefana Kočevarja, ki je verjetno vplival na razmere v domačem kraju že v času študija, pa tudi po njem. Treba pa je poudariti tudi pomen in vlogo njegovega kolega in najmanj dobrega znanca, če že ne prijatelja, zdravnika dr. Antona Magdiča, ki je bil v Ormožu od leta 1847 in ga je takrat osrednje slovensko društvo Slovenija ljudem priporočilo tudi kot možnega kandidata za poslanca v dunajski parlament.⁶

Štefan Kočevár je bil s slovenskimi štajerskimi krogi tesno povezan že v letih pred revolucijo. Ni slovel le kot velik narodnjak, ampak tudi kot izvrsten zdravnik. Stanko Vraz, ki drugih zdravnikov očitno ni preveč maral, se je o njem v pismu z dne 4. kolovoza 1843. leta – poslal ga je iz Rogaške Slatine, namenjeno pa je bilo duhovniku in narodnemu voditelju štajerskih Slovencev dr. Jožefu Muršcu, ki je sicer živel v Gradcu – zelo pohvalno izrazil: »Bog ih ubio sve izvan Kočevara.«⁷ Iz ostale korespondence lahko vidimo, da so si Kočevarja nekateri res predstavljali kar kot nekakšnega zdravstvenega svetovalca vseh takratnih štajerskih narodnjakov, saj so le-ti skoraj čutili dolžnost, da mu poročajo o svojih boleznih.

Slovensko narodno dejavnost je v revolucionarnem letu vodilo društvo Slovenija v Gradcu. Njegova osrednja osebnost je bil dr. Jože Muršec -Živkov iz Biša, ki je bil leto starejši od Štefana Kočevarja. Kdaj sta se seznanila, ni povsem jasno. Ko je Muršec 1827. leta zapustil licej in stopil v bogoslovje, je Kočevár začel obiskovati graški licej. Lahko sta se spoznala tudi v času, ko je Muršec kot mlad duhovnik služboval v Ormožu in širši okolici Ptuja. Vsekakor sta se poznala že pred letom 1834, ko Stanko Vraz pošilja Kočevarjeve pozdrave Muršcu.⁸

6 Slovenski biografski leksikon II, str. 5.

7 Dela V, str. 324–325.

8 Dela V, str. 135–137.

Takrat ga podpisuje še kot Kočebarja. Možen povezovalac Kočevanja in Muršca bi lahko bil tudi Jurij Matjašič, ki je v letih 1833–1837 kaplanoval v Središču. V njegovem času in v povezavi z njim je Središče bilo izjemno povezovalno glede kulturnega dogajanja na Štajerskem, eno njegovih slovenskokulturnih centrov.

Kot je znano, je pred revolucijo deloval Kočevar predvsem na jezikovnem področju in mu je očitno to bila tudi politika. Z Muršcem sta konkretno sodelovala pri nastajanju slovarja, ki naj bi obsegal besedni zaklad Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tu je med njima prišlo celo do manjših konfliktov. Vse do začetka revolucije sta ostala na vikanju v medsebojnih odnosih, čeprav sta bila očitno prijatelja. V pismu 17. marca 1848 – Kočevar takrat očitno še ni vedel za revolucijo na Dunaju – sta še na vi, junija istega leta pa že na ti. Verjetno sta se zblížala, ko je Kočevar postal član začasnega deželnega zbora za Štajersko, kjer je zastopal mesta in trge mariborskega okrožja.

Dr. Štefan Kočevar je bil predvsem zdravnik in vse do revolucije priten politik. Takrat je pomenilo biti politik predvsem narodni buditelj. Moral je imeti zelo jasne liberalno-demokratske politične nazore, povezane s posebno, lahko rečemo idealistično navezanostjo na Hrvate. Bil je iskren Ilirec. Državlanske svobode, ki jih je prinesla marčna revolucija, so ga sprostile in takoj je postal najodličnejši sodelavec graške Slovenije v celjskem okrožju. Glede na dejstvo, da je bil zdravnik, torej osebno povsem drugače svoboden kot duhovniki, da je užival izjemen ugled tudi pri narodno manj zavednih in Neslovencih, je bil seveda nadvse dragocen. Dr. Štefan Kočevar ni bil ideolog, ampak politični operativec, kot bi danes temu rekli. Predvsem je hotel delovati praktično-agitacijsko. Tudi njegovi članki v takratnem časopisu so povsem konkretni, ne pa teoretski.

Kočevanje v revolucionarnem letu 1848/49 moramo obravnavati z več vidikov. Omenili smo že, da je bil poslanec v začasnem štajerskem deželnem zboru, vendar se je se slabše udeleževal.

Drugo področje bi bilo praktično politično delovanje na Spodnjem Štajerskem, v celjskem okrožju. Tu moramo omeniti tako volitve v frankfurtski kot dunajski parlament in seveda podpisovanje peticije.

Pri volitvah v frankfurtski parlament je bilo na slovenskem Štajerskem dokaj burno. Medtem ko je v mariborski kresiji ali okrožju čutiti nacionalni moment, pa je ta v celjski povsem v senci socialnega. Čeprav je bilo tu kar nekaj odličnih Slovencev, ni bilo upanja na tak volilni rezultat, ki bi ga lahko označili za narodnega.

Izjemno se je izkazal dr. Štefan Kočevar pri podpisovanju za Združeno Slovenijo. Pri tem je izredno poudarjal, da Slovenci niso panslavisti, kot so Nemci pangermanisti, ker se hočejo vsi združiti v eno državo. Posebno se je zavzemal za slovenski jezik in bil prepričan, da bi bili srečnejši, »ko bi smeli za slovenšino govoriti, kako Nemci za nemščino in Madžari za madžarščino«.⁹ Pri poskusih, da bi zanjo pridobili Celjane, je bil velik realist in je svetoval Ignaciju Orožnu, naj jih pusti pri miru. V Celju je bilo namreč razmeroma močno društvo za slovensko-nemško sporazumevanje, ki pa slovenskemu narodnemu gibanju ni bilo naklonjeno. Njegova temeljna naloga je pravzaprav bilo pridobivanje Slovencev za nemške načrte.

Dr. Štefan Kočevar je bil glavni organizator zbiranja podpisov za Podčetrtek. Tu je zbranih 226 podpisov, ki pa so nekaj posebnega. Niso se odločili za princip gospodarjev ali kmetov ali neke množičnosti, ampak neke svojevrstne družbene elite, katere temeljni kriterij je bila vsaj pismenost. Le trije podpisniki te peticije so namreč nepismeni. Peticijska pola pokriva precej veliko ozemlje in je možno, da se nekako ujema tudi z radijem njegovega zdravniškega delovanja ali vsaj ugleda. Na podlagi kriterija, ki je uporabljen pri tej akciji, lahko domnevamo tudi o njegovem temeljnem odnosu do revolucije. Očitno jo je štel bolj za politično kot socialno, kot je bil to primer pri naših kmetih. Ti so v njej videli v prvi vrsti odpravo fevdalizma, ne pa zlom političnega absolutizma in uvedbo demokracije. Po Kočevarjevem prepričanju je bila revolucija očitno stvar politične kulture, meščanstva, svobode, skratka ljudi, ki so želeli biti pravi državljani in imeti tudi temu statusu primerne politične pravice. »Slabosti naj vikših gospodov in uredov svobodno razodenemo, nas zato nikdo nekara, in nas ne kliče pred sud na odgovor.«¹⁰ Iz tega lahko celo nadalje sklepamo, da je dr. Štefan Kočevar dejansko bil sodoben demokrat tistega časa. Tako vemo, da oktobra ni podpiral Jelačičeve akcije proti upornemu Dunaju. Bil je v bistvu meščanski demokrat, kakršni niso bili prav številni v slovenskih vrstah. Mnogim so pravzaprav morali biti veliko bližji kmetje.

Na svoj način kaže dokaj razvito politično mišljenje pri Kočevarju tudi njegov odnos do poslanske funkcije v štajerskem deželnem zboru, kjer se sej skoraj ni udeleževal. Vedel je, da je to stvar osrednjega dunajskega parlamenta. Zavedal se je, da na parlamentu leži prihodnost monarhije, ne pa na deželnem zboru, reliktu fevdalne preteklosti, ki že kot tak ne more imeti razumevanja za politične pravice in potrebe štajerskih in vseh Slovencev.

9 »Mi Slovenci nemoremo se za čisto svobodne deržati.« Prim.: Celske slovenske Novine, 22. 7. 1848.

10 Ravno tam.

Kot vemo, je dunajska Slovenija predlagala dr. Kočevarja tudi kot kandidata za poslanca v dunajski parlament. Predlagali so ga tudi v Celju tamkajšnji slovenski narodnjaki, vendar iz tega ni bilo nič. Lahko sicer domnevamo, da dr. Kočevar ni bil proti kandidaturi, vendar v celjskem okrožju taki narodni kandidati, kot je bil on, niso bili zmagoviti.¹¹ Tudi v celjskem primeru je tako, kot marsikje, zmagalo podeželje na mestom oziroma kmetje nad meščani.

Posebno poglavje Kočevarjevega delovanja predstavlja tudi znameniti politični shod v Poličanah julija 1848. Bil je zamišljen predvsem kot začetek organizacije za zbiranje pomoči Hrvatom. Pri njegovi organizaciji je bil še posebno aktiven dr. Kočevar. Zbrani kmetje pa za narodnjaška vprašanja niso bili navdušeni in so postavljali v ospredje samo vprašanje fevdalnih obveznosti. Ker poslancev, ki so jih obljubljali organizatorji, ni bilo, ciljev zborovanja niso dosegli. Dejansko je bilo to zborovanje za graško Slovenijo, pa tudi dr. Štefana Kočevarja, politični neuspeh, hkrati pa tudi nauk o hierarhiji političnih oziroma socialnih vrednot pri slovenskih kmetih v celjskem okrožju.

O tem dogodku je Štefan Kočevar objavil tudi poročilo Slovenska skupščina v Poličanah v celjskem slovenskem časopisu.¹² Organizator te prireditve je formalno bilo »društvo v Poličanah«, v resnici pa je za njim stala graška Slovenija, ki je sklenila vsako zadnjo nedeljo kmete obveščati o delovanju dunajskega parlamenta. Prvo takšno javno skupščino so nameravali imeti 30. julija. Ker pa poslanec Šturm ni mogel priti na zborovanje, so jo prestavili na 15. avgust. Na vrtu Pihlerjeve gostilne se je zbralo okoli 500 kmetov. Ker poslanca ni bilo, je začel govoriti on. Že takoj je naletel na nezadovoljstvo dela kmetov, ki so hoteli slišati »svojega« poslanca. Razložil jim je, kako so Slovenci izgubili samostojnost in prišli pod Nemce in kako so jih hoteli ti ponemčiti. Revolucija na Dunaju pa da jim je znova prinesla lastnino nad zemljo, sedaj morajo dobiti še slovenske šole. Zahteval je tudi slovensko uradovanje. »Široka cesta za golofije odperita stoji, či v pisarnicah drugi jezik vlada, ko ga narod govori in razumi.« Kmete je pozival, naj mirno čakajo na novo zakonodajo. Povedal jim je, da se je graški deželni zbor zavzel za odkup fevdalnih obveznosti. Čeprav jih je opozoril, da o tem odločajo na Dunaju, so kmetje protestirali. Okoli 20 kmetov je začelo delati nemir in celo dr. Štefana Kočevarja označilo za sovražnika kmetov. Vprašali so ga tudi glede bire. Odgovoril jim je, da ničesar ne more povedati ter dodal: »Vender mislim, da svobodno naj dajo za bog lonaj (bog plati) drugač mešniki ne bodo imeli z česar živeti.« Čeprav mu je večina pritrjevala, je moral zaradi ne-

11 Stane Granda, Die soziale und nationale Struktur der slowenischen Abgeordneten im Österreichischen Reichstag 1848–1849, v: Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu v střední Evropě, Kroměříž 1998, str. 373–384.

12 Celske slovenske novine, 23. 8. 1848.

mira skupščino končati, še preden je svoj govor dokončal. Tako tudi o pomoči Hrvatom – te namere v članku ne omenja – ni mogel govoriti. Po ponesrečeni »skupščini« so sklenili, da je ne bodo več organizirali, ampak le sklicali odbornike. Izjemno pa je zanimiv konec članka, namenjen poslancem v dunajskem parlamentu: »Oni ne smejo, če čejo enkrat mirno na slovenskim živeti, na take postave privoliti, po katerih bi morali naši kmeti grašinarom kaj plačati za vgenjene grašinske davke.« Zdi se, da je bilo tako tudi njegovo prepričanje.

Naj tudi omenimo, da je odlični Serjanec opravil tudi veliko tihega, malo vidnega dela. Med tem bi posebno omenil zbiranje oziroma darovanje denarja. Slovenci niso imeli namreč nobene organizacije, ki bi politično delovanje Slovencev finančno podpirala. Vsak, ki se je odločil politično delovati, je dejansko moral vedeti, da bo v veliki meri odvisen predvsem od svojega denarja in finančne pomoči prijateljev. Med takimi je bil običajno tudi dr. Štefan Kočevár.

Tretje področje Kočevárjevega delovanja v revolucionarnem letu 1848/49 bi lahko, pogojno, označili celo kot mednarodno. Kot je znano, je bil dr. Štefan Kočevár med vidnimi sodelavci graške Slovenije največji in najdoslednejši ilirec. Tako je bolj ali manj logično, nenazadnje tudi zaradi bližine Podčetrška Zagrebu, da so ga odposlali v hrvaški sabor kot odposlanca štajerskih Slovencev oziroma graške Slovenije. V Zagrebu je nastopil pred poslanci 9. junija dopoldne. Za nastop mu je graška Slovenija izdala tudi posebno pismo pooblastilo. Pred poslanci je ugotovil, da sta Slovence »udes i vražja sila« ne le stoletja tlačila, ampak tudi ločevala od Hrvatov. Sedaj so se z revolucijo nesvobode otresli, postali so bolj narodni in s tem so se pojavili tudi močnejši klici k povezavi s Hrvati. Doslej politična združitev ni bila mogoča, sedaj pa narodna zavest postaja vse močnejša in s tem se tudi na slovenski strani krepi potreba za združitev s Hrvati. Dr. Kočevár je poslancem hrvaškega parlamenta izrazil prepričanje, da Slovenija brez hrvaške »Troedine kraljevine« »neima budućnosti«. Hrvaški sabor naj bi bil začetek nove dobe. Slovenci naj bi poslancem in Hrvatom zaupali in naj bi pričakovali njihovo pomoč. Tu ga je ban Jelačić prekinil z medklicem: »Da, če mi boste vsi pomagali.«

Nato je še povedal, da je v Zagreb prišel kot predstavnik graške Slovenije. Slovenci vedo – je dejal –, da rodoljubje hrvaških poslancev pokriva tudi Slovence in tudi oni enako čutijo. Svoj nastop je zaključil s pozdravi. V imenu sabora mu je odgovoril Metel Ožegović, ki je izrazil veselje nad vsebino Kočevárjevega pozdrava in zagotovil, da na Slovence ne bodo pozabili in končal z besedami: »Izrecite jim da ćemo mi tek onda najveću sreću dokučiti, kad se i oni k nama približe i u užji savez s nami stupe.« Kočevár je nato dodal: »Naša je najveća

želja sjedinit se, nu kad zreli budemo, kad narodni duh prodre i ojača.«¹³ Zdi se, da ni mislil na jezikovno združitev, saj je izjemno ljubil slovenski jezik: »Gotovo bode v kratkim slovenski jezik v pisarne vpelan ...V kratkim bode se to zgodilo, in mi komaj čakamo na ti srečni čas, gde bodo se enkrat našimu jeziku pravica dala. Tičas bode za nas veselja pun. Mi že se zdaj veselimo, ker vidimo, de je on blizo. Mnogolet smo v sercu tiho željo nosii, debi naše pisarnice slovenske postale. Nismo njih upali očito povedati, ker smo prepričani bili, de bi nas naši slovenski in ponemčeni brati za prenapete deržali. Če je gdo reko, kaj se našimu jeziku krivica dela, so ga za bedaka imeli. – Časi so se premenili. Pravica je začela premagati. Dugo je bila zaterta in pokopana, no je same ob svoji moči vstala.«¹⁴

Na tem mestu bi rad samo opozoril na formulacijo Ožegovića, ki govori o »užjem savezu« med Slovenci in Hrvati. Ne bomo je podrobneje obravnavali v vseh njenih razsežnostih, ampak le ugotovili, da bi kazalo razumevanje pojma posebej raziskati. Možno jo je razlagati kot navezavo na Hrvate. Še bolj verjetno pa je, da je v ozadju ideja, da bi Slovenci in Hrvati tvorili posebno državno-pravno enoto. Preko nje bi se Hrvati ločili od Ogrske in postali neposredno podrejeni Dunaju. Seveda pa bi to kazalo raziskati v posebni razpravi.

S tem je bil Kočevarjev nastop v hrvaškem saboru končan. Razen Ožegovića drugi nanj niso reagirali. Lahko ugotovimo, da je bil kot odposlanec sicer vljudno sprejet, kakšnih globljih političnih posledic pa mu ne gre pripisovati. Slovenci niso bili predmet kakšnega posebnega zanimanja hrvaških poslancev. Oni so se takrat ukvarjali z zanje bistveno pomembnejšimi vprašanji, med katerimi je bil na prvem mestu odnos do Ogrske. Nasploh lahko ugotovimo, da je bila slovensko-hrvaška ljubezen v revolucionarnem letu 1848/49 zelo enostranska. Hrvatje so bili veliko večji politični realisti, zato takim nastopom, izlivom dokaj romantičnega ilirizma, niso naklanjali večje pozornosti.

Posebno vprašanje pa odpremo, če primerjamo Kočevarjevo pismeno pooblastilo s strani graške Slovenije in njegov govor. Od treh točk, ki so jih formulirali v Gradcu, je spregovoril samo v smislu tretje, ki se nanaša na povezave med Hrvati in Slovenci, ne pa tudi o prvih dveh, ki sta dajali podporo vladarski hiši Habsburžanov in avstrijski državi oziroma njenemu lastnemu parlamentu. V bistvu sta bili protifrankfurtski in -resnici na ljubo – tedaj ne najbolj aktualni.

Kljub njegovi iskreni predanosti ilirski ideji in ljubezni do Hrvatov, pa Kočevar ni bil slep za realnost. »Na spominjenim hvalevrednim zboru v Zagrebu so Iliri sklenili, de horvatska in z njo zedinjena slavonska in Granica pod du-

13 Hrvatski državni sabor 1848, zvezak 1. Ur. Josip Kolanović. Zagreb 20001, str. 413.

14 Uradniki! Učite se slovenski, v: Celske slovenske novine, 29. 11. 1848.

nejsko a ne pod madžarsko ministerstvo spadati imade, če ravno cesar dozdej tega privolio nije, pa vendar zavupajo Iliri, de privolio bode, zatorej ne pslušajo madžarskiga ministerstva«. Bal se je vojne med obema narodoma, videl je nevarnost za obstoj monarhije in pozival dunajski parlament »de svojo pazlivost na horvate in madžare oberne, ter de nje pomiri.«¹⁵

Dr. Štefan Kočevar je bil v revoluciji 1848/49 gotovo izjemen slovenski politik. Ker se ni povzpел v dunajski parlament, ker tudi sicer ni veliko pisal, je ostal nekoliko v ozadju. Nasploh moramo ugotoviti, da je njemu bolj kot načelno politiziranje ležalo praktično politično delo. Bil je bolj človek dejanj, tudi pisanja, če ni šlo drugače, ne pa nastopaštva. Revoluciji je bil zelo predan. Pojmoval jo je kot meščansko, demokratično. V ospredju mu je bilo predvsem nacionalno vprašanje in povezovanje s Hrvati. Tem nazorom je ostal zvest, če tudi so na primer Slomška in še koga zaradi svojih političnih zahtev, zlasti v zvezi z položajem duhovništva in celo odpravo celibata, zelo motili. Dejansko poudarjanje in celo zahtevanje povezav s Hrvati ni bilo modro, saj so slovenske politične načrte samo zapletali.

Dr. Štefan Kočevar predstavlja v revoluciji 1848/49 izrazito meščansko-demokratično narodno smer, ki je po mnenju nekaterih zgodovinarjev med Slovenci ni bilo. K takim demokratom bi lahko šteli tudi dr. Magdiča iz Ormoža in še marsikoga. Zavedati pa se moramo, da je bilo posvetne inteligence med Slovenci še razmeroma malo. Ne smemo spregledati tudi dejstva, da je bil Kočev var zdravnik, kar je bilo zelo važno tudi za njegovo nadaljnjo politično kariero ali točneje – delovanje. Očitno po koncu revolucije ni doživljal preganjanja kot nekateri drugi. Zdravnike spoštuje vsaka oblast, zato jim je marsikaj odpuš čeno in prizanešeno. Politično je bil aktiven tudi v naslednjih desetletjih in je predstavljal osebno kontinuiteto med letom 1848 in naslednjimi zgodovinskimi prelomnicami slovenske zgodovine 19. stoletja.

15 Iliri ino Madžaroni, v: Celske slovenske novine, 2. 7. 1848.

Janez Cvirn

**»Le delavnost,
stanovitnost in pogumnost
so nam potrebne«**

Štefan Kočever in Celje (1851–1883)

Ko se je sredi septembra 1851 Štefan Kočevar (1808–1883) z družino iz Podčetrčka priselil v Celje, je bilo mesto ob Savinji drugačno kot leta 1836, ko je po promociji na dunajski univerzi (1835) v Celju dobil prvo službo.¹ Od leta 1846, ko je mesto dosegla južna železnica in ga tri leta kasneje (1849) povezala z Ljubljano, je bilo Celje deležno relativno hitrega gospodarskega razvoja. Železnica je na eni strani okrepila njegovo tradicionalno vlogo trgovsko-obrtnega središča velikega območja, ki se je razprostiralo od Zgornje Savinjske doline do reke Sotle, na drugi pa je odločilno vplivala na proces zgodnje industrializacije v bližnji okolici mesta. Poleg železarne v Štorah se je v okolici mesta (Zabukovica, Pečovnik) hitro razvijalo zlasti premogovništvo. Napredek se je kazal tudi v porastu tujkega prometa v bližnjih zdraviliščih na Dobrni, v Rimskih Toplicah, v Laškem in zlasti v Rogaški Slatini.

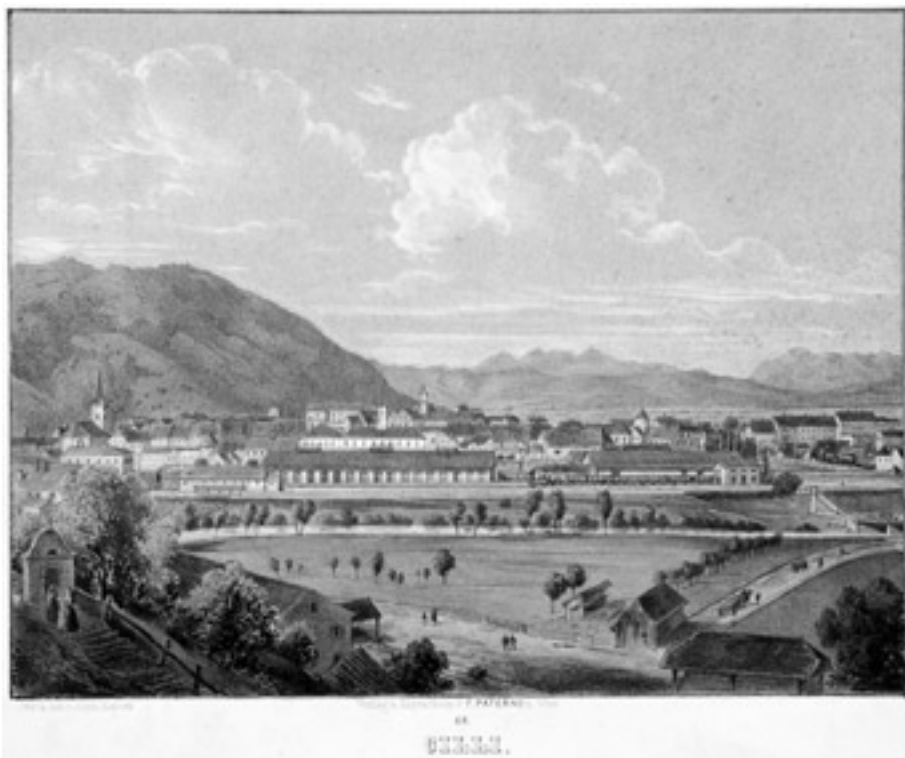
Kočevar pa je ob prihodu v Celje lahko »registriral« tudi spremembe na nekaterih drugih področjih. Čeprav vlada ni ugodila prošnjam Celjanov, naj v oktroirani marčni ustavi (1849) predvideno spodnještajersko okrožje ustanovi v Celju in ne v Mariboru, je mesto vseeno ohranilo in na novo dobilo nekaj pomembnih upravnih in sodnih funkcij. Postalo je sedež okrajnega glavarstva (po reformah 1853/54 okrajnega urada), v zameno za »izgubljeni« okrožni urad pa je dobilo okrožno sodišče, ki je pokrivalo območje cele slovenske Štajerske. Poleg tega se je okrepila njegova vloga izobraževalnega središča. Ob celjski glavni šoli, ki so jo obiskovali tudi šolarji iz bližnje in daljne okolice, je v mestu delovala gimnazija, ki je prav ob Kočevarjevem prihodu – tudi po zaslugi lavantinskega škofa Antona Martina Slomška – postala popolna.

Nacionalne razmere niso bile bistveno drugačne kot v revolucionarnem letu 1848, ko se je v Celju pod peticijo za zedinjeno Slovenijo prav po Kočevarjevi zaslugi podpisalo kar 80 uglednih celjskih meščanov.² Ob njegovem prihodu so v Celju še vedno delovali nekateri pomembni narodni delavci, med njimi celjski opat Matija Vodusek, duhovnik in zgodovinar Ignac Orožen, Josip Drobnič, pa »nemški pridigar« Fran Lipold iz znane narodnozavedne mozirske rodbine. Slovenska čitalnica, ki so jo 1. januarja 1851 »neki domorodci /.../ vtemelili«, je ob Kočevarjevem prihodu že zaspala (»Njene novine ino knige so dobili dijaki celskega gimnazia«),³ toda kulturno in družabno življenje slovenskega meščanstva je bilo izjemno živahno. Samo med novembrom 1851 in januarjem 1852 so celjski diletanti v mestnem gledališču uprizorili kar tri različne predstave v slovenskem jeziku (izkupiček so namenili prizadetim od poplav na

1 Prim.: Novice, 17. 9. 1851; Fran Ilešič, Dr. Štefan Kočevar (1808–1883) prvič zdravnik v Celju (1836), v: ČZN n. v. 2, 1966, str. 154–157.

2 Prim.: Stane Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo, Ljubljana 1999, str. 135–140.

3 Ignac Orožen, Celska kronika, Celje 1854 (ponatis: 1997), str. 222.

Celje z vzhoda, kolorirana litografija, okoli 1855 / Pokrajinski muzej Celje

Dravskem polju, na Koroškem in Kranjskem ter za mestne reveže),⁴ medtem ko nemških gledaliških predstava v mestu ni bilo.

Toda kmalu po Kočevarjevem prihodu so se tudi v Celju začele kazati posledice spremenjenih političnih razmer v monarhiji. Prav jeseni 1851 je vlada – pod pritiskom cesarja Franca Jožefa in njegovih konservativnih svetovalcev – končevala »demontažo« nekaterih najpomembnejših pridobitev revolucije. Tako je morala 15. oktobra 1851 tudi celjska narodna straža »po ukazu okrožne vlade« »svoje orodje mestni županiji« izročiti, ta pa ga je 24. oktobra 1851 predala »okrajnemu poglavarstvu«.⁵ Nedolgo zatem (31. decembra 1851) je cesar s silvestrskima patentoma – z enim so ukinili oktroirano ustavo iz leta 1849, z drugim pa temeljne pravice človeka in državljana – dotlej formalno obstoječi konstitucionalizem zavestno nadomestil z novim sistemom vladanja.

⁴ Orožen, Celska kronika, str. 225–226.

⁵ Orožen, Celska kronika, str. 224.

Načela za organično ureditev v kronskih deželah avstrijskega cesarstva, ki so izšla skupaj s silvestrskima patentoma, so sicer napovedovala postopno izgradnjo občinske in deželne samouprave in vzpostavitev »novostanovsko omejenega konstitucionalizma«, toda vse do vojaškega poraza leta 1859 so v glavnem ostala mrtva črka na papirju. Enako je bilo z načelom enakopravnosti slovenskega jezika v uradih, šolah in javnem življenju, ki je bila že od revolucije dalje povsem v ospredju zahtev slovenskega narodnega gibanja. Slovenščina, ki so jo leta 1851 uporabljali tudi pred celjskim porotnim sodiščem, je od začetka leta 1852 izgubila vsakršno vlogo v upravi in sodstvu. Nekoliko bolj se je uveljavila le v šolstvu. Na celjski gimnaziji je postala obvezen učni predmet za slovenske dijake, po sklenitvi konkordatne pogodbe (1855) pa se je nekoliko okrepil tudi njen položaj na celjski glavni šoli.

Kočevar se je v mestu ob Savinji hitro uveljavil kot priznan in izkušen zdravnik, ki mu nikoli ni zmanjkalo dela. Že nekaj tednov po prihodu v Celje je skupaj s svojim stanovskim kolegom in prijateljem dr. Rudolfom Neckermannom uspešno zdravil obolelega lavantinskega škofa Antona Martina Slomška. Kot zaveden Slovenec, ki je že v predmarčnem obdobju slovel kot slovenski »prerok« v celjskem »kolobari«, pa je seveda postal steber slovenstva v mestu, ki pa je v letih neoabsolutističnega pritiska postajalo vedno šibkejše.

Prostor za javno narodno-politično delovanje se je tako zožil, da so se do konca petdesetih let tudi maloštevilni celjski »rodoljubi« morali držati načela, ki ga je v pismu Jožefu Muršcu (5. decembra 1851) svetoval Matija Majar Ziljski: »S politiko sedaj ni nič začeti – samo pozorovati moramo, kaj se godi – i skerbno se literarnega dela poprijeti. To je sedaj naša politika.«⁶ Zato pa je po obnovi ustavnega življenja spet stopil v prve vrste maloštevilnega krdelca »narodnih bojevnikov«, ki so menili, da je napočil čas za dosego polne enakopravnosti Slovencev v monarhiji.

Prepričan, da se bo z ustavo »tudi pri nas kaj na bolje obrnilo«,⁷ se je aktivno vključil v predvolilni boj pred prvimi splošnimi državnozborskimi volitvami marca 1861.⁸ V Savinjski dolini so ga mnogi želeli videti v vrstah deželnih poslancev, toda ponujene kandidature ni želel sprejeti. Bil je pač »eden tistih skromnih, tihih, čistih značajev, kateri so živ vzgled svojim rojakom ter jih vabijo in

6 Fran Ilešič, Korespondenca Jos. Muršca, v: Zbornik znanstvenih in poučnih spisov VII., Ljubljana 1905, str. 49.

7 Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, str. 107.

8 Prim.: Janez Cvirn, Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem, v: ZČ 48, 1994/3, str. 329–333.

vzbujajo na narodno delo»,⁹ ki pa nikoli ne silijo povsem v ospredje. Leta 1861 (in nato še 1864) se je pustil izvoliti v celjski občinski odbor, za vstop v »visoko« politiko pa se – zaradi predanosti zdravniškemu poklicu – ni želel odločiti. »Ko bi bil hotel, postal bi bil deželni in državni poslanec, kajti pred vsako volitvijo smo v prvi vrsti na njega mislili in ga nagovarjali. A vselej je odbil, rekši, da se ne čuti sposobnega za javno politično delovanje in da upa več koristiti narodu, ako ostane v svojem krogu in deluje po svoje«.¹⁰

Slovenski neuspeh na prvih volitvah leta 1861 Kočevarja ni potrl. Nasprotno. Na njegovo iniciativo so v naslednjih letih štajerski Slovenci vedno bolj organizirano nastopali na nadomestnih volitvah v celjski kmečki kuriji. Prvi poskus, ko so na nadomestnih volitvah po odstopu Jožefa Wolfa 8. maja 1862 prvič nastopili »s kandidatom na čisto narodni podlagi« (Radoslavom Razlagom), se je klavrno končal.¹¹ Tudi na naslednjih nadomestnih volitvah 14. decembra 1863 je slovenski kandidat Razlag podlegel v boju z okrajnim predstojnikom Lichteneggerjem z 99 proti 115 glasov.¹² V tretjem poskusu 16. januarja 1865 pa je Razlag prejel vseh 223 glasov volilnih mož celjske kmečke kurije. Kočevar, ki je bil glavni tvorec Razlagove zmage,¹³ se je volilnega rezultata na moč razveselil. Z bleščečo zmago so Slovenci demantirali trditve narodnih nasprotnikov, češ »da ni slovenskega naroda na svetu« in »da narod naš še ni podučen o političnih rečeh«. »In po volitvi nas je g. dr. Kočevar spet povabil v svojo gostoljubno hišo. In tačas so veselo žvenkljali kozarci na srečno narodno zmago. Pridobljena nam je bila odslej Savinjska dolina, in ne bode nikdar več Slovencem izgubljena.«¹⁴

Opazna krepitev narodnega gibanja v prvi polovici šestdesetih let na Celjskem je bila v prvi vrsti zasluga Štefana Kočevarja in ozkega kroga njegovih prijateljev, med katerimi sta izstopala trgovec Fran Kapus in podjetnik Ivan Žuza iz

9 Vošnjak, Spomini, str. 107.

10 Vošnjak, Spomini, str. 525.

11 Organiziranih priprav na volitve ni bilo, kandidat pa ni bil najbolje izbran, saj ga volivci celjskega kmečkega volilnega okraja niso poznali. »Pogovarjali smo se z volivci, pa mnogim je ime Razlag bilo popolnem novo in neznano,« je v Spominih zapisal dr. Josip Vošnjak. »Pa bi še bilo šlo, ko bi se dr. Razlag bil pripeljal iz Gradca, da bi ga možje videli in spoznali. Pa tudi vzlic vabilu Kočevarjevemu Razlag ni prišel in pri volitvi ostal je v manjšini, izvoljen je bil Resingen.« Prim.: Vošnjak, Spomini, str. 109.

12 Vošnjak je razpoloženje po izgubljenih volitvah opisal takole: »Prav klavrni smo bili, ko smo se opoldne usedli h kosilu, na katero nas je bil povabil dr. Kočevar ... Končno smo se umirili, in nas je najbolj ohrabil Razlag sam, ki je bil miren in celo ponosen, da je vzlic vladnemu pritisku dobil toliko glasov.« Prim.: Vošnjak, Spomini, str. 135.

13 Njegovo ime je bilo na prvem mestu volilnega proglasa, ki so ga Novice objavile 4. januarja 1865.

14 Vošnjak, Spomini, str. 525.

Žalca.¹⁵ Iz njihovih vrst je konec leta 1861 prišla pobuda za ustanovitev celjske Čitalnice, ki jo je vse do leta 1873 uspešno vodil prav Štefan Kočevár.¹⁶ Čitalnica je hitro postala središče slovenskega kulturnega in družabnega življenja v mestu ob Savinji. Prirejala je dobro obiskane bésede in gledališke predstave in z njimi redoma gostovala tudi po okoliških trgih, npr. v Laškem in Mozirju. Seveda pa je bila Čitalnica pod Kočevárjevim vodstvom tudi izjemno aktivna pri vseh najpomembnejših vseslovenskih narodnih projektih, kakršna je bila npr. ustanovitev Slovenske matice.

Čeprav se je Kočevár pri vodenju Čitalnice dosledno držal besed, ki jih je izrekel ob njeni otvoritvi (16. februarja 1862): »Naša čitavnica je zavod mira in ne prepíra«, ter: »Rodoljub še ne sovraží svojih protivnikov, kajti srce, v katerem ljubav prebiva, ne trpi sovraštva«,¹⁷ sta živahno slovensko družabno življenje v mestu in okrepljena slovenska samozavest pospešila proces nacionalne diferenciacije in privedla do prvih »nedolžnih« nacionalnih prask med celjskimi Nemci in Slovenci. Neznani celjski dopisnik mariborskega nemškega lista Correspondent für Untersteiermark je sicer še leta 1863 ugotavljal, da tako v nemškem kot slovenskem »taboru« v Celju prevladujejo zmerni ljudje, ki da si ne želijo nacionalnih razprtij (nekoliko bolj nacionalno določeno naj bi bilo le družabno življenje),¹⁸ toda že dobro leto kasneje je prišlo do prvega večjega konflikta med »nemško« in »slovensko« stranko. Povod zanjo je bil sklep občinskega odbora z dne 27. oktobra 1864, naj mestna občina od državnega ministra Schmerlinga zahteva uvedbo nemščine kot izključnega učnega jezika na celjski glavni šoli.¹⁹ Temu predlogu je v občinskem odboru odločno nasprotoval prav Štefan Kočevár, ki je upravičeno opozarjal, da na celjski glavni šoli prevladujejo slovenski otroci iz okoliške občine, da mestni otroci razumejo slovensko in da bi bila vpe-ljava nemščine kot izključnega učnega jezika do Slovencev krivična.²⁰ Toda na koncu je prevladalo stališče zdravnika dr. Josefa Neckermanna (sina nekdanjega Kočevárjevega prijatelja, zdravnika dr. Rudolfa Neckermanna), češ da učenje slo-venščine ni potrebno, saj da se mestni otroci slovenščine dovolj naučijo doma

15 Vošnjak, Spomini, str. 109.

16 Prim.: Bruno Hartman, Prvo leto celjske čitalnice, v: Celjski zbornik 1958, str. 62–83; Branko Goropevšek, Narodna čitalnica v Celju 1862–1927, Celje 2003, str. 13–44.

17 Novice, 26. 2. 1862.

18 Correspondent für Untersteiermark je 16. 8. 1863 zapisal: »Ueberhaupt sind die sozialen Verhältnisse bei uns etwas stark nach Nationalität gefärbt und getrübt - die Zeiten jener harmlosen Gemütlichkeit und gemütlichen Harmlosigkeit, wo man sich in Weingärten das 'Lebe, liebe!' nicht blos weinselig, sondern herzinniglich zutrank, existieren nur noch in sporadischen Reminiszenzen. Die Zeiten ändern sich und die Menschen mit ihnen«.

19 Novice, 2. 11. 1864.

20 Novice, 4. 1. 1865.

– »od kuharic in hlapcev«. ²¹ Na seji občinskega odbora 6. decembra 1864 je nemška večina arogantno zavrnila tehten Kočevarjev predlog, naj se slovenski otroci učijo nemščine na podlagi slovenskih, nemški pa slovensko na podlagi nemških učbenikov. ²² Potrebne podpore ni dobil niti Kočevarjev predlog, »da se imajo vsi učenci [učitelji] naše glavne šole do jim odmerjenega časa izpitu v slovenskem jeziku podvreči, in da se zanaprej le samo taki učenci na celjsko glavno šolo smejo postaviti, ki popolnoma dobro nemški in slovenski jezik znajo«. ²³

Čeprav je odlok državnega ministrstva z dne 28. februarja 1865 slovenščini na celjski glavni šoli dajal nekoliko več pravic, kot je predvideval predlog mestne občine, odslej slovenščina ni bila več obvezen predmet za nemške otroke. ²⁴ Odlok je pomenil korak k popolni izločitvi slovenščine iz celjske glavne šole, kar je nemška večina v celjskem občinskem odboru dokončno uresničila leta 1869, po izdaji državnega osnovnošolskega zakona. Takrat se je začela uresničevati nakana celjskih Nemcev, ki jo je Kočevar že konec leta 1864 v Novicah opisal z ogorčenimi besedami: »Oni hočejo, da bi bile naše šole ne 'Bildungs', ampak 'Etnationalisirung-Anstalten', kakor so bile njega dni, ko so morali otroci, ki so kako domačo besedo spregovorili – 'Schandholze' vlačiti«. ²⁵

Po padcu Schmerlingove in nastopu Belcredijeve vlade, ki je 20. septembra 1865 sistirala februarско ustavo, je bil Kočevar spet v prvih vrstah narodne stranke na Štajerskem. Toda zdi se, da – kljub svojemu prislovičnemu optimizmu – spremembe za krmilom države ni sprejel z nekritičnim navdušenjem, kot sicer nekateri drugi (štajerski) narodnjaki. Delil je mnenje Janka Serneca, ki je na veliki Slomškovi slavnosti v Mariboru 24. septembra 1865 dejal: »Počakajmo, da ne bomo slišali samo besed, ampak da bomo videli tudi dejanja«. ²⁶ Še bolj pa je bil skeptičen do opuščanja programa zedinjene Slovenije in nerealnega upanja nekaterih slovenskih politikov, da lahko Slovenci dosežejo svoje narodno-politične cilje po poti zgodovinskega prava. Zdi se, da se tudi zaradi tega ni udeležil sestanka slovenskih rodoljubov v Mariboru (25. septembra 1865), na katerem so vodilni slovenski politiki iz vseh slovenskih dežel sprejeli t. i.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ukaz je med drugim določal: »1. Na celjski glavni šoli se mora, kakor tudi mestna srenja želi, pred vsem drugim nemški jezik kot poglobitveni cilj in konec učiti; 2. se mora za slovenske otroke slovenski jezik od začetka kot učni jezik rabiti, v gornjih razredih pa, posebno z berilom na dalje izobraževati; 3. mora takoj učni jezik za nemške otroke v vseh razredih nemški, za slovenske otroke v prvem in drugem razredu slovenski, v tretjem že bolj – v četrtem pa že brez izjeme nemški biti.« Novice, 12. 4. 1865.

²⁵ Novice, 7. 12. 1864.

²⁶ Vošnjak, Spomini, str. 164.

Hiša na Gospodski ulici v Celju, v kateri je živel Štefan Kočevar / foto Vinko Skale

Mariborski program.²⁷ Nasproti ideji o oblikovanju posebne notranjeavstrijske skupine je Kočevar vztrajal na programu zedinjene Slovenije ter še vedno simpatiziral z idejo »združenja vseh južnoslovanskih plemen v eno celoto«.

V letu 1866 je bil Kočevar v krogu tistih slovenskih politikov na Spodnjem Štajerskem, ki so dali pobudo za zgodnje in načrtne priprave na prihajajoče deželnozborske volitve. Po prvem sestanku, ki ga je Kočevar organiziral že 19. marca 1866 (na Jožefovo) v Celju,²⁸ je 28. novembra 1866 v Celju (na domu prijatelja Frana Kapusa) sklical sestanek vseh najpomembnejših štajerskih »rodoljubov«, na katerem so se dokončno dogovorili o slovenskih kandidaturah v posameznih volilnih okrajih in sprejeli sklep o izdajanju političnega časnika v slovenskem jeziku.²⁹ V volilnem proglasu, ki ga je novi list Slovenski gospodar objavil 16. januarja 1867, je bilo Kočevarjevo ime – kot pri prejšnjih nadomestnih volitvah v celjski kmečki kuriji – upravičeno napisano na prvem mestu.

27 Prim. Franjo Baš, Mariborski program, v: Franjo Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, Maribor 1989, str. 212–218.

28 Dr. Pavel Strmšek, Vošnjakova pisma Janku Serncu, v: ČZN XXI, 1926, str. 128; pismo Josipa Vošnjaka Janku Serncu z dne 8. 3. 1866.

29 Prim.: Janez Cvirn, Kočevarjeva pisma Vošnjaku, v: Celjski zbornik 1985, str. 242–243.

In res. Spoštovani in priljubljeni celjski narodnjak je v resnici veliko prispeval k sijajni volilni zmagi, ki je Slovincem prinesla vseh osem mandatov v kmečki kuriji na Spodnjem Štajerskem. Ali kot je zapisal neznani štajerski dopisnik v Novicah: »Slovenska 'HYDRA', – tako so naša dva poprejšnja zastopnika Hermana in Razlaga psovali – ima zdaj osem glav in Kastor in Poluks ne bosta več sama sedela, v pomoč sta dobila šest drugih vrlih mož ...«³⁰

Zmagoslavje ob volilnem uspehu, ki je po Zarnikovem mnenju učinkovito demantiral trditve nasprotnikov, češ da smo Slovenci zgolj »etnografski pojem«, pa je imelo grenak priokus. Prav v dneh po volitvah je namreč postalo jasno, da se je cesar – po prepričevanju zunanjega ministra Beusta – dokončno odločil za sporazum z ogrsko opozicijo in da bo prišlo do dualistične preobrazbe monarhije, v kateri bodo na Ogrskem vladali Madžari in v Cislajtaciji Nemci. Zdi se, da je pri iskanju odgovora, kako odgovoriti na vsiljeni dualizem, Kočever sprva delil mnenje tistih politikov, ki so – kot Josip Vošnjak – menili, da je treba zradikalizirati narodno politiko in po vzoru na Čehe abstimirati državni zbor. Toda na sestanku v Celju 12. maja 1867, ki ga je na domu Franca Kapusa spet sklical Kočever, so spodnještajerski politiki enako kot Kranjci odločili, da se oba štajerska slovenska poslanca Lipold in Lenček le udeležita zasedanja državnega zbora.³¹

Oportunistična in premalo liberalna politika slovenskih poslancev na Dunaju je tudi Kočeverja privedla v tabor zagovornikov radikalnejše narodne politike. Na dveh sestankih, ki ju je sklical v Celju (15. decembra 1867 in 6. januarja 1868), so se vodilni štajerski politiki odločili za ustanovitev liberalno usmerjenega političnega časnika in političnega društva, ki naj v bodoče vodi vso narodno politiko na Spodnjem Štajerskem.³² Prvi sklep so štajerski rodoljubi kmalu uresničili. Dne 2. aprila 1868 je v Mariboru zagledala luč sveta prva številka Slovenskega naroda, lista, ki je v slovensko politiko vnesel potrebni narodni

³⁰ Novice, 6. 2. 1867.

³¹ Kočeverjevo pismo Vošnjaku z dne 7. 5. 1867, s katerim ga je pozval na sestanek v Celje, je pisano v cirilici, kar nadvse jasno izpričuje njegov odnos do dualizma. Prim.: Cvirn, Kočeverjeva pisma Vošnjaku, str. 243–244.

³² V pismu Janku Sernecu z dne 28. 12. 1867 je Kočever sestanek 15. decembra 1867 opisal z besedami: »15. decembra t. l. se je, kakor je Tebi znano, nekaj gospodov pri meni zbralo, da bi se zavoljo izdavanja politiškega časnika dogovorili. Odločili smo, najlj omenjen časnik trikrat na teden izhaja, in naj se eno politiško društvo ustanovi, ktero ima taistega s svojimi doneski podpirati. To društvo šče bo le takrat začelo, kadar bo družbena (postava) obveljala. Vsaki donesek za časnik bo iznašal 250 fr in plačal se bode v petih obrokih ...« Lončar, Iz literarne zapuščine dr. Janka Serneca, str. 124; pismo Štefana Kočeverja Janku Sernecu z dne 28. 12. 1867.

radikalizem.³³ Njegov izraz je bilo impozantno taborsko gibanje, pri organizaciji katerega je Kočevar že od samega začetka aktivno sodeloval. (S Kapusom in Žužo je organiziral drugi slovenski tabor v Žalcu, ki se ga je udeležilo skoraj 15.000 ljudi). Z uresničitvijo drugega sklepa pa so štajerski rodoljubi morali počakati vse do 15. junija 1869, ko so v Mariboru ustanovili Slovensko društvo. Toda društvo, ki naj bi si »... z vsemi postavnimi pripomočki« prizadevalo, »da se politična svoboda avstrijske države pospeši in posebno, da se z najvišjega prestola zagotovljena in v postavodajnih zborih izrečena narodna ravnopravnost v dejansko življenje uvede«,³⁴ je bilo žal mrtvorojeno dete.

Kmalu po uspešnem taboru v Žalcu je Kočevar začel s koordinacijo priprav na nadomestne deželnozborske volitve v mariborski in celjski kmečki kuriji (februar 1869), na katerih je narodna stranka postavila kandidaturi Ferdinanda Dominkuša in Ivana Žuže. Poraz Ferdinanda Dominkuša v mariborski kmečki kuriji je Kočevarja tako prizadel (»Maribor je naša Sadova, sramota za vse Slovence!«),³⁵ da se ni mogel prav veseliti sijajne zmage, ki jo je tudi po njegovi zaslugi v celjskem kmečkem volilnem okraju dosegel Ivan Žuža. Toda tudi v tem žalostnem trenutku Kočevar ni obupal. V pismu Josipu Vošnjaku z dne 3. marca 1869 je zapisal: »Za res naša osoda je žalostna! Človek bi moral obupati, ako vidi, da je ljudstvo poleg nemške kulture šče zmiraj v blodnji, iz katere se ne more do zavednosti dokopati. Ali značajni človek ne obupa! Mi šče večo pogumnost, kakor do zdaj, moramo pokazati! Kakor možje se moramo obnašati, obup naj bode babja lastnost.«³⁶ In je svoj pogum odkrito pokazal že avgusta 1869, ko je uspešno nevtraliziral t. i. »nemški ustavni dan« v Celju, s katerim so želeli Nemci »dokazati«, da slovensko kmečko ljudstvo »ne podpira na taborih izraženih slovenskih političnih zahtev (programa zedinjene Slovenije).³⁷

33 Potreben denar za ustanovitev lista so dobili z ustanovitvijo komanditne družbe »Dr. J. Vošnjak in dr.«, ki je razpisala deleže po 250 gld. »Iz Ljubljane nismo dobili ne enega peneza, in na vsem Kranjskem smo oddali samo eden delež, ki ga je vzel Viljem Pfeifer v Krškem.« Med štajerskimi plačniki je bil seveda tudi Štefan Kočevar, ki je vplačal 250 gld za en delež. »Te zneske smo vsi vplačali, dasi smo vedeli, da je to dano || fond perdu /v nepovrat/, in da se nam nikoli nič ne povrne. In res se je vseh teh 6000 gld. porabilo v prvih treh letih v to, da smo pokrivali deficite pri listu.« Vošnjak, Spomini, str. 226.

34 Franjo Baš, K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem (Slomšekov spomenik v Mariboru), v: Franjo Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, str. 28.

35 Cvirn, Kočevarjeva pisma Vošnjaku, str. 244.

36 Ibidem.

37 Ko so poleti 1869 spodnještajerski nemški ustavoverci sklicali v Celju veliko zborovanje na prostem, t. i. ustavni dan, je na pobudo urednika Slovenskega naroda Tomšiča stekla slovenska protiakcija (vodil jo je Štefan Kočevar), ki je na moč prestrašila celjske Nemce. Po pozivu narodne stranke, naj se Slovenci množično udeležijo napovedanega zborovanja in Nemcem pokažejo, da trdno stojijo za političnim programom narodne stranke, so morali celjski Nemci svoje »javno zborovanje« prekvalificirati v zborovanje zaprtega tipa, ki je potekalo v notranjem

Kragi brate!

4.

Pozrim te, da pozoveš slehčar gospode.

Kačič
Knez
Čolnik
Čuček
Korman

Klemenčič
Dulež
Gornjaki
Vošnjak iz rošlina

na 18. Jan novembra v letje.

Sal bom dva parana spici, kha
bomo pri Kapsu pozvili.

Saj vsim naznanje, da bom
se pri Kapsu snidli. Ravno
sajti Jan bo de v Italij
ples, kilecega bo de se mon bit,
eden ali drugi vdeležiti hoče.

Ob enem te kulej poigine Kaj
lagov list, iz kterega prvič ti
poveš, da mi je serce upadlo, in
da ne bo de ja kas več govoril,
ako bo de sam z Kormanom v glori
ortah. Gotova sem je, da od
stajane tega zboru nihaj do brege za
nas sboene pričakati ne moremo.

18. 6. 66.

Tvoj brat
Kojan

Kočevar, »svobodomiselec« iz predmarčnega obdobja, nikoli ni tajil svoje liberalne usmeritve. Ves čas je najtesneje sodeloval s tistimi politiki, ki so mu bili blizu po svetovnem nazoru (Janko Sernec, Josip Vošnjak, Davorin Trstenjak). Že pri nadomestnih deželnozborskih volitvah januarja 1865, na katerih je končno zmagal Radoslav Razlag, je bil Kočevar podpisan na prvem mestu volilnega proglasa, ki je od bodočega poslanca med drugim zahteval: »Biti mora slobodomiseln; poznati ga moramo kot moža, ki je od nekdaj in zdaj zavzet za pravi napredek v političnih in narodnih stvareh, ki se bode, kolikor je v njegovi moči, potegoval za vse slobodne naprave, za povzdigo pouka, pa tudi za narodno enakopravnost, za vpeljavo našega jezika v šolah in uradnih.«³⁸ Tudi pred nadomestnimi volitvami februarja 1869 je zagovarjal podobna stališča. Še več. Na zahteve katoliškega tabora, izražene v Zgodnji Danici, naj v celjskem volilnem okraju podprejo kandidaturo dekana Franca Kosarja, je verjetno prav Kočevar (v dopisu iz »Savinjske doline«) v Slovenskem narodu zapisal: »Jaz poznam mišljenje ljudstva od Sotle do virov Savine, od Save do pohorskih vrhuncev /.../ in po vseh teh krajih sem našel enako sojenje, da ljudje nimajo nagnenja duhovnika voliti za poslanca.«³⁹ Kot večina v vodstvu narodne stranke na Štajerskem je tudi Kočevar menil, da mora biti »naš poslanec« predvsem naroden, energičen in »svobodomiseln« mož.⁴⁰ Toda na drugi strani je vedno znal svojo »svobodomiselnost« podrediti »višji«, narodni ideji. Strinjal se je z usmeritvijo Slovenskega naroda, ki je – v času najhujšega (proti)konkordatnega boja – v verskih zadevah poskušal vzdrževati nevtralno stališče.⁴¹ Zato se je pred junijskimi volitvami leta 1870 brez večjih pomislekov podpisal pod volilni proglas, ki je že vseboval tudi »terjatve v cerkvenem oziru.«⁴² Zgodba se je ponovila na deželnozborskih volitvah leta 1871.

dvorišču nekdanjega samostana poleg Marijine cerkve. Prim. Janez Cvirn, Nemški tabori na Slovenskem (1869), v: ZČ 46, 1992/2, str. 175–185.

38 Novice, 4. 1. 1865.

39 Slovenski narod, 2. 2. 1869.

40 Slovenski narod, 20. 2. 1869.

41 Že v svoji prvi številki (2. aprila 1868) je list zapisal: »Slovenski narod ne bo nikdar preziral, kako globoke korenine ima v našem narodu katoliška cerkev.« Dne 31. 12. 1868 pa je list zapisal: »Mi mislimo, da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti kakor katoličanstvo. Če je zveličar svojo cerkev na skalo zidal, prete naši narodnosti od nemškega severa in laškega zapado-juga smrtna nevarnosti, ktere nas ne bo rešila nobena božja obljuba, ako se sami ne pripravimo, ako se ne vzbudimo ... Rešimo, kar je v prvič v nevarnosti, delajmo za ljudsko omiko in narodno zavest. Druga vprašanja so med našim vernim ljudstvom v drugi vrsti ... Ne more se nam očitati, da bi bili kdaj v dogmatiko in krščanstvo drezali. Tistim Slovencem pak, ki zahtevajo v listu člankov o verskih postavah in drugih enacijah rečeh, damo še na pomislek, ali bo to raztrganje nas v dva tabora (ktero ni nemogoče) naši narodni reči v denšnjem položaju koristilo? Vse za Slovenijo, najprvo! To je naše geslo ... «

42 Volitve so bile 23. junija 1870. »Pred volitvami je centralni volilni odbor v Mariboru izdal obširen oklic«, na katerem je bil podpisanih več sto volivcev. Med 16 »posvetnimi« doktorji (in

Na naraščanje razpora med »mlado- in staroslovenci« je gledal z obžalovanjem. Ko se je pred prvimi direktnimi državnoborskimi volitvami leta 1873 slovenska stranka razcepila na dva sovražna si tabora, se Kočevar javno ni opredelil za nobeno stran. Njegovo ime, ki je bilo v šestdesetih letih na vrhu vseh volilnih proglašov narodne stranke, se pred volitvami ni pojavilo na nobenem volilnem proglasu. Kot drugim pripadnikom generacije, ki je začejala narodno delo v težkih časih Metternichovega absolutizma, se je zdel »bratski boj« nekaj nepojmljivega. Seveda pa to ne pomeni, da je ob volitvah stal ob strani. Nasprotno. Prav Kočevar je bil tisti, ki je iz ozadja odločilno pripomogel Josipu Vošnjaku, »nadbobnarju mladoslovencev«, do volilne zmage v celjski kmečki kuriji. To je v Spominih poudaril tudi Josip Vošnjak, ki je zapisal: »Na njega sem se vselej smel zanašati in on je tudi v oni dobi, ko sem l. 1873 pri volitvi v državni zbor imel hudo nasprotstvo, neomahljivo stal na moji strani.«⁴³

Tudi v zadnjih desetih letih svojega življenja se je Kočevar vedno držal načela, ki ga je na proslavi ob svoji sedemdesetletnici 10. novembra 1878 na Ponikvi formuliral s preprostimi besedami: »Po svojih močeh nisem mogel mnogo za narod storiti, a zagotavljam vam, posebno vam mlajšim, da to, kar sem storil v svojem življenju za narod, mi je največja tolažba v starosti. Verjemite mi, da se človeku na starost zdi, da vse drugo je malo ali nič. Le to, kar je storil človek za narod in občni blagor, to ostane in ima svojo vrednost.«⁴⁴ Seveda pa je bil zaradi starosti in zaostrenih političnih razmer v času Auersperg-Lassejevega režima nekoliko manj aktiven v politiki. Leta 1873 je odložil celo predsedstvo celjske Čitalnice in nemo opazoval njen razpad. Tudi pri deželnozborskih volitvah 1878 – na njih so Slovenci po dolgih letih spet ponovili volilni uspeh iz leta 1867 in osvojili vseh osem mandatov v kmečki kuriji – in na državnoborskih volitvah leta 1879 ga ni bilo v prvih vrstah. Z zadovoljstvom je lahko opazoval, kako njegovo politično delo uspešno nadaljuje njegov zet Josip Sernec, ki se je leta 1877 priselil v Celje in kmalu postal duša maloštevilnega celjskega slovenskega meščanstva. Povedano z besedami Josipa Vošnjaka: »In ko so mu dotekla leta in se mu je življenje nagnilo k zatonu, ni ga plašila bližajoča se ločitev, kajti njegova vest je bila mirna in veselil se je probujenja svojega naroda, za katerega srečo mu je srce gorelo do poslednjega trenutka.«⁴⁵

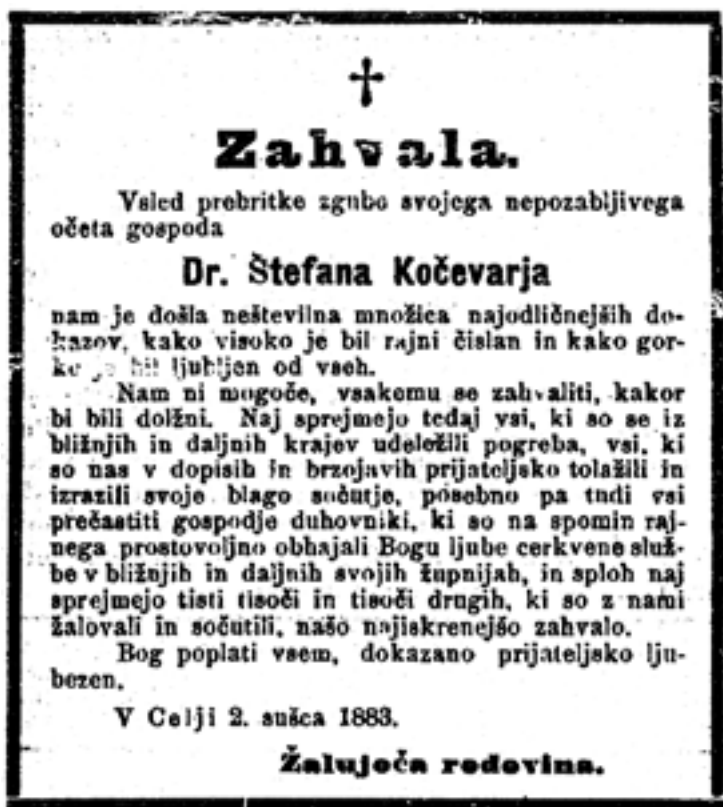
Pogreb »velezaslužnega prvaka in očeta Slovencev« 25. februarja 1883 je bil velikanska narodna manifestacija, ki se je je udeležilo več kot 5000 ljudi.

4 doktorji teologije) se je na vrhu spet svetilo ime dr. Štefana Kočevarja. Izvoljena sta bila Josip Vošnjak in Ferdinand Dominkuš. Prim.: Vošnjak, Spomini, str. 329–330.

43 Vošnjak, Spomini, str. 109.

44 Vošnjak, Spomini, str. 110.

45 Vošnjak, Spomini, str. 525.

Zahvala ob smrti dr. Štefana Kočevarja, 2. 3. 1883 / Osrednja knjižnica Celje

»Izmej vseh, ki so se udeleževali spreveda, bi bilo težko najti jedno dušo, koji ni bil rajnki dr. Kočevar tešitelj, zanesljiv svetovalec. Zatoraj so se ljudem kakeršne koli narodnosti utrinjale solze in nijedna teh solz ni bila hinavska – to so bile solze prave, globoko segajoče žalosti in tuge.«⁴⁶

46 Slovenski narod, 1. 3. 1883; Bojan Cvelfar, Andrej Studen, Posameznosti iz vsakdanjega življenja v Celju pred prvo svetovno vojno, v: Odsevi preteklosti 2. Iz zgodovine Celja 1848–1918, Celje 1998, str. 337.

Branko Goropevšek

Kočevarjeva celjska Narodna čitalnica

»Kadar voda preveč kipi, hitro upade in se ohladi kakor tudi slovenščina naša. Od leta 1850-1860 je za slovenščino tolika zima bila, da se je začela sušiti in spet pojemat. Hitro so jo nemškutarji tlačiti jeli in spet nemščino za gospodinjo stavljati, naj bi slovenščina sužnja bila...«¹

Obdobje čitalnic, kot imenujemo dobo v letih 1860–1870, je bilo za slovenski prostor nekaj povsem novega. V habsburški monarhiji se je po desetletju absolutizma obnovilo ustavno življenje, s čimer je bilo narodom v cesarstvu ponovno omogočeno kulturno, predvsem pa politično delovanje. Čitalnice, ki so jih ustanavljali po hrvaškem vzoru, so bile v tem obdobju zbirališča narodnozavedne inteligence, mestne in trške gospode in nastajajočega slovenskega meščanstva, širših plasti kmečkega prebivalstva pa čitalnice niso zajele, z izjemo na Primorskem, saj so tam čitalnice nastajale tudi v manjših podeželskih krajih. Na Obali je nastala tudi prva čitalnica, in sicer januarja 1861 v Trstu. Imenovala se je Slovanska čitavnica, njeni člani pa so bili tudi tam živeči Slovani drugih nacionalnosti. Tržaški čitalnici sta še isto leto sledili čitalnici v Mariboru in Ljubljani, kot četrta čitalnica pa je bila celjska, o kateri bomo več povedali v nadaljevanju. Njihovo število se je v naslednjih letih hitro povečevalo, posebno po decembrski ustavi 1867. Leta 1869 je bilo v slovenskih deželah že 58 čitalnic, največ na Tržaškem in Goriškem. Njihov pomen je bil največji v šestdesetih letih preteklega stoletja, ko se je med prireditvami oblikovala tudi (nacionalna) visoka politika, s katero so se kasneje slovenski politiki ukvarjali v političnih družtvih in strankah.

V čitalnicah se bo bralo in bodo poštene veselice

Ponovna dejavnost društev je oživela po objavi oktobrske diplome (ustave) leta 1860. Začela se je doba čitalnic. *»To so društva, v katerih se bo bralo ali čitalo in bodo včasih poštene veselice v domači besedi. - Budile so torej čitalnice zanimanje za slovenski časopis in slovensko knjigo«,* so takrat zapisali v Novicah.²

Čitalnice so v obdobju šestdesetih let preteklega stoletja odigrale izjemno vlogo, predvsem pri pomeščanju in tudi spodbujanju slovenske narodne zavesti. To so bila leta največjega nacionalnega razslojevanja. Meščani mest v slovenskih deželah so največkrat, ne bi se tega zavedali, stali pred dilemo, ali se odločiti za nemštvo ali slovenstvo. In k tej usodni odločitvi so nedvomno veliko pripomogle tudi besede ter knjige in časniki, ki so jih takratne čitalnice imele

1 Iz Slomškovega nagovora, ki ga je imel l. 1862 v Mariborski čitalnici.

2 Ivan Prekoršek, Prispevki k zgodovini društvenega življenja celjskih Slovencev, Nova doba, 5. 5. 1921.

na razpolago. Slovenščina se je tako polagoma uvajala v javnost in postajala občevalni jezik srednjih slojev.

Podobne razmere kot drugod na Slovenskem so bile tudi v Celju. Posvetna in duhovna inteligenca, ki so jo vodili mestni zdravnik dr. Štefan Kočever, štorski montanist Andrej Pirnat, geolog in lastnik rudnika v Zabukovici Ivan Žuža in celjski narodni trgovec Franc Kapus, je v stiku z ostalimi slovenskimi veljaki spoznala, da tudi Celje z okolico potrebuje društvo, ki bi ohranjalo in krepilo jezikovna in kulturna izročila naših prednikov. Ti štirje rodoljubi so že jeseni 1861 oblikovali pripravljalni odbor za ustanovitev društva in sestavili Pravila Narodne čitavnice v Celju.³

Prvi podpisnik Franc Kapus je prošnjo za ustanovitev »des slovenischen Lesevereins in Cilli« in pravila zanjo predal v odobritev celjskemu okrajnemu glavarju Schmelzerju, ki je z odlokom dne 20. novembra 1861 odobril ustanovitev Narodne čitalnice. Kmalu za tem so rodoljubi začeli s pripravo ustanovnega zbora in prve bésede.

“Bog poživi čitavnico celjsko”

Odbor je vest o ustanovitvi celjske Narodne čitalnice sporočil ljudem v Novicah januarja 1862, hkrati pa so povabili »vse prijatle naše slovenščine in naroda našega, da se obilno zapišejo v to občekoristno narodno društvo«.⁴

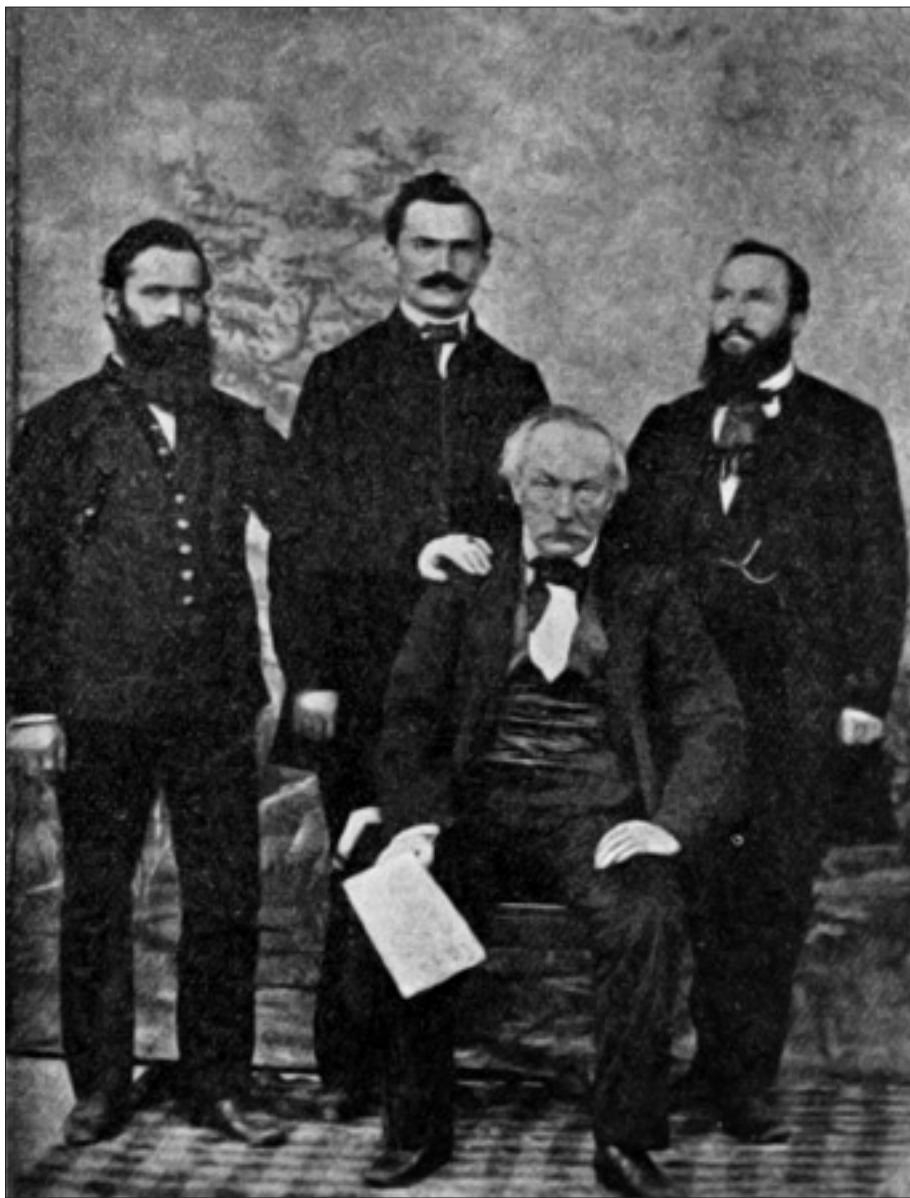
Celjska čitalnica je tako prvo veliko slovesnost doživela 16. februarja 1862. Navdušenje je bilo izjemno, o čemer so Slovenci lahko obširno prebrali tudi deset dni (26. februarja) kasneje v Bleiweisovih Novicah.⁵

Ustanovitvena slovesnost (16. februarja 1862) je bila v trgovskih prostorih Franca Kapusa. Potekala je v slavnostnem vzdušju takratne cesarske in slovanske ikonografije, za pevske točke pa so poskrbeli pevci ljubljanske čitalnice, ki so prišli v Celje na povabilo Celjanov. Prvega čitalniškega zbora in besede se je udeležilo okrog 200 gostov iz Celja in okolice, med njimi tudi politična prvaka takratne dobe, dr. Janez Bleiweis in dr. Lovro Toman iz Ljubljane, ter šestčlanska delegacija iz Maribora z dr. Josipom Vošnjakom na čelu. Številni govorniki so v svojevrstnem slogu, a odkritosrčno govorili o pomenu čitalnic, občinstvo pa je posebno navdušil govor dr. Štefana Kočeverja, ki je opozoril na

3 Osrednja knjižnica Celje, Oddelek za domoznanstvo, R 393.

4 Novice, 1. 1. 1862.

5 Prav tam.

*Ustanovitelji celjske Narodne čitalnice: Andrej Pirnat, Ivan Žuža, Franc Kapus (stojijo)
in dr. Štefan Kočevar (sedi) / Osrednja knjižnica Celje*

velik pomen čitalnice za razvoj slovenskega jezika in kulture v tem delu Savinjske doline.

»Z velikim srcem pozdravljam Vas, naše sosede in prijatle iz Kranjskega, ki ste se potrudili v Celje, da povikšate slovesnost pri začetju naše čitavnice. Posebe pozdravljam še Vas prvega podpornika slovenske literature, obče spoštovani gosp. dr. Bleiweis. Vaša nazočnost je naša radost, je naš ponos. Pozdravljam tudi Vas drage nam brate iz Maribora in Vas iskrene domoljube iz Celja in celjske okolice, ki ste zedinili svoje moči, da ustanovite tukaj prvo slovensko društvo.

Pred letom še nikdo mislil ni, da bi kaj takošnega v Celji mogoče bilo. Nenadoma zvezdica na našem obnebjju, - in uresniči se društvo. Tak hitro deluje ljubav do slovenskega jezika; to je sila narodnega čutja. Srce mi vesolja igra ako premislim, da naš narod takošno čutje ima. Spominjam se še onega časa, kadar je le pet ali šest domoljubov v celi štajarski Sloveniji bilo! – Al sedaj je vse drugač. Tolika množina domoljubov, ki smo se tukaj sošli, dokazuje, da naš narod nima samo sebičnih ljudi, ampak da je za žlahno čutje sposoben, da je za veličasno djanje pripraven, in da ima moč, svojo narodnost varovati. Ponašam se z narodom našim in ljubim ga tako, kakor sem ljubil svojo mater. Svoje matere ne bi bil zapustil, čeravno ni bila bogata in imenitna, ako bi se meni svetla kraljica ponudila na mesto matere stopiti. Tako ne zapustim slovenskega naroda, čeravno bi bil zadnji narod na svetu. Za vës svet njega ne zapustim! Čutje otrokovo do starišev in rodoljubje ste od narave dane, in eno je drugemu podobno. Oboje je naravno in žlahno. Iz tega sledi, da ne more zloben nagon biti, iz kterega smo čitavnico ustrojili. Mi narod svoj ljubimo in ljubav ne trpi zlobnosti. Po krivem so nam tedaj očitali, da zlobnost je čitavnico izplodila. Očitali so nam, da smo čitavnico osnovali za razdreti tukajšnjo kazino. Ta misel nima celó nobene poštene in resnične podlage, kar vsaki spozná lahko, ako to reč le enmalo premisli. Kazina ima vës drug namen kakor čitavnica naša. Njeni pravi namen je čitanje časopisov; za razveseljevanje zvun malokdanje besede ne bomo skrbeli. To je vzrok, zakaj hoče malo kazininih členov v čitalnico stopiti. In ko pristopijo, še vendar kazine ne zapustijo, kakor se vidi. Postavimo, da bi pol kazininih členov (kar se nikdar ne bode zgodilo) v čitavnico prišlo, vendar bi še kazina na močnih nogah stala, kajti ima dosti hišne in druge potrebne priprave, in ni ji treba za druge ko za novine in stanišče plačila spravljati. Neumnost bi tedaj bila, ako bi mi hotli kazino razdreti; in za hinavce bi nas moral svet imeti, ako bi njenemu društvu škodo storiti namerjali, v kterem smo se že večkrat razveseljevali. Sram bi moralo vsakega rodoljuba biti, ki bi kaj takošnega mislil. Kazina in čitavnica obe lahko v Celji obstojita.

Očita se nam tudi, da čitavnica bode svajo ali razpor med mestjani spravila. – Da se ni treba česa takošnega bati, hočem dokazati. Nekakošna plahost in ponižnost je dosedaj tukajšne rodoljube zadrževala, da niso svojega prepričanja javno pokazali; al mnogobrojni izgledi v Evropi, kjer si sedaj vsi narodi za narodnost prizadevajo, so nas

tako navdušili, da smo sklenili, tudi nekaj za-njo storiti. In to je bilo, da smo po c. k. okrajnem uredu slavnemu c. k. namestništvu prošnjo izročili, in v kratkem je čitavnica dovoljena bila. Ako bi čitavnica ona pošast bila, ki svajo med mestjane spravlja, ne bi bila okrajna oblast naše prošnje deželnemu poglavarstvu sporočila, in naša prošnja ne bi uslišana bila. Naša čitavnica ima postavno podlago; nji se lahko pridruži brez pomislika vsaki duhovnik, urednik, obrtnik, rokodelnik in kmet. In kateri se nji pridruži, ni zato neprijatelj onih, ki za njo ne marajo. Kteri se nji pridruži, je rodoljub; on ljubi svoj narod, pa ne sovraži drugih narodov. Rodoljub še ne sovraži svojih protivnikov, kajti srce, v katerem ljubav prebiva, ne trpi sovraštva. Iz tega se vidi, da od nas nemore vsaja izhajati. Res je, da čitavnica ni vsakemu Celjanu po volji. Nekteri posmehujejo se nam, drugi obžaljujejo nas in mislijo, da ne more obdržati se čitavnica. Ti ogibljejo se nas, torej ni mogoče, da bi z njimi svajo imeli. Drugi mislijo, da smo panslavisti, neprijatli cesarske države in pametnega razvitka njenega. Ti še bodo sčasoma na našo stran stopili, če premislijo, da panslavistom deželna oblast, čitavnico imeti, ne bi dopustila, da učimo se drugih slovanskih jezikov, da popravimo naš domači jezik, da ne vtikamo se v politiko, in iz tega vzroka ne moremo panslavisti biti, da obstanek našega naroda od obstanka avstrijske države zavisi, in da mi ne moremo neprijatli avstrijske države biti, da mi le naš slovenski jezik izobraziti želimo, kar je edino sredstvo izobraziti naš narod, in smo tako le prijatli pametnega razvitka. Vidi se iz te razložbe, da naše ravnanje ne more svaje med strankami delati.

Pošteni nemški rodoljubi nam častitajo, da imamo srce, javno pokazati, da smo Slovenci. Oni nas za tega del spoštevajo; tako bodo nas tudi naši sorodni bratje spoštovali, kadar bode se v njih narodna zavest zbudila. Zbudila pa se bode, - to napredek sedanje omike nedopustivo terja. Potem pa bodedo vsi ene misli, in svaja med nami bode nemogoča.

Naša čitavnica je zavod mira in ne prepira. Mi nikomur ne zamerimo, če je za vse druge jezike zavzet, samo za naš jezik ne. In mi druge jezike spoštujemo, posebno nemški, al za slovenski jezik posebno ljubav občutimo. Mi smo pripravljeni, za njega vse, kar imamo, na žrtvenik dati. Dosedaj smo njemu na tihem služili, od sedaj pa je svobodno, javno povedati svojo misel za njega, kar ustav imamo, in po cesarskem diplomu od 20. oktobra nam je javnopravnost narodov izrečena. To pravico imamo od svetlega cesarja, in svetlemu cesarju imamo zahvaliti se, da nam ni treba, na tihem našemu jeziku služiti in da smemo našo čitavnico odpreti. Toraj živočutno izrečem: Bog živi našega svetlega cesarja! Živil!

Ne dvomim, da čitavnica bodočnost ima- Zedinjene moči bodo jo zdržale. Ona bode naša čast in središče Slovencom v savinski dolini. Naj živi tedaj naša čitavnica neštevila leta, - naj živi v močni Avstriji. Živila!"⁶

6 Novice, 26. 2. 1862.

Gospodje odborniki celjske čitalnice in nje člani

Prvo vodstvo celjske Narodne čitalnice je bilo izvoljeno 19. marca 1862 na veliki skupščini »pri občni volitvi odbornikov«, ki se je je udeležilo 47 članov čitalnice. Za ravnatelja so izbrali dr. Štefana Kočevarja, njegov pomočnik je postal župnik Davorin Trstenjak, tajnik Ivan Krušič, blagajnik trgovec Franc Kapus, prvi knjižničar pa profesor na gimnaziji Gustav Lindner. Sestava vodstva se je sprva malo spreminjala, posebno v prvih letih obstoja čitalnice, ko je bila njena aktivnost na vrhuncu.⁷

Celjska čitalnica je bila odprta za vsakogar, ki je upošteval čitalniška pravila. V prvih letih je bilo članstva največ, približno 150. Po letu 1865 je število začelo upadati. Iz delovanja narodne čitalnice je močno izžareval panslovanski duh, ki se je odražal v poudarjanju češke in južnoslovanske kulture. To se je jasno pokazalo pri imenovanjih častnih članov, saj so poleg Slomška, Miklošiča, Bleiweisa in Tomana s častnim članstvom počastili še hrvaškega škofa Strossmayerja in češke rodoljube: Riegerja, Palackega, Pražaka, Braunerja in Kladija. Dokazovali so tudi slovansko solidarnost, posebno leta 1867, ko so z Južnim Sokolom nabirali denar za jugoslovansko univerzo, leto kasneje pa priredili veličastno čitalniško bésedo v počastitev začetka gradnje Narodnega doma v Pragi.

V Narodni čitalnici je bil vseskozi zastopan tudi nežnejši spol. Članic je bilo sicer malo, v obdobju 1862–70 jih lahko naštejemo le devet, so pa imele izjemno pomembno vlogo pri pripravi prireditev. Pomagale so »kinčati«⁸ dvorano, kot pevke in igralko so nastopale v bésedah, ob večjih veselicah so prevzemale tudi skrb v kuhinji. Bile so nepogrešljive pri najrazličnejših družabnih prireditvah. Plesa brez njihove prisotnosti si tudi ne moremo zamisliti. Ob posebnih priložnostih so se znale vedno primerno »napraviti«, oblekle so se v narodne noše in tako še bolj poudarjale narodnostni značaj Čitalnice. Skratka, čitalničnih prireditev se je udeleževalo mnogo žensk, po večini so bile to žene in hčere članov Narodne čitalnice.⁸

Prva leta so bili člani Narodne čitalnice tudi celjski Nemci, podobno kot so bili Slovenci člani nemške Kazine. Iz ohranjenega gradiva v Zgodovinskem arhivu Celje je razvidno, da v šestdesetih letih med pripadniki obeh narodov v Celju še ni prihajalo do resnejših konfliktov, če izvajamo nekaj manjših prask

7 Jožica Vodeb, Celjska narodna čitalnica 1862-1873, Iz zgodovine Celja 1848-1918, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 1998, str. 242-243.

8 Jožica Vodeb, Celjska ..., str. 266-267.

med prenapeteži na obeh straneh. Tudi gostovanja Čitalnice v drugih trgih so nemško misleči sprejeli strpno in tolerantno.

“Najplodovitejša leta celjske čitalnice”

Pravila celjske Narodne čitalnice so bila jasna: »Čitanje časopisov in knjig, pisanih v slovanskih, pa tudi drugih jezikih; razveseljevanje v besedah, v plesu, v igrarh itd.«⁹ To je bil osnovni namen društva. Čeprav je bilo sprva delovanje Čitalnice povsem »salonsko«, je veliko prispevala k razvoju in širitvi slovenske kulture v naših krajih. Že takoj na začetku so se srečevali z mnogimi težavami, ki pa so jih uspešno reševali. Največ gorja so jim povzročali prostori, saj Celje v tem času ni premoglo večjih za čitalniško dejavnost primernih prostorov – stanovanj.

Dve leti so domovali Pri Zamorcu, kasneje, leta 1863, pa so se preselili k Tapajnerjevim v t. i. Guggemnmossovo hišo nasproti kolodvora (danes na tem mestu stoji Celjski dom). Kmalu se je pokazalo, da so bili čitalničarji pri Tapajnerjevih očitno zelo nezadovoljni, predvsem s prehrano in pijačo, ki sta bili sestavni del čitalniških večerov. V enem izmed zapisnikov lahko o tem preberemo: »Ker je pri bésedah, zlasti pri zadnji, postrežba, pa tudi jed in pijača jako slaba bila, se predsednik od odbora prosi, da se k hišni gospodinjji gospej Tapajnerjevi poda, da za boljšo mero pri pivu in za obilnejšo jed, kakor tudi več strežajev skrbi, ker en sam človek po treh sobah vsega preskrbeti ne more.«¹⁰ Stvari so se kmalu uredile in celjski čitalničarji so v Tapajnerjevi hiši vztrajali do začetka sedemdesetih let.

Bésede so se odvijale redno, predvsem od jeseni do pomladi, z obveznim postom med pustom in veliko nočjo.¹¹ Ob torkih so prirejali male bésede, kjer so se člani »pridno sbirali, pretresali to ali uno reč in mnenje, se pogovarjali v znanstvenih, zgodovinskih, jezikoslovnih in drugih narodnih, ve se da ne političnih zadevah in predmetih, pevali, igrali ali drugače kratkočasili«. ¹² Prebirali so tudi številne časnike in knjige, ki so jim bile na razpolago v »društveni knjigarnici«, kakor so društveno knjižnico imenovali. Čitalnica je imela tudi svojega knjižničarja. Prva sta to postala gimnazijska profesorja Gustav Lindner in Franc Hafner, ki sta članom bila na voljo vsak torek in sredo po 20. uri.¹³ Prizadevnost Kočevarja kot predsednika in knjižničarjev je botrovala, da je postajala knjižnica vse zajetnejša.

9 Pravila narodne čitavnice v Celju, člen 1, Osrednja knjižnica Celje, Oddelek za posebne zbirke, dokumentacijo in raziskovalno delo, R 393.

10 Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Narodna čitalnica v Celju (NČC), 11. 2. 1864.

11 Več o tem: Branko Goropevšek, Narodna čitalnica v Celju, Bilten Krajevne skupnosti Celje-Center, Celje 1992.

12 ZAC, NČC, datum manjka.

13 ZAC, NČC, Zapisniki sej 1862-1885, 17. 11. 1863.

PRAVILA

narodne čitavnice v Celju.

§. 1.

Namen čitavnice je:

- a) Čitanje časopisov in knjig, pisanih v slovenskih, pa tudi v drugih jezikih.
- b) Razveseljevanje v besedah, v pisanu, v igrah i. t. d.

Ne vika se todaj društvo v nikake političke zadeve.

§. 2.

Kdor želi v društvo stopiti, naj se oglasi osebno ali pisмено ravnatelju. Ravnatelj to društvenemu odboru javi, in odbor po večini glasov o prijemu odloči; odbor ima tudi pravico po dveh tretjinah glasov prvega člana in društva izklesati.

§. 3.

Pristopnina za vsakega člana iznaka 1 fer., letoletna priplata, ktera se vsaki mesec naprej pelaga, pa 12 fer. s. v.

§. 4.

Pravice društvenikov so sledeče:

1. da čitajo časopise in knjige po društvu pripravljene, ter da obiskujejo vsakoverstne vsebine, kakor: besede, pisme, igre i. d. t.
2. da po določenem redu prejmejo časopise in knjige za domače čitanje.
3. da želje, nastete in prišlebe svoje v posetbi, za to vedno pripravljene knjigi oznanjujejo.
4. da smejo tudi izobražene ptujce v čitavnico vpoštevati.

§. 5.

Vsaki društvenik se mora zvesto ravnati po društvenih pravilih in drugih navedbah, ktera bi odbor za potrebe spominski ustanovil.

§. 6.

Naznacenji odstop se ima ravnatelja 3 mesce naprej pisмено na znanje dati. Kdor po prijaznem drakratnem pisemnem opoznanu ne plače, ima se in društva izklesati, ter ima plačati za ostali delc in še za 3 mesce naprej od dnova, kterga je bil izklesan.

§. 7.

Za oskrbbljenje društvenih spravil in premoženje izbiraajo vsi člazovi v veliki skupščini za eno leto 7 odborikov, imed kterih si odbor sam izvoli ravnatelja, podravnatelja, tajnika in blagajnika.

§. 8.

Ravnatelj, in ako on bi ne mogel, na njegovega mesta podravnatelj ravna po pravilih društva, sklicuje skupščine in odbore seje, vodi razprave, podpisuje vse društvene pisma in zapisnike, in zastopa društvo u zvezanjih zadevah.

§. 9.

Tajnik podpisira ravnatelja v vseh zadevah, piše zapisnike v shorih in sejah, in podpisuje vse društvene pisma in zapisnike.

§. 10.

Blagajnik prejema vse dohodke, izplačuje po ukazih podpisarjih od ravnatelja in tajnika, ter je odgovoren za društveno premoženje. Vsake 3 mesce ima račun s vsimi dokazi predložiti odboru, kteri ga ima pregledati in po okolišnih potrditi ali popraviti, in skupščini ima predložiti protoklega leta račun.

Pravila Narodne čitalnice v Celju je avstrijska oblast potrdila novembra leta 1861
/ Osrednja knjižnica Celje

§. 11.

Vse odborske opravila so brezplačne.

§. 12.

Odbor se skaja vsaki mesec navadno enkrat; vse važne reči imajo se izpeljovati po sklepih odborevih.

Za veljavnost sklepov morajo vsi odborniki nazoči biti. Manj važne opravila odločuje ravnatelj s tajnikom, ter ima odločbe in razlogo prvi seji odborovi predložiti.

§. 13.

Vsako leto se imajo mesca decembra vsi članski posveti v veliko skupščino; razen tega ima se na zahtevanje polovice društvenikov najdalje v 14 dneh po izročni pismeni želji sklicati izredna skupščina.

§. 14.

Z razglasen skupščine ima se označiti tudi dnevni red. Skupščina se začne s govorom ravnateljevim, tajnik priobčujo kratak pregled vseh opravil in stanja kajitnice, in blagajnik podlaga račun preteklega leta. Skupščina izbere tri društvenike, kateri niso bili preteklega leta odborniki, da pregledajo in po okolnostih poverijo ali popravijo račune. Vsaki društvenik ima pravico svoje nasvete, kakor tudi premenbe pravil predložiti. Društveniki ne smejo namestalnikov pošiljati v skupščino. Zapisniki skupščine imajo se po ravnatelju, tajniku in dveh neodbornikih podpisovati.

§. 15.

Naznačena pravila mere premeniti vsaka skupščina, vendar le če ste dve tretjini pričujočih za premenbo.

§. 16.

V vseh skupščinah in sejah odborovih odločuje večina pričujočih glasov, razen zahtov omenjenih v §. 15 in §. 17. Ako bi bilo enako število glasov, odločuje glas ravnatelja. Kdor ni nazočen, poudaja se s tem odločbi večine.

§. 17.

Ako bi društvo nehalo, odloči s vsem društvom štetku občna skupščina s dvema tretjinama nazočih društvenikov.

V Celju mesca novembra 1861.

Natanič J. Blamnik v izpolnjeni.

Še preden je Hafner leta 1865 društveno knjižnico predal zdravniku Gregorju Jesenku, je Narodna čitalnica v Celju imela naročenih 15 časnikov, v knjižni omari pa okrog 450 knjig. Največ so ji jih podarili člani sami.¹⁴ Odbor Narodne čitalnice je v tem obdobju širjenju bralne kulture posvečal veliko pozornosti. Iz skopo ohranjenih podatkov lahko razberemo, da je knjižničarska dejavnost porabila kar tretjino vseh sredstev, s katerimi je Čitalnica razpolagala.¹⁵

Bolj odmevne so bile velike bésede, ki so jih prirejali ob sobotah ali ob izbranih priložnostih. Ob petju in recitiranju so udeleženci lahko tudi zaplesali, igrali priljubljeno tombolo, tarok ali metali pikado. Vsako leto so počastili tudi spomin na Franceta Prešerna (3. decembra) in Valentina Vodnika (2. februarja), na zadnji dan leta pa so vsako leto pripravili silvestrovanje.¹⁶ Z leti je postalo članstvo celjske Narodne čitalnice vse bolj zahtevno, saj je pevovodja Gregor Tribnik s pomočjo bratov Ipavcev pripravljaval izvrstne glasbene večere. Na željo članstva so leta 1864 začeli tudi z gledališko dejavnostjo, ki je v naslednjih letih postala pravi paradni konj celjske Čitalnice. V čitalniških prostorih so letno pripravili tudi po šest predstav. Čudno naključje pa je nanese, da je bil vodja dramske sekcije celjski tiskar Edvard Jeretin, sin Janeza Jeretina, ki je uprizoril tudi prvo slovensko gledališko predstavo v Celju leta 1849.¹⁷

Čitalničarji so pogosto igrali tudi v dobrodelne namene. Decembra 1866 so se v celjskem mestnem gledališču predstavili s komedijo Bob iz Kranja. Čisti dobiček s predstave so namenili mestni bolnišnici. To je bila po petnajstih letih prva slovenska predstava v mestnem gledališču. Celjska Narodna čitalnica je svojo dejavnost prenašala tudi v širšo okolico in je zato večkrat priredila bésede v okoliških trgih. Zelo odmevne bésede so bile v Laškem, Žalcu in Mozirju, kjer so s celodnevniimi veselicami in večernimi bésedami popestrili družabno življenje takratnega trškega prebivalstva, vedno pa je večere popestril tudi dr. Kočevar s svojimi narodnostno patetičnimi govori. Istega leta so priredili tedensko slavo ob tisočletnici apostolov, bratov sv. Cirila in Metoda, ter aktivno sodelovali pri ustanavljanju Slovenske matice, ki so se ji po ustanovitvi leta 1864 tudi pridružili. Kot društvo so leta 1868 pristopili še k Dramatičnemu društvu v Ljubljani, redno so sodelovali tudi z Južnim Sokolom. Za »narodov blagor« so organizirali dobro obiskane tečaje slovenščine in slovenske stenografije.

14 ZAC, NČC, 26. 12. 1865.

15 ZAC, NČC, 29. 12. 1867. Proračun Narodne čitalnice v Celju je bil leta 1867 1060 gld, od tega so za knjižnico porabili 360 gld (časopisi, knjige, knjigovez,...)

16 Branko Goropevšek, Bilten...

17 Fedor Gradišnik, Pregled gledališke tvornosti v Celju od prvih začetkov leta 1848 do 1953, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju sezona 1952-53, št. 8., str. 208.

Kot zanimivost naj navedem, da se je Jeretin moral zelo potruditi, da je zbral dovolj primernih igralcev, kajti znanje slovenščine je bilo v tem času še izjemno slabo. Med nastopajočimi lahko največkrat srečamo samega Jeretina in njegovo soprogo Ano, hčer in sina dr. Štefana Kočevarja, trgovca Kapusa in njegovo ženo Amalijo.¹⁸ S to gledališko ekipo pa je Edvard Jeretin decembra 1866 pripravil in odigral tudi zadnjo slovensko gledališko predstavo v celjskem mestnem gledališču. Poslej je bilo to poslopje vse do razpada Avstrije za Slovence nedostopno.¹⁹

Trdo in resno delo čitalniškega odbora in članov pa ni vedno prinašalo zelenih rezultatov. V tem obdobju je bilo društvenikom še vedno najpomembnejše, da so se v čitalnici ob poslušanju »glasovira« prijetno najedli in napili. Zato ne preseneča, da je takratni predsednik dr. Štefan Kočevar članom večkrat »polagal na dušo«, kakšna je prava vloga Narodne čitalnice. Tako je zbranim društvenikom decembra 1868 med drugim dejal, »da je bila zmiraj glavna skrb odbora sedanjega dopolniti dvojni namen čitalnice, po katerem bi bila čitalnica društvenikom prvič podučevna in koristna, drugič ugodna in prijetna. [...] Obžalujem, da se je opustila hvalevredna navada, po kateri so se zbrali člani vsaki teden in čitali knjige.«²⁰

Tudi vnema za Narodno čitalnico je začela z leti počasi upadati. Še leta 1865 je imela Čitalnica 134 članov, v začetku sedemdesetih let pa je kriza dosegla vrhunec. Slovenstvu v mestu je pojemala sapa. »Bili so to hudi časi za Slovence in toraj tudi za čitalnico. [...] Nemci so bili že vsi za se združeni v Kazini, moške iz l. 1862 so ali pomrli ali odišli. Komaj 10 moških stare garde najdemo v teh letih še pri društvu. Društvo se je pridno selilo, iz boljših v slabejša mesta, najdemo ga v Graški ulici v takozvanem 'Konviktu', še celo do 'Hirschenwirta' so ga potisnili«, je tri desetletja kasneje opisoval takratne razmere v mestu ob Savinji dr. Josip Sernec.²¹ Zato odbornikom ni preostalo drugega, kot da so na občnem zboru leta 1873 Čitalnico začasno razpustili. Čitalniški inventar so prodali, poplačali upnike, knjižnico pa je prevzel v oskrbo dotedanji predsednik Narodne čitalnice dr. Štefan Kočevar.²²

Tako se je končalo prvo t. i. Kočevarjevo obdobje celjske Narodne čitalnice, ki je značilno tudi po tem, da je bilo sožitje med nemškimi in slovenskimi meščani še zgledno. Oboji so namreč bili člani tako slovenske Čitalnice kot nemške Kazine, zahajali so v iste gostilne, v isto gledališče, med sabo pa prijazno

18 Prav tam.

19 Prav tam.

20 ZAC, NČC, 27. 12. 1868.

21 ZAC, NČC, 29. 11. 1891.

22 ZAC, NČC, 25. 11. 1873.

*Kočvarjeva hči Terezija, poročena z enim najvidnejših
narodnjakov v Celju dr. Josipom Sernecom / Osrednja knjižnica Celje*

občevali in se tudi poročali. Dr. Sernec se je kasneje teh let spominjal takole: *»Pred dvajsetimi leti so bili Slovenci člani slovensko-narodnih društev, posebno tudi čitalnic, istočasno pa tudi člani nemške Kazine, godbenega društva, in Nemci in Slovenci so socialno prijazno občevali, izvzemši ob volitvah.«*²³

Kljub povedanemu pa je tudi v prvem obdobju celjske Čitalnice občasno prihajalo do sporov med Slovenci in Nemci. Iz ohranjenega gradiva sta razvidna dva primera, ki ju je obravnaval čitalnični odbor na svojih sejah. Prvi pripetljaj so poimenovali »primer Kleindienst«. Sredi maja 1862 se je Pri Zamorcu zgodil incident, ko je čitalničar Anton Kleindienst, po poklicu poštni uradnik, govoril žaljivo zoper Nemce. Po pritožbi enega od članov Narodne čitalnice nemške narodnosti se je moral čitalnični odbor prvič sestati na izredni seji in obravnavati pritožbo. Po tehtnem premisleku so odborniki sklenili, da Kleindienstu pošljejo *»prijazni in resni dopis«*, v katerem so ga prosili, da se v prihodnje vzdrži takšnih ekscesov.²⁴

Drug primer nacionalne nestrpnosti pa je povzročil član Čitalnice nemške narodnosti. Glavni »igralec« je bil Franc Fassl, učitelj na glavni šoli v Celju, sicer po rodu iz Češke. Ko je čitalnični odbor decembra 1862 dobil pritožbo, da Fassl *»njihovo društvo hudo opravlja in čez-nj laže in mu zabavlja«*, je sledila burna razprava.²⁵ Natolcevanja in obtoževanja, ki so si sledila v naslednjih tednih, je čitalnični odbor pripeljala do odločitve, da Fassla prijavijo namestništvu v Gradec s prošnjo, *»naj bi slavno c. k. namestništvo blagovolilo, g. Fasselna zavolj njegovega natolcevanja in njegovih laži o naše čitavnici pokarati in posvariti, ter mu prepovedati, zanašre se vsega takega in enakega početja zoper njo zdržati«*. Pritožba je bila oddana 17. decembra 1862. Razburjenje, ki je nastalo ob tem dogodku, pa se je kmalu poglobilo in *»narodno sporazumljenje in sloga«* med slovenskimi in nemškimi čitalničarji sta se zgledno nadaljevala še nekaj let.²⁶

Narodna čitalnica v Celju ponovno zaživi

Čitalnico so po dveh letih mrtvila, leta 1875, ponovno obudili k življenju. Vendar nekdanje slave ni nikoli več dosegla, tudi moči nekdanje aktivnosti dr. Kočevarja ni več zaslediti, z izjemo vodenja v letu 1877, ko je nadomeščal svojega zeta dr. Josipa Serneca. Je pa dr. Kočevar bil vseskozi član odbora, 1878 so ga tudi imenovali za častnega člana Čitalnice. Ponovna oživitve edinega slovenskega društva v šestdesetih in sedemdesetih letih v Celju je bila namreč pogojena z

23 Prav tam.

24 Josip Sernec, Spomini, Ljubljana, 1927, str. 95.

25 Jožica Vodeb, Celjska ..., str. 258-259.

26 Prav tam.

zamenjavo generacije. Prvaška mesta so zasedali mladi pravniki. Prvi med njimi je v Celje prišel dr. Josip Sernec, ki je prevzel krmilo Narodne čitalnice in ostal njen predsednik vse do svoje smrti (1925). Skoraj hkrati z dr. Sernecem so v Celje prišli še dr. Juro Hrašovec, dr. Ivan Dečko, Josip Žičkar, Lavoslav Gregorec in vrsta drugih eminentnih narodnjakov, ki so v Celju naslednja tri desetletja v duhu sloge vozili slovensko kulturno in politično barko.

Vendar so to že bili drugi časi. Od zglednega sožitja med Nemci in Slovenci je ostalo bore malo. Kazina in Čitalnica sta kmalu postali nacionalno čisti. Dr. Sernec je v svojih Spominih o tem zapisal: *»Začel pa je nemški časnik z gonjo, imenoval je Slovence usiljence, ovaduhe, s katerimi se ne sme občevati. Vodstvo v Kazini ni smatralo za potrebno, zaščititi Slovence proti takim napadom. Zavaljo tega so Slovenci izstopili iz Kazine, iz godbenega društva itd., s čimer so ta društva mnogo izgubila glede družbenega življenja, kakor tudi gmotno. Ta gonja je povzročila tudi žaljenja in razprtije v javnih prostorih, s čimer so bili Slovenci, tudi manj radikalni, prisiljeni, omejiti svoje občevanje na svoje lastne kroge. V tistem času smo mi Slovenci imeli prav malo javnih prostorov, kjer smo bili varni pred žalitvami. Nasprotje se je kazalo vedno ostreje, zlasti pri narodnih veselicah.«*²⁷

Začela so se osemdeseta leta, doba dveh jezikov, dveh kultur, a še vedno enega mesta Celja. Celjski Slovenci so, vsaj prva leta, potegnili kratko. Nemška premoč v mestu je bila prehuda in na vsakem koraku evidentna.

²⁷ Sernec, Spomini, str. 96.

Zvonka Zupanič Slavec

Zdravniško poslanstvo dr. Štefana Kočevarja

Podeželan Štefan Kočevar (1808–1883), doma iz Središča ob Dravi, je bil eden redkih mladeničev z začetka 19. stoletja, ki je študiral medicino. Na Spodnjem Štajerskem se je v učnih letih vezal predvsem na najbližja mesta: Maribor, Gradec in Dunaj. V slednjem je leta 1835 promoviral za doktorja vsega zdravilstva in bil že leto zatem – po kratkem vmesnem službenem postanku v Celju – poslan s cesarskega stolnega mesta Dunaj kot okrajni fizik v pomoč podeželskemu prebivalstvu v Podčetrtek.

Težko je bilo prenesti teoretično medicinsko znanje med kmečko prebivalstvo revnega Kozjanskega, kjer so ljudje slabo živeli. Dobro desetletje in pol ambulantnega in terenskega dela med okoliškimi kraji, hribovitimi zaselki in osamljenimi domačijami, je bilo tudi za mladega in krepkega fizika, ki je bil znan po izjemno dobrodušni naravi, velik zalogaj.¹ Četudi ne poznamo Kočevarjeve zdravniške knjige, lahko na osnovi podobnih zapisov bližnjih šentjurskih zdravnikov Ipavcev sklepamo na obsežnost terena, številčnost delovnih dni v letu in na obravnavane bolezni.² Vsekakor je bil Kočevar v vlogi okrožnega fizika v Podčetrtku, kjer so že takrat za zdravljenje uporabljali lokalni termalni vrelec, zelo zaposlen. Predstavljamo si lahko slabo razvite ceste, težko dostopne domačije, vožnjo s kolesom ali jahanje konj. Včasih so svojci bolnega po zdravnika prišli tudi z živinsko vprego. Bolne je dr. Kočevar obiskoval podnevi ali ponoči, ne glede na vremenske razmere. Pomagal jim je pri hudih napadih ledvičnih ali žolčnih kolik, alkoholnem deliriju, porodih z zapleti, tetanusnih zastrupitvah, različnih poškodbah, pri pljučnicah ali pri izčrpanosti zaradi tuberkuloze. Opravljal je tudi zobozdravstvene posege, ukvarjal se je s splošno higieno in socialno medicino, skrbel je za mentalno zdravje svojih bolnikov, opravljal je mrliške ogledе idr.

Velika pričakovanja bolnikov

Ker je bilo zdravnikov v 19. stoletju relativno malo, so bili zelo iskani. Na Kranjskem jih je bilo leta 1890 natančno 50. Poleg njih je bilo še 27 rano-celnikov in okoli 350 babic. Na enega zdravnika je na Kranjskem, ki je takrat štela skoraj pol milijona prebivalcev, prišlo približno 6000 bolnikov. V ostalih deželah avstro-ogrske monarhije je bilo slabše le še v Galiciji in Bukovini. Na Štajerskem je zdravnik v povprečju skrbel za okoli 2200, na Koroškem okoli 3200, na Goriškem 4600, v Trstu z okolico pa za 1400 bolnikov.³

1 Josip Vošnjak, Spomini, I-II., Ljubljana 1905, str. 120–125.

2 Zvonka Zupanič-Slavec, Šentjurski medikus. Iz ambulantne knjige dr. Josipa Ipavca (1873–1921), v: Josip Ipavec in njegov čas (ur. Igor Grdina), Ljubljana 2000, str. 137–146.

3 F. Zupanc, Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890, v: S. Cvahte, I. Kastelic, R. Neubauer, Z. Odar, Zdravstveno stanje prebivalstva SR Slovenije, Lju-

Zaradi redkih fakultetno izobraženih intelektualcev so v Kočevarjevem času imeli zdravniki privilegiran položaj, njihova podoba pa je bila idealizirana. V javnosti so jim izkazovali posebne časti, jih postavljali na piedestal ter jih obravnavali kot pomembne. V 19. stoletju se je uveljavil posebej cenjen družinski zdravnik, ki je bil hkrati družinski svetovalec in prijatelj, ki je družinske člane poznal od otroštva ter tako lažje prepoznaval dedne bolezni, bolezni, pogojene z načinom življenja in okoljem.⁴

Čeprav je medicina v sredini 19. stoletja z drznimi koraki stopala naprej in odkrivala skrivnosti delovanja človeškega telesa in duha, kakor tudi mehanizme nastanka bolezni, je imel tedanji praktikus le malo diagnostičnih pripomočkov in terapevtskih pripravkov. Ljubljanski mestni fizik F. V. Lipič je sicer že leta 1834 opisal uporabo stetoskopa, a le-ta še nekaj desetletij zatem ni prišel do odmaknjenih krajev. Tudi laboratorijske preiskave, naprava za merjenje krvnega tlaka (sfigmomanometer), rentgen in drugo, kar je dajalo vpogled v človeško telo, je bilo na voljo šele po Kočevarjevi smrti, na prehodu v 20. stoletje. Zato so bile praktičnost, iznajdljivost, odločnost in ročna spretnost takrat še kako potrebne odlike podeželskega zdravnika. Dr. Kočevar je moral združiti znanje zdravnika, ki se ukvarja z boleznimi notranjih organov ter glede na odmaknjenost terena in pomanjkanje zdravstvenih kadrov obvlada še naslednja področja: klasično zdravniško znanje, malo kirurgijo, pomoč pri porodu, reševanje v primeru poškodb, nesreč, zastrupitev, samomorov ... Vsak iznajdljiv zdravnik na terenu je moral imeti tudi lastno priročno lekarno, da so lahko njegovi bolniki pravočasno in lažje prišli do osnovnih zdravil. Zdravniki so bili glede na obsežnost območja, ki so ga pokrivali, razdeljeni v tri plačilne razrede in so prejeli 600, 700 ali 800 goldinarjev letne plače. Ranocelniki so prejeli 400 goldinarjev.⁵

Po pomoč v zakladnico ljudske medicine

Dr. Kočevar je deloval v času, ko so zdravstvo poleg zdravnikov zastopali še ranocelniki, kirurgi, babice, padarji, brivci, patroni kirurgije, feldčerji – zdravniški pomočniki v vojski – in zakajevalni kirurgi. Zelo razvita je bila tudi ljudska medicina oziroma tradicionalno zdravljenje, ki je temeljilo na ljudskem izročilu. Obsegalo je elemente zeliščarstva, hidroterapije, naturopatije, zdravljenja z uroki in s čarovnijami, z masažo, s polaganjem rok in drugimi postopki. Izvajali so

bljana 1972, str. 136–137.

4 M. D. Grmek, Uvod u medicinu, Beograd-Zagreb 1971, str. 249–250.

5 Zupanc F. Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890. V: Cvahte S, Kastelic I, Neubauer R, Odar Z. Zdravstveno stanje prebivalstva SR Slovenije. Ljubljana: 1972: 140–142.

SLOVENSKI GOSPODAR.

List ljudstvu v poduk.

Izdaja vsak dan, izven ur ura v Mariboru s pošiljanjem na dom za vsake leto 3 gld., za pol leta 1 gld. 40 kr., za četrt leta 50 kr. — Naročniki se pošlje opredeljena v skladu s cenami. — (Nabavljajočim) — delavcem izkoreninjenim, dostajajo tudi brez posebnih naročil.

Posamezni liste prodaja knjigar Murak na velikem trgu po 2 kr. — Nakupni se ne vračajo, naplačeni listi se ne sprejemajo. — Za tiskanje se plačuje od naravnih vrst, če se s tiskano enkrat 1 kr., dvakrat 10 kr., tretkrat 15 kr.

Pogreb dr. Štefana Kočevarja v Celji.

Štajerskim Slovincem je v noči od 22—23. februarja t. l. nemila smrt pobrala zopet enega prvih, najstarejših in najzaslužnejših buditeljev in domoljubov. Umrl nam je starosta naših narodnjakov, preblagi g. dr. Štefan Kočevar, uskojenec s. kr. okrajni zdravnik in cesarski svetovalec.

Rodil se je leta 1808 v slovenskem trgu, v Središču, od precej imovitih staršev, ki so ga dali v latinske šole v Maribor in visoke šole v Gradcu in Dunaju, kjer je tudi prejel čast in naslov doktorja zdravilstva. Služboval je na večih mestih na Štajerskem; nekaj časa tudi v Podčetrtnu, dokler se ni preselil stalno v mesto Celje. Kot zdravnika je daleč zaslovelo njegovo ime. Pogosto je bil uspešno klican k bolnikom, katere so drugi zdravniki bili že popustili. Širokoma pa je bil zelo izredno usmiljeni oča tako, da mu tukaj še najgrša politična zagrizanost ni mogla odrekat priznanja. Njegove zvestobe v zdravniškem poklicu priznala je celo vlada in na njeni nasvet so svitili cesar blagoga moča podelili z naslovom cesarskega svetovalca.

Toda nam Slovincem bil je rajni še več. Bil nam je narodni buditelj, njo takrat, ko so domoljubi slovenski bili še jako redke arjani. Njegov bistri duh je kmalu spoznal žalostni položaj slovenskega ljudstva in njegovo pleme, nite srce mu ni dopuščalo tukaj rok križem držati. Začel je torej štajerske Slovence vzbujati k narodni zavesti. Najdemo ga v zvezi s vsimi odličnimi domoljubi, s vsakim narodnim podjetjem in v burnem letu 1848 podal se je tudi v politično borbo. Delal je na vso moč zoper veliko-nemški državni zbor v Frankfurtu, ki je hotel vse avstrijske Nemce s Slovani vred velikej Nemčiji prikriti in Avstrijo razdreti.

Takrat smo vlasti štajerski Slovenci prvič na politični oder stopili. Smemo biti ponosni

na tisti čas, kajti branili smo celokupnost Avstrije, potegovali se za neodvisnost avstrijskega cesarstva in previd zglasili se za svoje narodne pravice.

Kakor so slovenski vojaki cesarja branili na italijanskem pod slavnim Radeckijem proti Italijanom, tako so slovenski domoljubi čema varovali Avstrijo zoper velikomemške rogovile in grabljivce.

In med temi slovenskimi korenjaki, cesarju in narodu zvestimi, bil je na odličnem mestu tudi g. dr. Kočevar. Izvoljen za poslanca ni poklical čez avstrijsko mejo v Frankfurt, ampak šel je z večimi domoljubi k bratom Hrvatom v Zagreb, ki so pod slavnim banom Jelašcem največ pripomogli, da je bila Avstrija rešena nemško-magjarske revolucije. Od tiste dobe je med domoljubi beseda dr. Kočevarja dobila največje veljavo na Štajerskem. Slovenci so ga častili in poslušali kot najmodrejšega svetovalca in slasema kot očeta!

Zato pa je novica, da je preblagi moč, nevarno zbolel, povzročila Slovincem nemilo dirnola. In ko se je zvedelo, da je izdihnil, mislilo se je tudi na primeren pogreb, ki je pa res bil sijajen, izredno slaven in veličasten. Pogreb je bil vreden in primeren zaslugam dr. Kočevarja pa dela Slovincem tudi lepo čast. Veliko tisoč naroda se je zbralo v nedeljo 26. februarja t. l. popoldne ob 3. uri pred hišo rajnega v gospodski ulici v Celji.

Vencev se je poslalo od vseh strani. Bela Ljubljana je poslala 80 gospodov, med temi 25 Sokocev z zastavo, in pevski sbor tudi z zastavo.

Mozirskih Sokocev je prišlo 25. Tudi Hrvati so se spomnili rajnega in odposlali h pogrebu več odličnih gospodov iz Zagreba. Mariborska žitarnica bila je zastopana po svojem predsedniku in večih odbornikih, med njimi je bil tudi poslanec g. dr. Dominkuš. Nad grobom v slovenskem pokopališču pa je slavemu domo-

ljudu govoril slovo v im. za Slovencev, g. dr. Zarnik iz Ljubljane, v im. za Hrvate g. dr. Polnegovič, in Zagreba. Nagrobnica pa, milo dopolnje spevna od 60 pevcev, sklenila je sijajno pogrebno slovanost.

Rajni domoljub bodi nam vsem v naslednjem njegovo ime pa naj med nami slovi v vednem, blagom in hvalečnem spominu. Bodi mu lekta zemlja slovenska, v kateri poliva in za katere čast in blagor je srce njegovo zmrzaj kopnelo! Dostojniški.

Zapis ob pogrebu dr. Štefana Kočevarja,
Slovenski gospodar, 1. 3. 1883

/ Osrednja knjižnica Celje

jo vrači, bali, arcati, njeni zapisi pa so ohranjeni v padarskih bukvah. Razumljivo je, da so bili prebivalci v odmaknjenih krajih brez zdravstvene oskrbe odvisni od ljudskega znanja, da so si ob bolečinah in v stiski sami pomagali. Tako so npr. zaustavili krvavitve, izpulili boleč zob, naravnali zlomljeno okončino, si pripravili obkladke, kopeli, mazila ... Za zdravljenje bolezni notranjih organov so uporabljali predvsem zdravilna zelišča in druge rastline.⁶

Dr. Kočevar se je v svojem delovnem okolju v mladosti srečeval s stisko bolnikov, ki niso iskali pomoči le pri zdravstvenem osebju, temveč so za zdravje romali na znano romarsko točko v Marijino cerkev na Sladki gori. Bila je pribežališče bolnih, starih in otrok, slepih, hromih in gluhonemih, v njej pa so prosili tudi za zdravje živine. V Kočevarjev idejni svet sta se poleg bioloških teorij iz medicine gotovo vtisnila tudi ljudska vera in zaupanje v božjo pomoč.⁷

Pravzaprav si dandanes skorajda ne znamo več predstavljati, kaj so v preteklosti delali posamezniki nižjih zdravstvenih poklicev. Ranocelniki so zdravili s preprostimi zdravilnimi metodami, postopki in sredstvi. Z zdravilnimi zelišči so zdravili notranje bolezni, oskrbovali so rane in poškodbe, puščali kri, nastavljali pijavke in rožičke, klistirali, pripravljali obliže, mazila, balzame, uravnavali zlome, nekrvavo reponirali kile, odstranjevali ture, pulili zobe, operirali sive očesne mrene (»prebadalci mren«). Stacionarno so delovali v ranocelniških oficinah. Uporabljali so tudi zagovore.⁸

Med preprostim prebivalstvom so kot najnižje zdravstveno osebje delovali padarji (*balneatores*) ali baderji ter kopališki mojstri, ki so kot obrtniki obstajali od 14. stoletja naprej. Ukvarjali so se s podobnimi dejavnostmi kot ranocelniki, pa tudi s striženjem, masažo in kozmetiko. Pred nastankom javnih lekarn so v svojih oficinah pripravljali tudi odvajala, bljuvala, dristila in »čudežna zdravila«, panaceje za vse bolezni. Zaradi splošnega pomanjkanja zdravstvenega kadra na Slovenskem so bili zelo iskani in so sredi 18. stoletja dobili celo dovoljenje za opravljanje ranocelniške dejavnosti. Delovali so javno, a so morali opraviti za to predpisane izpite in dobiti ocene, višje od brivcev.⁹

V čem se je torej v 19. stoletju kirurgovo delo razlikovalo od ranocelniškega? Kirurg je imel več opravka s krvjo. Odstranjeval je kamne (*litotomia*),

6 V. Möderndorfer, *Ljudska medicina pri Slovencih*, Ljubljana 1964, str. 8–20.

7 Zvonka Zupanič-Slavce, v: *Skriti biser. Zbornik župnije Sladka Gora*. (ur. R. Metličar), Sladka gora 2004, str. 120–128.

8 M. Dolenc, *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*. Ur. Z. Zupanič-Slavce, M. Makarovič, Ljubljana 1999, str. 11–14.

9 Peter Borisov, *Padarstvo*, v: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 8. Ljubljana 1994, str. 217.

operiral je dimeljske ali popkovne kile (*herniotomia*), reponiral je reponibilne kile, naravnaval je zlome in izpahe, odstranjeval je očesne mreže (*reclinatio cataractae*) idr.

Zametki socialnega zdravstva

Dr. Štefan Kočevar je živel v času, ko so se že zavedali, kako pomemben je širši vpliv na zdravstveno stanje prebivalstva in izkoreninjanje masovnih bolezni, preprečevanje škodljivih vplivov nezdravega načina življenja in okolja na zdravje ter kako pomembna je skrb za splošno, socialno, fizično, psihično in gmotno blagostanje človeka. Bil je ozaveščen o ugodnem vplivu organiziranega zdravstva na izboljševanje kazalnikov zdravja: obolevnosti, smrtnosti, pričakovane življenjske dobe, starostne strukture prebivalstva, s tem pa tudi ekonomske moči naroda. Posebej v primeru preprečevanja nalezljivih bolezni so bili vidni pozitivni zdravstveni in ekonomski učinki. Zato je dr. Kočevar težil k povezovanju zdravnikov in združevanju njihovega znanja in vpliva.

Leta 1861 je v Ljubljani nastalo t. i. Zdravniško bralno društvo (*Aerztliche Leseverein*), ki se je že naslednje leto preimenovalo v Društvo zdravnikov na Kranjskem (*Verein der Aerzte in Krain*). Podobno je zdravnik dr. Josip Vošnjak že leta 1858 nagovoril dr. Kočevarja k ustanovitvi spodnještajerskega zdravniškega društva.¹⁰ A za to ni bil pravi čas, saj je tudi graško združenje nastalo šele leta 1862, mariborsko pa leta 1876 in celjsko leta 1877.¹¹

Kočevarjevo celjsko obdobje

Leta 1851 je dr. Štefan Kočevar dobil mesto zdravnika v Celju in tam deloval polnih 30 let, do leta 1881. Prvič je praktično delal v večjem slovenskem mestu, kar ga je strokovno razbremenilo. Tako je lahko začel tudi z zasebno prakso ter se intenzivneje družbeno, politično in kulturno udejstvoval.

Prosvetljeni zdravstveni mislec dr. Kočevar je na Štajerskem imel podobno vlogo kot na Kranjskem kolega dr. Janez Bleiweis.¹² Tudi on je s svojimi poljudnimi zapisi prebivalstvo zdravstveno prosvetljeval in spodbujal k sodelovanju. Deloval je v času, ko je postalo cepljenje proti kozam splošno sprejeto in so se posledice tovrstne preventive že kazale pri upadu epidemij ter zmanjšanju

¹⁰ Vošnjak, Spomini, str. 63.

¹¹ Zvonka Zupanič-Slavec, Iz rok v roke, iz roda v rod. Slovensko zdravniško društvo in njegovi predsedniki ob njegovi 140-letnici. Ljubljana 2001, str. 22.

¹² Zvonka Zupanič-Slavec, Dr. Janez Bleiweis – zdravstveni prosvetitelj, v: Medicinski Razgledi 1995, 34, str. 395–404.

obolevnosti in smrtnosti. Celje pa na žalost ni imelo lastnega zdravstvenega šolstva, da bi lahko neposredno in s tem veliko učinkoviteje izboljšali zdravje otrok. Sicer pa tudi Kranjska ni bila bistveno na boljšem. Leta 1782 ustanovljeni Mediko-kirurški učni zavod je v triletnem programu izobraževal za kirurge tiste vajence, ki so opravili triletno vajeništvo pri mojstru ranocelnštva. Kasneje so šoli pridružili še živinozdravstvo. Žal pa dobri rezultati te šole in ambiciozna licejska zasedba niso preživeli revolucionarnega leta 1848. Vsi napor, da bi se šola ohranila, so bili zaman. Kranjci so se nadejali, da bodo iz liceja naredili fakulteto, kakor za časa Ilirskih provinc, a je morala šola leta 1850 po dunajskem diktatu nepreklicno zapreti vrata. Na Kranjskem je ostala le 1753 ustanovljena babiška šola, najbližji Mediko-kirurški licej pa je bil v Gradcu in je leta 1863 uspel prerasti licejsko stopnjo ter se povzpeti v medicinsko fakulteto.¹³

Strokovna zapuščina materam

Ko razmišljamo o Kočevarjevih pisnih zdravniških delih, lahko ugotovimo, da se je dotikal problematike, ki jo je tudi sam najbolj pereče občutil. Mednje je sodila visoka umrljivost porodnic in otrok v prvem letu starosti. Njegova ginekološko-porodniška knjiga *Naša mati* iz leta 1882 opominja na nezadostno babiško službo, porodniško pomoč in zdravstveno oskrbo majhnega otroka. Za tovrstno strokovno literaturo je pri Slovencih med prvimi poskrbel ranocelnik Anton Makovic s prevodom Steidlove knjige *Prašanja inu odgovori čez vsegarstvu* leta 1782, ki je prva zdravstvena knjiga v slovenskem jeziku.¹⁴ Njena druga izdaja je izšla šest let po prvi, z naslovom *Podvučenje za babice*, in je bila terminološko veliko bolj dodelana. Kočevarjevo knjigo je jezikoslovno pregledal Fran Levstik, saj je bila velika umetnost, kako za strokovne izraze poiskati ustrezno slovensko ime. Tudi delo *Porodoslovje za babice*, znanega ljubljanskega ginekologa in porodničarja prof. Alojza Valente, iz leta 1860, se je srečevalo s podobno izrazoslovno problematiko.¹⁵ Glede porodništva je potrebno zapisati, da Kočevar ni doživel vpeljave aseptične obravnave porodnice, zaradi katere se je umiranje mladih mater s poporodno vročico močno zmanjšalo. Karbolno kislino je kot prvi antiseptik vpeljal škotski kirurg sir Joseph Lister leta 1867, a so jo na Slovenskem začeli uporabljati šele dobro desetletje zatem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Prim.: A. Makovic, *Prashanja inu odgovori chez vsegarstvu*, Ljubljana 1782.

¹⁵ A. Valenta, *Porodoslovje za babice*, Ljubljana 1860.

Celje z juga, kolorirana litografija, okoli 1865 / Pokrajinski muzej Celje

Čas, ki ga je zaznamoval dr. Kočevar

V Kočevarjevem času večinoma niso poznali povzročiteljev nalezljivih bolezni in niso imeli serumov zoper njih, zato so otroci množično umirali za nalezljivimi boleznimi, kot so davica, škrlatinka, norice ipd. Tudi nastanka celjske Gizeline bolnišnice dr. Kočevar ni dočakal, saj so jo odprli štiri leta po njegovi smrti.¹⁶ Glede na njegovo dolgoletno sodelovanje z bližnjo Hrvaško in hrvaškimi kolegi ga je gotovo razveselila ustanovitev skupnega hrvaško-slovenskega stanovskega glasila *Liječnički vjesnik* (1877), v katerem zaradi starosti ni več objavljaj. Prav tako ni dočakal povezovanja zdravniških moči in uveljavljanja njihovih stanovskih potreb in zahtev v 1893. nastali Zdravniški zbornici za Kranjsko. Živel je pač v času, ko so te ideje šele nastajale in se oblikovale, realizirane pa so bile nekoliko kasneje.

Dr. Štefan Kočevar je živel v času velikih družbenih, znanstvenih, gospodarskih in političnih sprememb. Njegov polivalentni duh in njegova duhovna dinamika bi mu lahko odpirala vrata v najrazličnejše poklice, a odločil se je

¹⁶ Zvonka Zupanič-Slavec, Zdravstvo, v: Enciklopedija Slovenije, zv. 15. Ljubljana 2001, str. 134-135.

za zdravniškega. Preko njega je posredno uresničil številne cilje, ki mu jih ni narekovala le stroka, ampak tudi narodno prebujeni čas in njegova visoka nacionalna zavest. Dr. Kočevar se je med Slovenci zapisal predvsem kot organizator, politik, narodni buditelj, pa tudi pisec leposlovja in strokovne literature. Zdravnik s tako širino je tudi duhovno bogatil svoje bolnike. Zdravniški poklic je bil v Kočevarjevem času nedvomno vpliven. Ta klasična vloga zdravnika intelektualca se v vse bolj tehnično podprti medicini izgublja, zato se tudi sodobni trendi medicine ponovno obračajo k človekovi notranjosti, njegovi stiski v bolezni in k vračanju pomena terapevtskega pogovora med zdravnikom in bolnikom.

Pa še to: bo morebiti nova evropska integracija čez čas ponovno potrebovala narodnega buditelja, ki bi moral dramiti evropeizirane Slovence? Je mogoče, da bi se v tej vlogi ponovno znašel zdravnik?

Andrej Studen

Kočevarjeva Slovenska mati

*Podučna knjižica za matere in porodnice
iz leta 1882 kot izhodišče za nekatera širša
socialno- in kulturnozgodovinska razmišljanja*

V 19. stoletju, ki so ga nekateri označili tudi kot »higiensko stoletje«,¹ zasledimo na področju medicinske stroke le malo knjig in razprav v slovenskem jeziku. Strogo znanstvenih ni bilo. Če se pridružimo mnenju štajerskega zdravnika, pisatelja in politika dr. Josipa Vošnjaka, jih tudi nismo mogli imeti. Pa tudi popularnih, torej tistih, ki naj bi s takratnimi pogledi na zdravje in higieno seznanjale širše ljudske plasti, je bilo prav pičlo število.²

Ena najvidnejših je bila gotovo Kočevarjeva podučna knjižica za matere in porodnice *Slovenska mati* iz leta 1882. Kočevar je knjižico, kot sam pravi, spisal zaradi histerije, ki so jo v njegovem času obravnavali še kot bolezen, žensk, ki so postale matere, pa naj bi se lotevala zaradi slabih razmer, v katerih so živele oziroma zaradi škodljivih navad, ki jih niso opustile niti med nosečnostjo niti po porodu. Za histerijo ali »maternico« pa naj bi ženske največkrat zbolele zaradi svoje nevednosti, kako naj živijo, da bodo ostale zdrave. Kočevar pravi: »Histerične ali maternične žene so ali nerodovite, ali pa rodijo slabe otroke, kateri, ako prve dni ne pomrjejo, ne rastejo pravilno, vedno boleajo, slaboumni imajo materine strasti, jezo, žalost, otožnost, strah. To je nesreča za posamezne rodovine in za ves slovenski narod.«³

Med vsemi drugimi takrat prisotnimi nasveti porodicam in materam poleg Kočevarjeve knjižice velja še posebej opozoriti na nekaj več kot dvajset let starejše in tudi mnogo obsežnejše delo porodničarja dr. Alojzija Valente *Porodoslovje za babice* iz leta 1860,⁴ če seveda pustimo ob strani starejša dela⁵ in se omejimo zgolj na drugo polovico 19. stoletja. Poleg Valentovega obsežnega priročnika za babice seveda vsekakor ne smemo spregledati tudi zajetne knjige *Makrobiotika ali nauki, po katerih se more človeško življenje zdravo ohraniti in podoljšati*, ki ga je leta 1864 po že nekoliko zastarelem delu slavnega zdravnika in znanstvenika, očeta naravnega zdravilstva, Christopha Wilhelma Hufelanda s konca 18. stoletja, v glavnem prevedel in izdal doktor zdravilstva v Mariboru Matija Prelog.⁶ V okviru Slovenskih večernic za poduk in kratek čas je v Celovcu pri

1 Ulla Gösmann, "So viel Unheil quillet aus dem schmutzigen Unterrocke!" Ratschläge zur Körper- und Schönheitspflege im "hygienischen" 19. Jahrhundert, v: *Reinliche Leiber – Schmutzige Geschäfte. Körperhygiene und Reinlichkeitsvorstellungen in zwei Jahrhunderten*, Hrsg. von Regina Löneke und Ira Spieker, Göttingen 1996, str. 87–112.

2 Prim.: Josip Vošnjak, *Slovenska mati*, Ljubljanski zvon, leto III, 1883, str. 63.

3 Štefan Kočevar, *Slovenska mati*. Podučna knjiga materam, kako naj sebe in svoje otroke zdrave obvarjejo, Ljubljana 1882, str. 3.

4 Alojzij Valenta, *Porodoslovje za babice*, Ljubljana 1860.

5 Mislimo na starejša podučna dela za babice v slovenskem jeziku, ki so jih napisali Anton Makovitz, Jan Matoshek, Janez Nepomuk Kömm.

6 Matija Prelog, *Makrobiotika ali nauki, po katerih se more človeško življenje zdravo ohraniti in podoljšati*, Maribor 1864.

Družbi sv. Mohorja leta 1874 izšla tudi poučna knjižica *Domači zdravnik*, ki pa je ni napisalo pero zdravnika.⁷ Popularne knjige v slovenskem jeziku, ki naj bi podučevale o ohranjanju zdravja (Gesundheitslehre), je torej preprosto kmetско ljudstvo nasploh pogrešalo.⁸

Knjižica *Slovenska mati*, ki jo je »velezaslužni prvak in oče Slovencev«, zdravnik in porodničar dr. Štefan Kočevár⁹ izdal v samozaložbi na večer svojega plodovitega življenja (pred božičem leta 1882), tako predstavlja eno redkih del v slovenskem jeziku, ki je bilo namenjeno pouku preprostega ljudstva. Konkretnjeje. »V njej daje navodila nosečnicam in porodicam, kako naj živijo in se hranijo med nosečnostjo in po porodu, kako naj ravnaajo z rojenčkom in malčkom do njegovega tretjega leta.«¹⁰ Kot je zapisal dr. Josip Vošnjak, učeni strokovnjak s »petdesetletno praktično skušnjo«, ni spisal knjige, »polne učenega balasta, da je človek, kateri ni vsaj srednjih šol dovršil, ne razume in kar je v njej praktičnega zrna, skrito je pod plevelom učenih fraz.«¹¹ V knjižici torej ni razkazoval samo svoje učenosti in se šopiril s teorijo, temveč se je izkazal tudi kot poznavalec dejanskih razmer. Knjižica naj bi s svojimi nasveti pripomogla k odpravljanju nevednosti, zlasti med neukim preprostim ljudstvom na podeželju, in služila bodočim materam, da ohranijo svoje zdravje in rodijo zdrave otroke.

V drobni, komaj 48 strani obsegajoči, a vsebinsko izredno bogati knjižici, Kočevár odpira številne tematike iz vsakdanjega življenja naših prednikov. Obravnava, denimo, temeljne konstante historične antropologije, kot so prehrana, oblačilna in stanovanjska kultura, pa tudi mnoge druge plati vsakdanjika. Tako v prehrani kot tudi v obleki in stanovanju opozori na socialne neenakosti. V navodilih nosečnicam in porodicam se zavzema za zdravo življenje. Zanimiva so tudi njegova makrobiotična stališča – npr. o srečnem zakonu, ki je takrat veljal za sredstvo, ki podaljša življenje – ali pa priporočila, kakšni morajo biti odnosi med zakoncema. Na Hufelandove makrobiotične nazore se opira tudi v svojih nasvetih o zdravi, neškodljivi in zmerni prehrani in pijači, za bodo-

7 Domači zdravnik. Kratek navod si zdravje vterditi in življenje podaljšati. Po spisih modrih zdravnikov nabral Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije; Slovenskih večernic XXXI. zvezek, Družba sv. Mohora, Celovec 1874.

8 Prim.: Vošnjak, *Slovenska mati*, str. 63.

9 Prim.: Bojan Cvelfar / Andrej Studen, Posameznosti iz vsakdanjega življenja v Celju pred prvo svetovno vojno (A. Studen, Poslednje slovo od dr. Štefana Kočevarja, str. 335–338), v: *Odsevi preteklosti 2, Iz zgodovine Celja 1848–1918*, ur. Marija Počivavšek, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 1998, str. 335.

10 Avgust Hribovšek / Eman Pertl, Dr. Štefan Kočevár, delavec na slovenski narodni in zdravstveni ledini, v: *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, Slovenska matica, Ljubljana 1985, 8, str. 104.

11 Vošnjak, *Slovenska mati*, str. 63.

če matere pa naj bi bili koristni svež zrak, sprehodi, zdravo bivališče ter zmerno in mirno življenje nasploh.

Nadvse privlačno pa je ne nazadnje tudi Kočevarjevo razpravljanje o snaznosti, ki ga bomo v tej razpravi skušali postaviti v širši kontekst zgodovine telesne higijene v dolgem stoletju meščanstva.

Čistoča je koristna za zdravje in dobro počutje človeka, še bolj pa si morajo zanjo prizadevati nosečnice.¹² Pod snaznostjo se takrat razume tako čistoča telesa kot tudi obleke, stanovanja, postelnega perila, posode. »Žena z umazano kožo je podvržena kožnim in krvnim boleznim«, zato je Kočevar nosečnicam svetoval, da naj si vsaj enkrat na teden umijejo celo telo. Mrzla voda ženskam, ki so je navajene že od mladosti, pri umivanju ne škoduje. Sicer pa je treba vodo pogreti. Prve štiri mesece naj ženske ne namakajo nog v mrzli ali topli vodi, da ne bodo splavile. V tem času tudi ni varno kopanje celega telesa »v kadi ali parovnjaku (žehtniku)«, pozneje pa ne bo nobena kopel, čeprav jo bodo ženske ponavljale enkrat na teden, »prouzročila spovitja (splava, op. a.), marveč bode porodu koristila«. Kopel ne sme trajati dlje kot 20 minut, voda pa mora biti topla »28 gradov R.«,¹³ kakor kri zdravega človeka.¹⁴ Zadnja dva meseca nosečnosti mora nosečnica z mlačno vodo zjutraj in zvečer umivati in rahlo obrisati tudi seske, da jih ohrani zdrave in pripravi za dojenje.¹⁵

Nosečnicam je – podobno kot dr. Kočevar tudi dr. Alojzij Valenta – še posebej priporočal snaznost, saj se »nektare ženske prav po krivem bojé v nosečnosti kopanja in tudi družih ljudi se ne manjka, kateri jim ga odsvetjejo in še prepevdujejo. Prav živo moramo priporočati vsem nosečim kopanje celega života v zmerno topli vodi.«¹⁶ Dr. Valenta jim je tudi priporočal, da naj si večkrat umijejo svoja spolovila. Kasneje je tudi zdravnik dr. Kočevar porodnicam svetoval, da »naj si umivajo vsaki dan vsaj dvakrat spolovila, dokler se čistijo, z gobo ali cunjjo, pomočeno v toplej vodi, katerej je primešano nekaj karbolove kisline.«¹⁷

Tako dr. Valenta kot dr. Kočevar sta seveda priporočala materam, da naj skrbijo tudi za snaznost otrok. Če je možno, naj jim prve dni po porodu pomagajo babice. »Pridno kopanje otrok, toda brez mjila ali žajfe«, je bilo za dr. Valento »najbolj gotovi pomoček, da se otroci ne osenajajo (ne postanejo frišni)«, torej

12 Prim.: Valenta, Porodoslovje za babice, str. 72.

13 28 stopinj R. (Réaumur) = 1,25 X 28 = 35 stopinj Celzija.

14 Glej: Kočevar, Slovenska mati, str. 12.

15 Ibidem, str. 15–16.

16 Valenta, Porodoslovje za babice, str. 73.

17 Kočevar, Slovenska mati, str. 12.

Naslovnica poučnega dela »Slovenska mati« / Osrednja knjižnica Celje

da ne dobijo vnetja kože. »Ravno zavoljo tega se morajo otroci vselej preobleči, kadar se onesnažijo, in z mlačno vodo vmiti, kjer so vmazani.«¹⁸ Tudi dr. Kočev var je materam zabičal, da je njihova važna naloga, da ohranijo otroka snažnega. »Treba ga je kopati, umivati, obrisati in po vsakem snaženji ovijati ga z opranimi suhimi pleniciami. /.../ V prvem letu naj se dete vsaki dan skoplje in vrh tega vsakokrat umije, kadar se onesnaži ali mokrega naredi, inace postane senjasto ali frišno na koži v zgibah med stegni in spolovili, na vratu in v pazduhah.«¹⁹

Povsem naravno je, da se mora skrbeti za snažnost otroka tudi v drugem in tretjem letu. Dr. Kočev var je priporočal: »Drugo leto zadostuje vsaki teden jedna kopel, a nij treba, da je kopelna voda 28° R. topla, kakor v prvem letu, zadostuje toplota 26 ali 25 stopinj. V dnevih, v katerih ga koplješ, umivaj ga s prvega s toplo, pozneje z mlačno vodo po vsem životu. V tretjem letu umivaj ga vsako jutro z mrzlo vodo. Na tak način se bode okrepila njegova koža proti škodljivim uplivom mokrotnega mrzlega zraka, in ne bodo nastajale vnetice grla, davica, protin i. t. d. Kadar je po letu toplo vreme in v potoku voda vsaj 17 gradov R. topla, naj pelje mati otroka kopat v tekočo vodo, kar ga bode več okrepilo kot umivanje.«²⁰

Ta kratek diskurz o snažnosti, ki jo priporočata omenjena zdravnika porodničarja iz 19. stoletja, je zanimiv zlasti zavoljo tega, ker oba omenjata umivanje spolovil, kar za tiste čase še zdaleč ni bilo nekaj povsem samoumevnega.²¹ V bontonih poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja namreč ne najdemo detaljnejših nasvetov za nego telesa in telesno higieno. Pisci bontonov pa, kadar opisujejo in priporočajo neko določeno vrsto telesne nege, nikoli ne govorijo o celem telesu, temveč vedno samo o določenih delih telesa – o laseh, zobeh, vidnih delih rok in obrazu –, in to vse do poznega 19. stoletja, deloma pa tudi še v zgodnjem 20. stoletju. Drugi deli telesa, kot so pokriti deli rok, trup ali pa noge, se komajda

18 Valenta, *Porodoslovje za babice*, str. 136.

19 Kočev var, *Slovenska mati*, str. 38–39.

20 Ibidem, str. 44.

21 Dr. Janez Nepomuk Kömm, "vučenik zdravništva ino porodne pomoči na cesarsko-kraljevi Karla Frančevi višji šoli" v Gradcu, v svojem delu *Bukve od porodne pomozhi sa porodne pomozhnize na kmetih*, izdanim v Gradcu leta 1840, govori še precej nevtralnó o "porodnih delih", ki se po porodu "odspod navzgor z gobo ino mlačno vodo očistijo" (str. 122) ali pa: "Zunanji porodni deli se morajo vsako jutro ino vsak večer z gobo, ki je bila v mlačni (mlahni ne pretopli) vodi namočena, izčediti, dobro s suho, ogreto pertino pokriti." (str. 125) Starejši Anton Makovitz, ki se naslanja na nemški original Raphaela Johanna Steideleja, pa o umivanju otročnice v svojem delu *Vshegarske bukve sa babize na desheli* (Prashanje inu odgovori zhes vshegarstvu), Ljubljana 1788, pravi, da "sram (die Scham) se mora večkrat z toplim mle-kam, inu z vodó sprati, de se ta kryvavi žlem (der Schleim), kateri zna pekoče bolečine ali rane narediti, proč spravi." (str. 504).

omenjajo, v vsakem primeru pa nikakor ne omenjajo območja genitalij.²² Pri slednjem je bila v moralnem oziru namreč prisotna skrb, da ne bi imenovali tistega, kar se ne sme oziroma ne spodobi izreči.²³

Preden se posvetimo številnim nasvetom o telesni higieni v 19. stoletju, med katerimi se bomo v pričujoči razpravi omejili predvsem na tiste v slovenskem jeziku, se zdi potrebno podati nekoliko uvodnih pojasnil o sami problematiki in o razširjanju te podučne in poljudne literature med nestrokovno javnost. Zdi se, da je leta 1797 izdano delo nemškega zdravnika Melchiorja Adama Weikarda *Toilettenlektüre für Damen und Herren in Rücksicht auf die Gesundheit* (*Branje o toaleti za dame in gospode z ozirom na zdravje*) v celi vrsti virov, ki so jih poznali tudi na Slovenskem, zgodovinsko najzgodnejši tekst, katerega branje naj bi osvetlilo vsebine in oblike kasnejših »meščanskih« nasvetov o telesni negi. V knjigi je tudi poglavje *Von der Unreinlichkeit* (*O nečistoči*), ki ga je Weikard prvič objavil že leta 1780.²⁴

Da bi usmeril pozornost bralcev na »medicinsko koristnost čistoče«, ²⁵ je najprej pojasnil, kaj pomeni »telesna nečistoča«. Če se človek v neki družbi pojavi »umazan, neumit in nepočesan«, jo ne samo žali, temveč ji daje tudi priložnost, da podvomi v njegov nravni značaj, kajti: »Telesna nečistoča večinoma izdaja tudi prav tako nečisto dušo, neplemenito nemarnost, ravnodušnost, brezskrbno nesnažnost.«²⁶ Toda Weikard ni hotel dajati navodila samo o snažnosti, temveč je bil ob modnih norostih takratnega šminkanja prepričan tudi o tem,

22 Prim.: Ulrike Döcker, *Die Ordnung der bürgerlichen Welt. Verhaltensideale und soziale Praktiken im 19. Jahrhundert*, Frankfurt / New York 1994, str. 105.

23 Prim.: Norbert Elias, *O procesu civiliziranja*, Prvi zvezek, Ljubljana 2000, poglavje *Spremembe v pogledu na odnose med moškim in žensko*, str. 301–333. Elias tu obravnava občutek sramu, ki prežema spolna razmerja med ljudmi in se je v civilizacijskem procesu občutno okrepil in spremenil. V primerjavi s 16. stoletjem, ko je Erazem Rotterdamski izdal slavne *Colloquia* [Družinski pogovori] in je bilo samoumevno, da so o spolnih rečeh govorili, je postalo v 19. stoletju, v času vplivnega nemškega pedagoga Raumerja (*Geschichte der Pädagogik*, Stuttgart 1857), ki je kritiziral Erazmovo delo, popolnoma samoumevno, da o njih niso govorili. Raumerju se zdi najbolj pomembno spodbujati bojazen pred "temi stvarmi", tj., občutke sramu, strahu, neugodja in krivde. V njegovem času je to postala "skrivnost", občutek sramu odraslih je postal samoprisila, ki jim je zapirala usta. Tisto, kar se krepostnemu opazovalcu iz 19. stoletja zdi najbolj prostaški opis pohote, je neizprosno sodilo v "zaroto molka".

24 Melchior Adam Weikard, *Toilettenlektüre für Damen und Herren in Rücksicht auf die Gesundheit*, Zweyter Theil, Frankfurt am Main 1797, poglavje *Von der Unreinlichkeit* 1780 je na straneh 361–453.

25 Ibidem, str. 374–375. "Čist človek opravlja mnoge malenkosti in vse so koristne za zdravje. Pri tem mislim na umivanje, česanje, striženje nohtov, las, menjavo platnenih in volnenih oblačil itd."

26 Ibidem, str. 361 in 362.

»da bo večini lepotic lahko svetoval, da bodo postale zdrave in rdeče obarvane od znotraj navzven. Šele temu lahko rečemo prava lepota.«²⁷

Za Weikarda je bila »ena prvih oblik čistoče, na katero tako pogosto pozabimo, umivanje obraza in telesa«.²⁸ V njegovih navodilih in nasvetih o umivanju in kopanju, o negi zob, ravnanju z lasmi in o šminkanju se zrcalijo takratne predstave o higieni, v njihovi formulaciji pa se kaže tudi njihov popularizacijsko-vzgojni namen.

Poleg Weikardovega dela so bile svetovalno sredstvo o negovanju telesa in hkrati tudi posebnost iztekajočega 18. in prve polovice 19. stoletja knjižice nasvetov za »eleganten svet«. Avtorji knjižic večinoma niso dajali samo navodila o »razumni toaleti«, temveč tudi o »telesni vzgoji«, prehrani, negi otrok in drugih vprašanih vsakdanjega življenja.²⁹ Šele kasneje, okrog srede 19. stoletja in naprej, so se v okviru medijev za popularizacijo zdravja in telesne higiene, ki so bili prežeti tudi z vedno novimi in novimi spoznanji medicine, kot poseben literarni žanr s svojo svetovalno funkcijo utrdili tudi razni dietetični traktati, almanahi, pratike in časopisni članki za širše plasti ljudstva. Zdravstveni nasveti o skrbi za telesno čistočo so se torej vedno bolj širili tudi med pripadnike nižjih slojev, med kmete in delavstvo, med sloje, od katerih se je vzpenjajoče meščanstvo (pa tudi plemstvo) distanciralo, češ da so umazani, da se njihova revščina izpričuje v njihovem vonju (zaudarjanju in smradu). Vse te pomanjkljivosti spodnjih slojev naj bi bile prepoznavno znamenje za pripadnike zgornjih slojev in hkrati signal za distanciranje od družbenega dna. Poleg zdravnikov so se kot pisci (oziroma na Slovenskem pogosto kot prevajalci v slovenščino) pojavljali tudi avtorji iz vrst katoliške duhovščine.

Kot prvi primer v slovenskem jeziku, ki ga bomo vzeli pod drobnogled v naši razpravi, naj navedem katekizem *Napeljevanje k pobožnemu življenju in lepemu zadržanju*, ki ga je v nemščini spisal briksenški knezoškof Bernard Galura, Simon Klančnik pa ga je na pobudo ljubljanskega knezoškofa Antona Alojza Wolfa leta 1840 prevedel v »krajnski jezik«, da bi se tudi ljudje na Kranjskem lahko učili pobožnega življenja in lepega vedenja. V tej poljudni knjižici o snaznosti beremo, da moramo imeti čist obraz, lase, roke in oblačilo. »Obraz in roke morajo biti čisto umite, nohtovi porezani, lasje poravnani, oblačila snažne in ne stergane.«³⁰

27 Ibidem, str. 431.

28 Ibidem, str. 393.

29 Prim.: Gösmann, "So viel Unheil quillet aus dem schmutzigen Unterrocke!", str. 87.

30 *Napeljevanje k poboshnemu shivljenju in lepimu sadershanju*. Iz nemshkiga prestavljeno in natisnjeno po povelji milostliviga in prezhistitliviga Firshtra, Gospoda Antona Alojza Ljubljan-

Tudi priljubljeni Anton Martin Slomšek, ki je med našim ljudstvom širil in krepil omiko, je v svoji knjigi *Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli*³¹ podal mladeničem in možakom zanimiva priporočila o čistoči obleke in telesa. Moškemu svetu je svetoval, da naj se umivajo, kadar so blatni in umazani in še posebno, kadar sedejo po delu k mizi. Vsak večer naj si trebijo zobe in izplaknejo usta, zjutraj usta in ušesa, tisti, ki njuhajo, pa tudi nos. Večkrat naj se tudi počesejo, nohtov naj si ne grizejo, temveč porežejo s škarjami, vsako soboto pa naj si obrijejo brado. »Oblačilo moškega spola naj bo čedno, obutev osnažena, naj že bojo škorni ali čevli, opanke alj cokle. Raztergani bodijo lenuhi, okerpani pošteni možje; le potepuhom pavc iz škorna gleda.«³²

Leta 1846 je v Celovcu pri Leonu izšla poučna knjiga benediktinca in c. kr. učitelja matematike Karla Robide *Zdravo telo nar boljši blago alj navk zdravje ohraniti*. Robida se je v njej opiral na Slomška, na nasvete, ki so jih prinašale Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice, in na znanje, ki si ga je pridobil s prebiranjem »umnih ljudi«, kot so Tissot, Hufeland, Pavlicki in Maher. Zavzemal se je za snažnost stanovanja, posode in obleke.³³ Posebno poglavje je namenil umivanju in kopanju. Ljudstvo je podučil, da »sleherni kočjaš vé, de konjam snažnost dobro dé. Vsak dan jih češe, večkrat tudi omiva. Kaj, ali so konji naše skerbi in našiga truda bolj vredni, kakor mi sami? Ali nismo že skusili, kako se dobro počutimo, kedar smo truplo (telo, op. a) omili ino skopali?« Bralcem je svetoval, da naj prakticirajo sledečo telesno higieno: »Zjutro ko vstaneš, si vmi vbraz, vrat in roke; si usta in zobe z perstam podergni in gerlo izgergraj! Tako boš imel čiste oči, brihtno glavo in čedne zobe. Zdravo je tudi po jedi, kedar se ti usta in zobje pohlade, jih z studenčnico poplakniti. Beli zobje človeka lepšajo, dobri zobje mu življenje dalšajo. Kdor dobro seka, dobro kuha.«³⁴

Današnjemu bralcu, ki je navajen drugačnih higienskih standardov, se morda zdijo naravnost smešni takratni običaji umivanja glave. V času brez šamponov (t. i. našamponiranje je prešlo v navado šele v zadnji četrtini 19. stoletja) se je namreč ponekod ustalila sledeča praksa: "Je slovita navada po nekterih kra-

skiga Shkofa, Ljubljana 1840, str. 33.

31 Popularna Slomškova knjiga je v 19. stoletju izšla kar trikrat (leta 1842 v Celju, 1848 v Ljubljani in 1857 v Celovcu), naši predniki pa so pokupili "nad 6000 in več izvodov /.../, dasi nikdar ni bila potrjena šolska knjiga, ki bi jo smeli uporabljati v redni šoli." – Vinko Brumen, *Spremna beseda*, v: Anton Martin Slomšek, *Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli*. Učitelom in učencom za pokušno spisal Anton Slomšek, nekdanji Vozeniški fajmošter. – Faksimile izdaje iz leta 1857, 2. izd. / [izdajo pripravila Joža Mahnič in Marijan Smolik], Celje 1995, str. 328.

32 Ibidem, str. 54–55.

33 Karl Robida, *Zdravo telo nar boljši blago alj navk zdravje ohraniti*, Celovec 1846, str. 18–19, 69.

34 Ibidem, str. 86.

jih, de gospodinje ob osvetku, postavim pred vsim Svetim, na sv. Večer, veliko Soboto domačim glavo omivajo. Tako bo glava po zimi, ker se kopati ne moreš, osnažena; in če se leto (le to, op. a.) na večer zgodi, se ti prehladiti ni bati.«³⁵

V širšem kontekstu to poljudno modrovanje Karla Robide za takratni čas seveda ni bilo nič neobičajnega. Strahovi pred vodo namreč še vedno niso povsem izginili in razlage za različne prakse težko najdemo v današnjih pogledih na telesno higieno. V daljnji Franciji je, denimo, Briand še leta 1826 menil, da »umivanje glave pogosto povzroča glavobol in trdovraten zobobol«. ³⁶ Podobnih nazorov se je navzelo tudi porajajoče se meščanstvo in seveda aristokracija, pomehkužen stan, v katerega je meščanstvo uperilo svoje kritike, po drugi strani pa ga nadvse rado posnemalo. Tudi na področju telesne higiene se namreč meščanske metode čiščenja vendarle niso bistveno razlikovale od plemiških. Čeprav so pomehkuženemu plemstvu, ki naj bi mu manjkala meščanska temeljitost in natančnost, v boju za prevlado družbenih elit očitali, da samo hlini, da neguje svoje telo in da se pri tem, da bi prikriilo svojo pomanjkljivo čistočo in zdravje, maže z vsemi mogočimi »žavbami«, so tudi meščani za telesno nego priporočali razna olja, pomade in mazila za lase.³⁷

V prvi polovici 19. stoletja je bila torej voda, navkljub svoji tako poudarjeni vlogi v teoriji, še vedno prežeta s tabuji in odpori. Številne predstave so bile še vedno zavezane starim prepričanjem. Za nego las se je voda marsikomu zdela celo nevarna. Ljudje so se npr. bali, da se z vodo lahko vse križem zmeša harmonija temperatur, npr. ko bi zjutraj šli s prepotenimi ali vlažnimi lasmi iz hiše, ali pa, da bi lase izpostavili močnim temperaturnim nihanjem. Vlažne lase mora takratni človek najprej prepustiti izparevanju, nato jih mora temeljito drgniti z brisačo, da se posušijo, na koncu pa mora s krtačo z njih skrtati prah. V takratni uglajeni družbi so »čisti« lasje sploh veljali za simbol uravnoteženosti. Takrat namreč niso samo verjeli, da bodo po videzu las prepoznali boleznijeter, pljuč ali žolča, temveč tudi (in to je morda naravnost šokantno) moralne pomanjkljivosti.³⁸

³⁵ Ibidem, str. 87.

³⁶ Georges Vigarello, Čisto in umazano. Telesna higiena od srednjega veka naprej, Ljubljana 1999, str. 217–218.

³⁷ V propagandnem smislu je šlo za boj med naravnostjo (meščanstva) in izumetničenostjo (plemstva), za načelno nasprotje med "zdravjem in kozmetiko". Prelom med novo "krepkostjo" in aristokratsko "mlahavostjo" je podkrepilo "za čistočo bolj odločujoče: tisto, ki loči naravno od umetnega". – Prim.: Vigarello, Čisto in umazano, poglavje Naravno in umetno, str. 165–178.

³⁸ Döcker, Die Ordnung der bürgerlichen Welt, str. 106–107.

Umivanje glave bi sredi 19. stoletja lahko imeli kar za nekakšen ritual, po navedbah Karla Robida pa bi med obredne prakse ponekod lahko uvrstili že umivanje nog. Robida je namreč na ves glas grajal kmete, da pri njih umivaje nog ni ravno v navadi. Da je tovrstna »obredna« praksa koristna zlasti za zdravje, jih je skušal prepričati z naslednjim namigom: Kopanje nog je gotovo zdravo, »zakaj noge se veliko poté, se omažejo v gerdim vremenu, ker mokrota in blato skoz čevle vdari. Osaži jih pridno, in si boš marsikatero bolezen odgnal. Kedar te glava, ušesa alj zobje bolé; kedar ti kri pogosto iz nosa teče, in proti glavi alj persam teši; kedar imaš kervave oči, nahod in kašel: napravi si gorke vode v škafu, noge noter postavi in dobro zagarni. Tako posedi, dokler voda začne hladna perhajati; potlej si noge dobro oteri, in v postelo se spravi. Zjutro boš terden vstal.«³⁹

Tudi *Stoletna pratika devetnajstiga stoletja od 1801 – 1901* iz leta 1847 je takratno večinsko kmečko prebivalstvo glede snažnosti podučila, da je »snažnost prva lepota človeka. Ona je tudi večkrat očitno znamenje neomadeževane duše in notranje pokojnosti in veseljnosti; kakor je nasproti vmazanost in razrahnjanost znamenje še bolj vmazane duše in razterganiga, nemarniga serca. Snažnost pa tudi veliko perpomore k lepoti, krepkosti ali moči in trdnosti telesa, zato je tedaj k ohranjenju zdravja potrebna. /.../ De se zmirej čedniga in snažniga ohraniš, umij vsako jutro obraz in roke z merzlo vodó, včasih pa tudi zvečer, ko se izuješ, nogé, de ti ne bojo kot kuga smerdele; izmij ali izplakni vsako jutro in po vsaki jedi tudi usta z merzlo vodó, ter tudi zmed zób ostanke jedil iztrebi, de ti ne bojo med zobmi gnjili, in de ti ne bo potem iz ust smerdelo. Zobe trebiti in zmi-vati je tudi zato dobro, de se delj časa terdni ohranijo in ne bole. Poleti včasih tudi ves život v tekoči vodi umij, tode če plavati ne znaš, se v globoko vodo nikar ne postopi. Spreobleci večkrat srajco in spodnje hlače, če jih nosiš, in nikar ne misli, de jih pervarvaš, če jih le malokdaj v perilo daš; zakaj pot obleko préjé, in perica jo mora tolikanj bolj mancati in žegljati, kolikor bolj je zamazana, zato ti je v drugim ali tretjim perilu že stergan. In koliko si potem na dobičku? Še škodo imaš! Tudi kuhenjsko posodo je treba dobro očediti, posebno kotle in une piskre in kozice, ki so iz kotlovine ali kufra, ker se na njih kaj rada zelena mišica naredi, ki je zdravju grozno škodljiva, in več ljudi je že pomerlo, ki so v slabo pomitih kotlih in piskrih kuhane jedila povžili. K snažnosti tudi gré, da se večkrat počeseš, sosebno če žival v glavi imaš. Glave pa nikdar ne maži z živim v masti umorjenim srebram, de bi žival iz nje spravil; pa tudi ne rok, če garje imaš, ker jih tako s srebram vred pod kožo vženeš, de se potem v tebi pasejo, srebro pa se po tebi sprehaja, kar je večkrat vzrok mnogih bolezni. Snažnost še tirja, de si nohti na perstih porezuješ i. t. d.«⁴⁰

39 Robida, *Zdravo telo nar boljši blago alj navk zdravje ohraniti*, str. 87.

40 *Stoletna pratika devetnajstiga stoletja od 1801 – 1901*. Za duhovne, deshelske slushabnike in kmete; Ljubljana 1847, str. 201–202.

Če vzamemo pod drobnogled še nekaj kasnejših del v slovenskem jeziku, ugotovimo, da se tudi v njih v zvezi z umivanjem in nego telesa spolovila posebej ne omenjajo. Franc Kosar je leta 1852 v spisu *Od telesne reje otrok* imel za snažnost tako čistočo telesa kot hiše: »Da drevo lepo zraste in cveti, je pa da-lej treba, da ga pridno snažimo. Bodite torej snažne matere pri svojih otrocih; – nesnažnost je mati veliko bolezen. Bodite posebno snažne pri svojih hčerah in jih snažnosti učite, da ne bodo enkrat gospodinje vse nesnažne, ktere in njih otroke in hišo pogledati, je človeka kar strah in groza. Dokler je voda zastonj in metla tudi veliko ne velja, je snažnost še zmiram dober kup in je lahko tudi pri največjem vbožtvu doma. Če si šestkrat na dan lice ali roke omažeš, si jih tudi šestkrat na dan zopet omij; iz nesnažne roke se ne mili človeku še kos kruha vzeti. In če se ti desetkrat na dan nasmeti, jo tudi desetkrat ti, ali še bolj prav, tvoja hčer naj pomete.«⁴¹

Dobri dve desetletji kasneje je duhovnik Janez Volčič, ki se je skliceval na spise modrih zdravnikov, v *Domačem zdravniku* v poglavju o vodi poudaril, da ni dovolj, da si oplaknemo samo obraz, temveč da je za snažnost pomembno umivanje celega telesa: »Umivaj se vsak dan z merzlo vodo, pa ne le samo nosa ali čela in lic, ampak celo telo ter si tako ribaj kožo, kar jej da neizrečeno veliko živosti in čednosti.«⁴² Nadvse zanimivi so tudi Volčičevi nasveti o kopanju otrok. Kopel je namreč »eden najbolj zdatnih pripomočkov, da bo dete terdno in zdravo«. /.../ Skrbna mati koplje svoje dete vsaki dan v hladni vodi, katero je iz studenca ali če tudi iz kapnice prinesla. Voda ne sme dalje časa v posodi stati, kajti naglo izpuhti svojo okrepčevalno moč. Perve tedne je prav, da prineseš malo mlačne vode; poznej naj bo le merzla. Omivaj z merzlo vodo pa urno; počasno polivati to mrazi; urno ribati greje; zato naglo posuši ali oteri dete ...«⁴³

Da je zlasti v poletni vročini kopanje in plavanje zelo koristno, je bralce prepričeval tudi Gregorij Pečjak, ki je na pragu 20. stoletja izdal *Stoletno pratiko dvajsetega stoletja 1901 – 2000*. Bralce je opozarjal, da naj nikar ne gredo v vodo,

41 Franc Kosar, *Od telesne reje otrok*, Drobthinice za novo leto 1852, str. 23. Nesnažne ženske – gospodinje – niso nič vredne tudi za Antona Martina Slomška, ki dekleta podučuje, naj bodo skrbne in snažne, kajti gospodinja podpira tri vogale hiše. Posebej obravnava snažnost mladeničev in moških. – Anton Slomšek, Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli, tretji natis, Celovec 1857, str. 49–55.

42 Domači zdravnik, str. 13. Ta nasvet Volčič povzema po Hufelandovi makrobiotiki. Glej: Christoph Wilh. Hufeland, *Makrobiotik oder die Kunst das menschliche Leben zu verlängern*, Jena 1797, str. 249; Prelog, *Makrobiotika ali nauki, po katerih se more človeško življenje zdravo ohraniti in podoljšati*, str. 208. Glej tudi: Karl Hartmann, *Die Kunst des Lebens froh zu werden und dabei Gesundheit, Schönheit, Körper- und Geistesstärke zu erhalten und zu vervollkommen. Eine Glückseligkeitslehre für das physische Leben des Menschen*, Berlin 1872, str. 61.

43 Ibidem, str. 8.

če so preveč segreti oziroma s polnim želodcem. V vodi naj tudi ne ostanejo predolgo, »ne čez četrto uro!« Poskrbel je tudi za moralni poduk. Da ne bi koga pohujšali, je kopalcem svetoval: »Potem se moker obleci in toliko časa precej urno hodi, da se posušiš in nekoliko segreješ.«⁴⁴

Pečjak je bralcem tudi priporočal, da naj skrbijo za snažnost kože: »Umivaj si pogosto glavo in roke, pa tudi ves život, navadno s hladno vodo, večkrat pa tudi s toplo. Pri vodi rabi milo, ki je poceni, dragih ne kupuj.«⁴⁵

Navkljub številnim nasvetom, se na začetku 20. stoletja zlasti na kmetih »ne gleda mnogo na negovanje telesa. Vsakdanje in redno umivanje telesa, četudi samo rok in obraza, še zdaleka ni povsod v modi. /.../ Na umivanje celega telesa misli pač sila majhen del kmetskih ljudi; le v kratki dobi poletja si privoščijo blagodat rečne kopeli, če je prilika v to. Tudi životna snaga je posledica vzgoje. « Ernest Feltgen je v delu *Higijena na kmetih (Landhygiene)*, ki jo je leta 1910 v slovenščino »priredil« Mirko Črnič, poudaril, da je negovanje kože ena prvih dolžnosti za telesno zdravje. »Po umazanih rokah se utegnejo prenesti povzročitelji bolezni s človeka na človeka, z umazanimi rokami si zamoremo tudi sami škoditi na zdravju s tem, da z jestvinami spravimo v usta strupene snovi ali povzročitelje bolezni, ki vdoro skozi ustno sluznico mnogo lažje v telo nego skozi zunanjo kožo.

Za higijensko pravilo naj torej v tem pogledu velja sledeče: roke in obraz si je treba vsako jutro, ko vstanemo, in zvečer, predno gremo spat, redno in skrbno umiti; tudi po dne si moramo večkrat očistiti roke in sicer redno brez izjeme pred vsako jedjo, potem po vsakem opraviilu, pri katerem smo si roke onečedili; vsak teden enkrat si je treba umiti noge, vsak mesec ali vsaj vsaka dva meseca pa ves život, bodisi v kopeli, bodisi z mokrimi oteraçami.«⁴⁶

Glavnina avtorjev v svojih nasvetih za osebno higieno priporoča skrb za čistočo obraza, vidnih delov rok ter nego las, brade, nohtov in zob. Ti, z obleko nepokriti deli telesa, imajo nekaj skupnega: razgaljeni so izpostavljeni pogledu drugega. Ker je nesnažnost telesa zaradi umazanije in smradu zoprna, odurna in gnusna, moramo poskrbeti, da smo snažni, preden stopimo drugim pred oči.⁴⁷ To seveda velja tudi za čiščenje obleke, ki je tematizirana namesto pod

44 Stoletna pratika dvajsetega stoletja 1901 – 2000. Spisal dr. Gregorij Pečjak, Ljubljana 1901, str. 170.

45 Ibidem, str. 174.

46 Higijena na kmetih. Po dra. Ernesta Feltgena knjigi Landhygiene priredil M. Č., Krško 1910, str. 41–43.

47 Prim.: Napeljevanje k poboshnemu shivljenju in lepimu sadershanju, str. 33.

njo ležečih, pokritih delov telesa. Medtem ko je danes samoumevno, da ločeno obravnavamo čiščenje oblek in nego telesa, so takratni pisci oboje ozko povezovali. Samo oboje skupaj je bilo za njih »resnična čistoča«. ⁴⁸

Kadar torej pisci opominjajo, da mora biti telo vedno čisto, govorijo o vidnih delih telesa in obleki, ki zakriva nevidno. Le poredko je govor o telesnem spodnjem perilu, za premožne meščane npr. večinoma le o srajci, ovratniku in manšetah, kajti čista srajca in čistoča telesa sta prav tako nujno potrebni za zdravje kot izogibanje gnusnosti in priskutnosti.

Kratek pregled nasvetov nekaterih avtorjev o telesni higieni (rezultati ne bi bili nič drugačni, če bi pritegnili še nekatere ohranjene bontone in druge podučne knjige v nemškem jeziku) in njihova primerjava s priporočili za snažnost porodničarjev dr. Valente in dr. Kočevarja opozori na nekatere razlike med pogledi avtorjev na snažnost človeškega telesa. Pokazali smo, da priporočila o umivanju (ženskega, sic!) spolovila dejansko zasledimo samo pri obeh zdravnikih. ⁴⁹ Ta organ človeškega telesa se v preostalih obravnavanih knjižicah preprosto ne omenja, omenjajo se samo vidni deli telesa in skrb za čistočo obleke, ki prekriva nevidno na telesu. Tudi dr. Kočevar, ko svetuje glede snažnosti otroka v drugem in tretjem letu, ne pozabi opomniti matere, da »snažna mati ne bode trpela zamazanega ali onesnaženega oblačila na otroku, ona ga bode ali sama oprala ali oprati dala.« ⁵⁰

Pogled na čistočo vidnih in zakritih delov človeškega telesa se v tem torej ni razlikoval. Ne nazadnje pa je ob vsem povedanem potrebno izpostaviti tudi ciljni krog bralcev, ki jim je bilo delo namenjeno. Dr. Valenta je svojo obsežno knjigo zastavil kot učbenik za babice, dr. Kočevar ga je zastavil širše in ga namenil v poduk bodočim materam, pa tudi babicam. Preostali avtorji so pisali nasvete, ki so bili namenjeni širšemu krogu bralcev. Mnogo teh del z nasveti o higieni sta v svojem času poznala tudi oba zdravnika – porodničarja in se pri pisanju svojih nanje tudi v določeni meri opirala. Mlajše delo dr. Kočevarja pa se je na mnogih mestih opiralo na delo dr. Valente. Povsem drugo vprašanje pa je, koliko se je ves ta pisan mozaik nasvetov o snažnosti prijel tudi v vsakdanji praksi.

48 Prim.: Döcker, *Die Ordnung der bürgerlichen Welt*, str. 105.

49 Znano je, da je bilo ločevanje vlog po spolu stalnica dolgega stoletja meščanstva in tudi na tem mestu se zdi poudarek na umivanju ženskega spolovila povsem na mestu, saj porodničar Janez Nepomuk Kömm, denimo, že leta 1840 razlaga: "Ženska je poklicana, otroke spočeti, v svojim telesi nositi, roditi in po rojstvu nekaj časa z svojim mlekom preživiti. Po tim poklicu je ženska spodobljena, in se razloči ne le sploh na celim trupli, in posebej na porodnih udih od moškega, ampak tudi celó skoz čas raz-cvetenja in dozorenja svojih telesnih in dušnih moči. Žensko truplo je po navadi manjše, drobnejše ino slabejše spodobljeno, kakor moško." – Kömm, *Bukve od porodne pomozi* sa porodne pomozhnize na kmetih, str. 13.

50 Kočevar, *Slovenska mati*, str. 44.

SEZNAM AVTORJEV

Bojan Cvelfar, mag., direktor Zgodovinskega arhiva Celje

Janez Cvirn, prof. dr., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Branko Goropevšek, mag., direktor Osrednje knjižnice Celje

Stane Granda, prof. dr., Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana

Ivica Kanič, učiteljica geografije in zgodovine, OŠ Središče ob Dravi

Franc Krnjak, samostojni raziskovalec, Ormož

Miran Puconja, dr., Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer

Ivan Rihtarič, dr., direktor Ljudske univerze Gornja Radgona

Andrej Studen, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana

Zvonka Zupanič Slavec, doc. dr., predstojnica Inštituta za zgodovino medicine, Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani